constantin virgil
gheorghiu

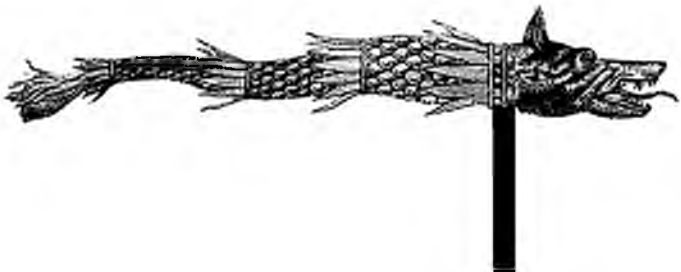

poporul nemuritorilor

Redactor: Diana-Cristina Vlad

Coperta: Mona Velciov

Traducerea a fost realizată după ediția definitivă în limba franceză: C.V. Gheorghiu, *Le peuple des immortels*, Librairie Plon, Paris, 1955.

© Editura Sophia, pentru prezenta ediție

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GHEORGHIU, CONSTANTIN VIRGIL
Poporul nemuritorilor / Constantin Virgil Gheorghiu; trad. din lb. fr. de Gheorghiță Ciocioi – București: Editura Sophia, 2014
ISBN 978-973-136-432-2

I. Ciocioi, Gheorghiță (trad.)

94(398.2)

CONSTANTIN VIRGIL GHEORGHIU

Poporul nemuritorilor

Traducere din limba franceză
de Gheorghiță Ciocioi

Editura Σοφία

București

Cartea întâi

I. Poporul nemuritorilor a avut un alt nume – cel de dac. Herodot scrie în privinţa acestora: „Se credeau nemuritori şi cugetau că nici ei, nici cei mai îndepărtaţi urmaşi ai lor nu vor muri."[1]

Fiecare dac ducea pe pământ o luptă plină de încrâncenare; existenţa oricărei fiinţe umane este o luptă asemănătoare. Însă, luptând, dacul nu căuta să-şi câştige doar pâinea ori să-şi apere viaţa. Nu lupta nici pentru cuceriri ori bogăţii, aşa cum fac aproape toţi oamenii. Dacă dacii luptau pe parcursul întregii lor vieţi pământeşti, făceau aceasta mai degrabă pentru a nu pierde veşnicia. Scopul lor pe pământ era veşnicia. Unui asemenea popor, alcătuit doar din oameni îndrăgostiţi cu pasiune de veşnicie, merită să-i fie consacrată o biografie amplă, cu atât mai mult cu cât o astfel de biografie nu există.

Nu este însă totul: dacii sunt strămoşii poporului meu, propriii mei strămoşi.

În afară de aceasta, eu mă aflu în exil. Un om care trăieşte în exil este un om care şi-a pierdut poporul, aşa cum şi eu mi-am pierdut poporul.

---

[1] Herodot, IV, 94-95.

Propriul popor este pentru un om o prelungire a cărnii, a fiinţei sale. A-ţi pierde poporul echivalează, astfel, cu a-ţi pierde ochii, mâinile, raţiunea ori umbra. Această pierdere odată desăvârşită, e cu neputinţă să mai trăieşti demn. Şi pentru că eu – ca orice om – nu pot să trăiesc lipsit de demnitate, îmi caut cu disperare poporul.

Strămoşii poporului meu au fost dacii ori nemuritorii. Astăzi, aceştia nu mai există în istorie. Deşi nu sunt istoric, trebuie să-i caut chiar şi în istorie.

II. Dacii şi-au făcut intrarea în istorie în anul 514 î.Hr. Atunci, pentru prima oară, se scrie ceva despre ei. Istoria a descoperit existenţa dacilor pe faţa pământului cu prilejul unui război.

Darius, regele perşilor, întreprinde în această perioadă o expediţie împotriva sciţilor. Când ajunge la Dunăre, îi întâlneşte pe daci. Cronicarii, vorbind despre faptele de arme ale lui Darius, menţionează popoarele pe care regele perşilor le-a întâlnit în calea sa. Şi astfel, sunt menţionaţi şi dacii. Cronicarii nu spun mare lucru despre ei. Povestesc, cu toate acestea, câteva lucruri importante. Mai întâi, ei afirmă că dacii erau în acea epocă – adică cu 514 ani î.Hr. – *un popor stabil.*

La acea dată puţine popoare din Europa erau stabile. A nu fi nomad era un lucru destul de rar.

La data la care Darius îi întâlneşte pe daci, aceştia se ocupau cu agricultura. Ei locuiau ţara rotundă dintre Dunăre, Marea Neagră şi Carpaţi, de unde nu vor pleca câtă vreme vor fi pe pământ.

Darius a sosit în Dacia şi şi-a continuat drumul către răsărit. Campania împotriva sciţilor nu a fost una glorioasă. Părea că Darius a renunţat chiar să se bată cu sciţii. Nu se ştie de ce. Un singur fapt e sigur: după puţină vreme, el a trecut din nou prin Dacia în drumul de întoarcere către ţara sa. Dacii vor rămâne pe loc. Începând cu acea zi ei vor intra în istorie, pentru că se spune că un popor intră în istorie începând cu clipa în care este menţionat în scris.

III. Dacii existau însă înainte ca Darius să ia cunoştinţă de ei. Arheologia, care se ocupă de viaţa popoarelor înainte ca aceasta să fie menţionată de istorie, a stabilit că pe pământul în care se aflau dacii, în anul 514 î.Hr., oamenii vieţuiau de foarte multă vreme. Cei care trăiau aici aveau rădăcini adânci pe aceste locuri, spun arheologii. Iar aceştia erau dacii.

După forma mormintelor lor, după armele folosite, după podoabele îndrăgite şi după vasele descoperite în această regiune, ştim că oamenii trăiau pe acest pământ înainte cu mii de ani de expediţia lui Darius împotriva sciţilor. Era, de altfel, normal ca oamenii să se stabilească aici. Regiunea locuită de daci era una bogată: avea păduri, vânat, aur, sare, ape, adică tot ceea ce au nevoie oamenii pentru a se stabili undeva.

Către anul 1200 î.Hr. oamenii care locuiau în spaţiul cuprins între Carpaţii dunăreni şi Marea Neagră – în Dacia – îşi incinerau morţii şi aşezau cenuşa acestora în vase de argilă cu formă bitronconică. Aceste

vase erau îngropate nu departe de casa în care locuise defunctul. Cimitire comune nu existau, ci doar cimitire de familie. Aceste urne funerare pot fi deosebite astăzi după ornamentele lineare. Ornamentele aveau o formă geometrică. Oamenii care au trăit în Dacia cu mii de ani înainte de Hristos prelucrau bronzul. Satele lor se aflau de-a lungul cursurilor de apă, acolo unde sunt şi astăzi. Casele erau construite din pământ şi lemn. Satele erau foarte mici.

Arheologii au constatat că dacii aveau exact acelaşi fel de a trăi precum un întreg grup de popoare din centrul Europei şi din partea de nord a Italiei. Toate aceste popoare îşi îngropau morţii în acelaşi fel. Toate ornau în acelaşi fel urnele funerare, armele, agrafele şi lăncile. Arheologii au stabilit că această civilizaţie, ori acest mod de viaţă, îşi avea originea în nordul Italiei. De acolo, ea a trecut în Alpi, în Austria, în Ungaria de astăzi, în Cehia şi Slovacia. A ajuns apoi în Carpaţi – a trecut Carpaţii până în platoul Podoliei, în Ucraina. La miazănoapte, aceasta atingea ţărmurile Mării Baltice.

Lăncile, agrafele, vasele de metal, secerile din această epocă sunt lucrate în acelaşi fel în toate aceste regiuni. Obiectele erau aduse uneori din Italia de către negustori.

Se întâmpla însă ca localnicii să imite vasele, uneltele, armele ori podoabele lucrate în Italia, făcând schimburi comerciale. Aşa se face că în Italia de nord s-au aflat obiecte de lemn provenind din pădurile de pe ţărmurile Mării Baltice.

În 1853, în Italia – în apropiere de Villanova, nu departe de Bologna – s-a descoperit cel mai important depozit de obiecte lucrate în acelaşi mod.

După numele acestei localităţi, civilizaţia din Europa Centrală şi din partea de nord a Italiei, din jurul anului 1000 î.Hr., a fost numită civilizaţia villanoviană. Una din principalele sale caracteristici este că nu a suferit nici un fel de influenţă din afară. Oamenii din ţările danubiene, din Alpii de nord ai Italiei şi din Europa Centrală au edificat această civilizaţie doar cu propriile forţe creatoare şi cu simţul lor inventiv. Moda villanoviană posedă câteva caracteristici pe care nu le întâlnim în nici o altă civilizaţie. Sudul Italiei şi sudul Peninsulei Balcanice – deşi vecine cu villanovienii – aparţin, în această perioadă, unei alte lumi, care avea un alt mod de a-şi îngropa morţii, de a-şi orna obiectele, de a lucra spade şi agrafe.

Cu toate acestea, se ştiu puţine lucruri despre viaţa oamenilor din acele timpuri. Se îmbrăcau probabil în haine groase de lână, prinse cu agrafe de os, de bronz ori de aur.

În România s-au descoperit furci de bronz din această epocă, care demonstrează că femeile din perioada villanoviană ştiau să toarcă. S-au mai descoperit zăbale de bronz – ceea ce arată că oamenii domesticiseră calul. Roţile carelor erau de bronz. Carele se foloseau pentru procesiuni şi în lupte.

Oamenii din acea epocă lucrau manual vasele, căci roata olarului nu fusese încă inventată.

Către anul 700 î.Hr. civilizaţia villanoviană a Italiei de nord începe să capete un alt aspect. Spre anul 400 î.Hr., odată cu noile influenţe meridionale, această civilizaţie va lua însă sfârşit.

Venind din Elveţia, din sudul Franţei şi de pe malurile Rinului, celţii vor descinde în Italia. Ei îi extermină, ori îi reduc la starea de sclavie, pe oamenii care păstrau cenuşa morţilor lor în vase de formă bitroconică, ornate cu linii geometrice. Aceasta este data la care dispare civilizaţia villanoviană.

IV. Dacii au fost smulşi familiei villanoviene cu mult timp înainte de această dată. În anul 700 î.Hr. Dacia este invadată de sciţi. Oamenii care trăiau în spaţiul dintre Carpaţii danubieni şi Marea Neagră au fost separaţi de celelalte popoare ale comunităţii villanoviene. Sciţii veneau dinspre răsărit, din stepele Rusiei de astăzi, şi s-au amestecat cu cimerienii. Un grup scito-cimerian – agatârşii – s-a stabilit în platoul înconjurat de munţii din mijlocul Daciei.

Locuitorii villanovieni vor ridica citadele pentru a opri invazia răsăriteană. Aceste citadele nu vor folosi însă la ceva. Ele au fost făcute una cu pământul, iar sciţii s-au stabilit în Dacia.

Locuitorii villanovieni, care luptau în carele lor, au fost doborâţi din acestea de către invadatorii sciţi, care veniseră călare. Arheologii care s-au ocupat de această invazie scită reţin faptele aparţinând de domeniul arheologiei. Ei au constatat că, încă de la sosirea sciţilor, figurile cu care oamenii din Carpaţii da-

nubieni îşi ornau vasele, armele şi fibulele nu mai erau lineare, geometrice, după moda villanoviană, ci erau acum zoomorfe. Morţii nu mai erau incineraţi, iar cenuşa lor, amestecată cu oasele care nu ardeau întotdeauna complet, nu mai era depusă în vase de pământ în formă bitronconică, nici îngropate în apropierea locuinţei. Arheologii constată prezenţa unor morminte imense – din pământ – numite *tumulus*. Morţii nu mai erau incineraţi, ci înhumaţi. În aceşti tumuli au fost aflate numeroase obiecte de aur, opera unor meşteri greci ori asirieni. Costumele s-au schimbat. Viaţa oamenilor, a acelora care au fost invadaţi, cât şi a acelora care au invadat Carpaţii, nu ţine însă de domeniul arheologiei. Pentru arheologi, este important că desenele nu mai sunt geometrice, că morţii nu mai sunt incineraţi, ci înhumaţi, că vasele sunt de aur şi sunt lucrate de meşteri greci ori asirieni şi nu de către artizani italieni. Epoca villanoviană este înlocuită de epoca scito-cimeriană. Arheologia lucrează după metode ştiinţifice. Descrierea noii epoci implică detalii precise. Reţinem din aceste descrieri că sciţii îşi înălţau doar morminte. Ei nu construiau nici oraşe, nici sate, nici case. Trăiau în corturi.

Mihail Ivanovici Rostovţev[1] scrie că sciţii duceau o existenţă pastorală: „În siajul triburilor nomade se mişcau care grele, gemând şi huruind, încărcate de bunuri şi trase de boi. Pe osia carului se aşeza corpul vehiculului, garnisit de piei şi de pâslă ori de corturi în formă rotundă, conică, cilindrică sau piramidală.

[1] *Tableaux de la vie antique*, Paris, 1936.

Femeile celor care călăreau erau aşezate în acestea, ţinându-şi copiii, în timp ce în spate mergeau femeile şi copiii păstorilor sclavi, care vegheau asupra cailor şi turmei. Noaptea, ei se opreau, iar dacă locul era unul favorabil – aproape de o apă şi de o păşune bună – îşi stabileau tabăra pentru o săptămână, două ori chiar mai multe. Iarna, când stepele erau acoperite de zăpadă, aceştia se îndreptau cât se putea de mult către miazăzi. Se apărau împotriva frigului cu blănuri şi se încălzeau în jurul focurilor de lemne şi a jărateculuí de cărbuni, adăpostindu-se în iurte ori în corturi, acoperite cu piei şi pâslă." La fel ca şi arheologii, Mihail Ivanovici Rostovţev schiţează acest tablou reconstituindu-l după armele sciţilor şi după desenele aflate pe diferite obiecte. În ceea ce priveşte viaţa conducătorilor sciţilor, el scrie:

„Prinţii şi seniorii socoteau turma şi pe sclavii lor de mii şi zeci de mii... Mesele lor străluceau de aur şi de argint... Vinul grecesc curgea în cupele de metal preţios. Pe pereţii corturilor lor se aflau agăţate arme placate cu aur – toporul lung, arcul curbat, o imensă teacă, tolba plină de săgeţi, spada scurtă, pumnalul ascuţit, casca grecească de bronz ornat, jambiere de metal aurit şi scutul uşor. Nu mai puţin bogată era îmbrăcămintea acestor prinţi: încălţăminte joasă din piele moale, dantelată, până la genunchi, pantaloni scurţi de piele brodaţi cu fir de aur, caftane brodate pe margini cu mătase, ţinute de brâuri de piele încrustate cu aur. Simbolurile puterii şi ale demnităţii lor erau un sceptru şi un frumos potir de băut, din argint sau aur.

Rochiile soţiilor şi fiicelor lor erau la fel de somptuoase. Aceste femei purtau coifuri înalte, aurite, cu şiruri de coliere, cu cercei şi splendide pandantive în urechi şi la tâmple, brăţări ornate cu figurine la încheieturile mâinilor, iar hainele lor aveau marginile din dantele aurite."

Arheologii ne aduc la cunoştinţă apoi că cei care nu erau nobili beau din vase de lemn. Ei nu beau vin grecesc, ci lapte de bivoliţă fermentat, numit *koumies*. Sciţii care veneau din Asia şi de pe malurile septentrionale ale Mării Negre îşi comandau toate obiectele la meşteri greci. Ei nu lucrau. Sciţii erau însă clienţi dificili. Nu se mulţumeau doar cu ceea ce le ofereau meşterii greci. Le cereau acestora să orneze obiectele cu figurine de animale. Era dorinţa lor. Desenele lineare, geometrice, florile, nu le spuneau nimic. Sciţii trăiau alături de animale. „Pentru ei, vânătorii primitivi ai Asiei, acvila, vulturii, leii, panterele, lupii, bivolii sălbatici şi şerpii uriaşi erau obiect al unei veneraţii reale. Ei admirau forţa acestora, iuţeala şi curajul lor şi credeau că aceste creaturi – superioare omului din mai multe puncte de vedere – erau divine." Mai credeau că sălbăticiunile şi celelalte animale erau zeităţi ori încarnări ale forţelor supranaturale. Animalul gravat pe un obiect era mai puţin destinat ornării, cât mai degrabă ocrotirii posesorului unui astfel de obiect.

Întreaga artă a sciţilor era exclusiv animalieră. Pe pâsla corturilor lor erau cusute plăcuţe de aur cu figurine de animale. Pe hainele lor erau aplicate plăci

de aur cu figuri de animale, pe pantalonii lor, pe încălţămintea lor, pe covoarele lor, pe harnaşamentele cailor, pe lănci, cuţite, pe arcuri – peste tot – se aflau plăcuţe din aur ornate cu figuri de animale. Sciţii trăiau într-un univers animalier. Ne-a rămas de la sciţi un mare număr de morminte. Însă acestea sunt doar morminte de prinţi şi de regi. Mormintele a milioane de oameni simpli nu s-au păstrat. În ceea ce-i priveşte pe oamenii simpli, de rând, ştim că atunci când convoiul funebru al unui prinţ scit traversa o regiune, pe parcursul cortegiului oamenii trebuiau să-şi taie o ureche, sau nasul, ori să-şi rupă o mână: „Când unul dintre aceşti magnaţi murea, întreg tribul consacra un timp considerabil riturilor funerare. Ceremoniile de înmormântare erau crude. Corpul seniorului defunct era purtat în stepă şi, în semn de doliu, toţi care treceau pe lângă el se răneau şi se mutilau; în ziua funeraliilor unele din femeile sale şi câteva dintre sclave erau omorâte pe mormântul său, iar sute de cai erau masacraţi. Trupurile împăiate ale cailor, susţinute de stâlpi, erau aranjate pe lungi alei, înaintea tumulului, şi deasupra lor se aşezau, în şa, trupuri de cavaleri, de tineri în floarea vârstei, daţi la moarte în onoarea defunctului." Sicriul era încrustat cu metale preţioase. Ceremoniile unei singure înmormântări durau aproape un an. Se pare că marii comandanţi ţineau să fie înmormântaţi doar pe malurile Niprului. Cortegiul trebuia să parcurgă sute ori mii de kilometri.

„Când ceremonia se încheia, se arunca pe mormântul celui decedat, printr-o muncă de mai multe luni,

o mare cantitate de pământ, care acoperea vreme de veacuri camera funerară a tumulului indestructibil."

Citind aceste descrieri ştiinţifice, avem o imagine falsă a invaziei scite. După arheologi, aceasta trebuia să fie o feerie fastuoasă şi aurită.

Către anul 700 î.Hr., sciţii au invadat civilizaţia villanoviană a Carpaţilor. Putem să ne imaginăm foarte limpede cum ar fi putut să aibă loc invazia scită în Dacia după descrierea Profetului Ieremia. Şi aceasta, deoarece înainte de cucerirea Daciei sciţii au invadat Orientul.

Iată cum îi zugrăveşte Profetul Ieremia pe sciţi: „Grăiţi şi trâmbiţaţi cu trâmbiţa prin ţară! Strigaţi tare şi ziceţi: Adunaţi-vă şi să intrăm în cetatea cea întărită! Înălţaţi steagul spre Sion, fugiţi şi nu vă opriţi, că iată, aduc *de la miazănoapte necaz şi nevoie mare! Iată, iese leul din desişul său şi pierzătorul popoarelor se apropie; plecat-a din locul său, ca să pustiască pământul tău*; cetăţile tale vor fi stricate şi fără locuitori!"[1]

Arheologia se ocupă cu studiul mormintelor regale, al obiectelor, al pietrelor, al armelor. Sângele, lacrimile, trupurile moarte ale oamenilor şi deznădejdea lor din timpul acestor invazii nu ţin de domeniul arheologiei. Arheologii nu ne vorbesc de lupta disperată dusă de dacii villanovieni împotriva acestor invadatori ai Răsăritului, nici de ce li s-a întâmplat acestor oameni care vor cădea sub dominaţia scită, între Carpaţi, Dunăre şi Marea Neagră.

[1] Ier. 4, 5 şi următoarele.

Există totuşi – în afară de arheologi şi de profeţii evrei – încă un izvor, care ne permite să ghicim ce li s-a întâmplat dacilor. Este vorba de scrierile lui Herodot. El ne relatează care erau moravurile şi obiceiurile sciţilor. Cunoscând aceasta, ne vom putea închipui cum s-au comportat sciţii faţă de daci, după obiceiurile lor.

V. Sciţii erau războinici extraordinari, fiind, totodată, foarte numeroşi. Ieremia ne spune că: *Tolba lui e ca un mormânt deschis şi ai lui toţi sunt viteji*[1].

Ieremia mai spune că această naţiune a sciţilor nu lua aminte la *seceriş şi la pâine*. Venind dinspre Răsărit, ei s-au întins precum lăcustele în întreaga Dacie. Dacii care nu au fost ucişi au fost luaţi prizonieri. Herodot, vorbind despre cei nefericiţi, care cădeau în mâinile învingătorilor, relatează:

„Sciţii le crăpau ochii tuturor sclavilor, ca să-i folosească la mulgerea laptelui din care ei îşi făceau băutura obişnuită. Aveau un fel de foale de os, asemănătoare unor fluiere; le aşază în părţile naturale ale iepelor; sclavii suflă în aceste oase cu gura, în timp ce alţii trag laptele. Ei se folosesc, după cum spun, de acest mijloc pentru că suflatul face să se umfle venele iepelor şi să li se lase mamelele. După ce au tras laptele, ei îl varsă în vase de lemn în jurul cărora îi aşază pe sclavi pentru a-l agita şi bătea. Apoi ridică partea de lapte de deasupra, pe care o consideră cea mai bună şi mai delicioasă, şi pe cea de dedesubt, considerată mai puţin bună. Pentru această îndeletnicire, sciţii crapă

[1] Ier. 5, 16.

ochii tuturor prizonierilor, căci aceştia nu sunt agricultori, ci nomazi."[1]

În clipa în care au ocupat Dacia, sciţii erau unul dintre popoarele cele mai puternice din lume. Profeţii evrei în Vechiul Testament îi numeau *aschuzai* ori *aşchenazi*. Herodot subliniază totodată că „ei duceau cu sine casele lor şi sunt capabili să tragă cu arcul de pe cal. Nu trăiesc din roada muncii lor, ci de pe urma animalelor, şi nu au nici o altă casă decât carele lor. Cum dar astfel de popoare sunt de neînvins şi cum ar fi mai uşor de a le aduna pentru a le înfrânge?"[2]

Invazia scită a reprezentat un adevărat dezastru pentru daci. Herodot grăieşte astfel despre cutumele luptătorilor sciţi: „Un scit bea sângele primului om pe care îl răpune, taie capetele tuturor acelora pe care îi ucide în luptă şi aduce aceste capete regelui. Dacă vine cu capul unui duşman, el are parte de întreaga pradă; fără aceasta, el ar fi privat de ea. Pentru a jupui un cap, scitul face mai întâi o incizie în jurul lui, în apropiere de urechi şi, luând-o pe sus, smulge toată pielea. Ia apoi această piele în mâinile sale şi, după ce a ridicat toată carnea cu o coastă de bou şi după ce a descărnat-o, se foloseşte de aceasta ca de un ştergar. Îl agaţă la frâul calului când îl încalecă şi-şi face o cinste din aceasta: căci cu cât un scit are mai multe feluri de astfel de ştergare, cu atât este considerat mai curajos. Sunt mulţi care cos laolaltă piei de oameni. Mulţi, de asemenea, smulg până la unghii chiar, mâna dreap-

[1] Herodot, IV, 2.
[2] *Idem*, IV, 46.

tă a vrăjmaşilor pe care i-au ucis şi-şi fac acoperişuri pentru tolbă. Pielea omului este, într-adevăr, deasă şi din toate pieile este aproape cea mai strălucitoare prin albul său. Alţii, în sfârşit, îi jupoaie pe oameni din cap până în picioare şi, întinzându-le pielea pe bucăţi de lemn, le poartă pe caii lor."[1]

VI. Arheologii afirmă că viaţa a continuat în Dacia. Locuitorii care n-au fost masacraţi pentru a se confecţiona ştergare din pielea lor albă şi dacii cărora nu le-au fost smulşi ochii ca să poată fi folosiţi la mulgerea iepelor sciţilor au continuat să trăiască. Iată ce scrie arheologul român Vasile Pârvan: „Deşi migraţia scită a pus capăt relaţiilor dintre daci şi Apus, nu va exista o continuitate a lor în istoria Carpaţilor danubieni. Această continuitate este evidentă cumva doar în viaţa rurală. În mod efectiv, nobilii au fost în cea mai mare parte ucişi în lupte ori luaţi în sclavie... din această pricină, în cea de-a doua perioadă a culturii *Hallstatt* poate fi observată în Dacia absenţa obiectelor de lux importate din nordul Italiei ori din Iliria... În ciuda acestui fapt, nobilimea locală nu a dispărut în totalitate – ea s-a reorganizat –, căci în perioada următoare o vom regăsi în plină glorie şi în plină forţă, la fel ca şi în trecut. Perioada care va urma, după sciţi, va fi epoca tezaurelor de argint dacice, a cetăţilor puternice de pe vârfuri de munte şi a victoriilor împotriva sciţilor..."[2]

[1] *Idem*, IV, 64.

[2] V. Pârvan, *Dacia*, Cambridge, 1928.

Din punct de vedere arheologic, invazia sciților în Dacia nu a reprezentat un dezastru. Pârvan numește, de altfel, această invazie „migrația scită". Însă arheologii regretă ruptura dintre daci și Apus și faptul că sciții au distrus civilizația existentă – civilizația villanoviană – fără să poată aduce aproape nimic important care să provoace satisfacția arheologilor în momentul săpăturilor acestora!

VII. Sciții vor rămâne în Dacia câteva sute de ani. Dar acestei „mari națiuni", care venea „de la capătul pământului", i s-a întâmplat un lucru straniu. Deși învingători și ocupanți, aceștia au dispărut. Sciții nu aveau copii. Femeile scite aveau copii cu sclavii. „Sclavii și femeile scite au născut mulți copii."[1] După câteva generații, națiunea scită a dispărut. Nu a rămas nimic din ea ca popor în afară de morminte și de amintire.

Bărbații sciți, afirmă Herodot, sufereau de o „boală femeiască". Hipocrat relatează, vorbind despre sciți, și despre această „boală femeiască" de care ei sufereau:

„Principala trăsătură pare a fi o tendință spre moliciune, îngreunare, și spre un exces de veselie. Oamenii semănau cu eunucii, fiind indiferenți sexual. Când un bărbat se află în această stare, el își pune haine și rochii de femeie."

Acesta a fost fenomenul căruia i-au căzut victime cuceritorii dacilor. Bărbații și-au dat seama, într-o bună zi, că nu mai erau bărbați. Atunci ei au abando-

[1] Herodot, IV, 3.

nat costumul bărbătesc – pantalonii scurți, garnisiți cu plăcuțe de aur –, îmbrăcându-se cu fuste și adoptând toate obiceiurile femeiești. Savanții moderni sunt încă și mai precișI în diagnosticul lor:

„Toate acestea ne fac să ne gândim la un trib barbar în ultimul stadiu de degenerare."[1]

Sciții spuneau că această „boală femeiască", ce le nimicea poporul și care obliga femeile să aibă copii cu sclavii, provenea dintr-un blestem. În timpul campaniei lor împotriva Egiptului, sciții jefuiseră templul zeiței Venus Urania din Ascalon, Siria: „Zeița a trimis o «boală femeiască» acelora dintre sciți care au jefuit templul din Ascalon și această nenorocire s-a întins pentru totdeauna asupra urmașilor lor. Sciții spuneau că această boală este o pedeapsă pentru sacrilegiul săvârșit; străinii care călătoreau în țara lor își dădeau seama de starea acelora pe care sciții îi numeau enarei."[2]

Nu doar că sciții nu vor aduce nici un element nou în Dacia, ca rasă, dar ei vor și dispărea de aici. În timpul aventurilor lor războinice, sciții și-au pierdut idiomul lor. La sosirea în Dacia, ei vorbeau, după cum se cunoaște, limba poporului cimerian, popor care trăia undeva pe țărmurile Mării de Azov și pe care sciții îl supuseseră înainte de sosirea lor în Apus.

Destinul lor nu părea deloc încântător: limba pe care o vorbeau nu era a lor, nu aveau o artă proprie – și chiar copiii lor proveneau dintre sclavi...

[1] V. Gordon Childe, *Scythia. Enciclopedia Britannica*, vol. 20, 1950.

[2] Herodot, I, CV.

Ramura scită care ocupa platoul înalt din mijlocul Daciei se numea agatârşă, acest platou fiind cunoscut astăzi sub numele de platoul Transilvaniei. Ţinutul era bogat în ocne de sare, mine de cupru, de fier, de argint şi mai ales de aur. „Cel mai bogat câmp aurifer din Europa se afla în Transilvania", spune H.J. Peake[1]. Aurul transilvan pare a fi fost exportat până în Egipt, înainte de sfârşitul celei de-a II-a Dinastii. De mult timp, minele dacice aprovizionau cu aur Orientul Apropiat şi Orientul Mijlociu. Deci, de foarte mult timp, dacii se specializaseră în extracţia aurului. Istoricul român Ion Nistor a elaborat un studiu detaliat despre aurul dacic la curtea faraonilor.

Extracţia de aur, transportul acestuia, negoţul cu el – vânzându-l faraonilor şi perşilor – demonstrează că dacii atinseseră un grad de civilizaţie mai ridicat decât cel care poate fi dedus de istoria scrisă.

Acum, aurul transilvan din inima Daciei constituia proprietatea sciţilor agatârşi. Herodot i-a cunoscut pe agatârşi. Iată ce scrie el despre aceşti noi proprietari ai minelor dacice: „Agatârşii poartă în cea mai mare parte a timpului ornamente de aur şi sunt cei mai efeminaţi dintre toţi oamenii."[2]

Herodot ne povesteşte că sciţii au adoptat aproape toate cutumele dacilor. Totuşi, ei au dispărut, deşi erau o naţiune care câştigase războiul pe câmpul de luptă. În ceea ce priveşte viaţa cotidiană a dacilor sub ocupaţia scită, nu cunoaştem decât un singur detaliu legat de modul lor de a se îmbrăca.

[1] *Enciclopedia Britannica*, vol. 9, p. 252.
[2] Herodot, IV, 104.

VIII. „În Sciția se cultivă cânepa. Ea pare la fel de puternică precum inul, doar că e mai cenușie și mai înaltă. Cu mult superioară, această plantă crește singură din seminţe. Tracii (adică dacii) fac o îmbrăcăminte din ea atât de asemănătoare cu cea de in, că trebuie să fii cunoscător pentru a face diferența – și cine nu a văzut cânepă ar putea-o considera drept stofă de in."[1]

Până în anul 514 î.Hr., când Darius i-a descoperit, dacii foloseau furcile villanoviene, lucrate de meșteri autohtoni ori de meșteri din Italia de nord. Dacii erau furnizorii de aur ai faraonilor Egiptului încă de la sfârșitul celei de-a II-a Dinastii, după cum ne spune savantul englez Peake. Erau furnizorii de aur ai Orientului Mijlociu. Aflăm acum că aceștia cultivau cânepa și atinseseră, prin urmare, un grad excepțional de civilizație pentru Europa acelei epoci în care popoarele erau încă la stadiul de viață nomadă. Țăranii din Carpații de astăzi continuă să cultive cânepa și, cel mai probabil, aceștia o cultivă în același mod precum o făcuseră dacii de acum 3000 de ani. În Carpații României de astăzi, locuitorii poartă haine de cânepă. Cămașa femeilor din Carpați, albă ca neaua, și pantalonii bărbaților de aici sunt din cânepă. Hainele de lână conțin, pe lângă firul de lână, și un fir de cânepă. Pentru a semăna cu inul, cânepa cere o muncă plină de grijă, îndelungă, nespus de minuțioasă. Fără o astfel de muncă cânepa nu poate să semene inului.

Cânepa este – împreună cu orezul – una din plantele cele mai dificile, care cere un pământ afânat în

[1] *Idem*, IV, 74.

fiecare an. În caz contrar, cânepa nu poate să ajungă destul de mare. Odată culeasă, ea trebuie uscată, apoi este aşezată în albia unei ape ori într-un lac – sub apă – unde trebuie lăsată aproximativ 20 de zile. Sub apă, părţile lemnoase ale cânepei sunt distruse. Aceasta este, în cele din urmă, scoasă din apă, zvântată, bătută, dărăcită, toarsă şi ţesută. Pânza este spălată (înălbită de cinci sau de şase ori) şi uscată la soare. Aceste îndeletniciri cer din partea celor care le săvârşesc un mod de viaţă aparte, răbdare şi un grad de civilizaţie destul de înalt.

IX. Sciţii – în calitatea lor de forţe de ocupaţie – foloseau hainele de in lucrate de daci şi le ornau cu plăcuţe de aur şi cu figuri zoomorfe. Însă ei foloseau mai cu seamă boabele de cânepă dacă. Sciţii – ne încredinţează Herodot – nu se spălau niciodată. „Sciţii luau boabe de cânepă şi, strecurându-se sub corturile de lână, aşezau aceste seminţe pe pietrele înroşite de foc. Când boabele începeau să ardă, răspândeau o aşa mireasmă, că nici în Grecia nu aflai o astfel de etuvă, care să aibă atâta putere. Sciţii, influenţaţi de aceste mirosuri, scoteau strigăte confuze. Aceasta le ţinea loc de baie, căci ei nu se spălau niciodată."[1] Cu aceeaşi ocazie, aflăm că femeile scite – soţiile ocupanţilor – iubeau cosmeticele. „În ceea ce priveşte pe femeile lor, acestea zdrobeau pe o piatră obişnuită lemn de chiparos, de cedru şi de arbore de tămâie – şi când toate acestea erau bine măcinate, le amestecau cu pu-

[1] *Idem*, IV-LXXV.

ţină apă şi obţineau o pastă cu care îşi frecau corpul şi faţa. Această cremă le dădea un miros plăcut, iar a doua zi, când ele o înlăturau, erau curate şi faţa le era plină de strălucire."

Ceea ce trebuie reţinut este că dacii nu doar că au dat sciţilor pielea lor pentru ca ocupanţii să-şi facă ştergare, ci le-au dat şi şervete de cânepă. Dar ocupantul, cu siguranţă, prefera ştergarele din piele omenească. Din moment ce dacii au supravieţuit, aceasta înseamnă că ei au reuşit să-l convingă pe ocupantul scit să folosească inul – şi nu doar pielea omenească – pentru a-şi face ştergare.

X. E dificil de ştiut cu precizie cum a fost ocupaţia scită în Dacia. Se cunoaşte, printre altele, că sciţii erau foarte legaţi de religie, tot astfel cum erau buni luptători. Pe când se aflau în stepă – deoarece nu găseau deloc lemn –, ei au recurs la tot soiul de „invenţii", doar ca să poată aduce sacrificii zeilor lor, pentru că sciţii nu puteau să trăiască fără să aducă sacrificii. Iată cum procedau: victima stătea dreaptă, cu cele două picioare de dinainte prinse cu o frânghie. Cel care trebuia să o sacrifice stătea în spate şi trăgea spre el capătul frânghiei făcând-o să cadă. În timp ce ea cădea, el invoca pe zeul căruia o sacrifica. Îi aşeza apoi îndată o frânghie la gât şi strângea frânghia cu un baston pe care-l răsucea. Astfel, strangula fără să aprindă focul, fără să facă libaţii şi fără nici o altă ceremonie pregătitoare. Victima odată strangulată, sacrificatorul o jupuia şi începea să o fiarbă. Cum nu era deloc lemn în Sciţia, iată

cum ne putem închipui că era fiartă victima. Când era jupuită, i se lua toată carnea de pe oase şi se punea în cazane. Cazanele păreau asemănătoare craterelor din Lesbos, fără ca ele să fie prea mari; se aprindea focul dedesubt cu oasele victimei. Dar dacă nu existau cazane, se aşeza întreaga carne cu apa în burta animalului şi se aprindea partea de jos. Aceste oase fac un foc foarte bun, iar stomacul ţine foarte uşor carnea dezosată. Astfel, boul fierbe de la sine. Când totul este fiert, cel care sacrifică oferă primele bucăţi de carne şi de măruntaie, aruncându-le înaintea lui[1].

Dacii – pentru că au supravieţuit – au trebuit să afle un *modus vivendi* cu sciţii.

XI. Istoria păstrează numele câtorva regi sciţi. Acestea sunt nume exotice: Spargapeithes, Lycus, Gnusrus, Saulius, Acersta. Un altul se numea Ariantes, devenit celebru deoarece a organizat recensământul sciţilor. Acest recensământ s-a făcut în felul următor: regele a poruncit ca fiecare scit să aducă vârful lăncii proprii şi să îl depună la picioarele majestăţii sale. Aceste vârfuri de lance erau confecţionate din bronz. După ce le-a strâns pe toate, Ariantes – în loc să le numere – a preferat un alt mod de recensământ, mult mai concret. A topit vârfurile de lance şi din acest bronz a făcut un cazan. După mărimea cazanului, regele şi-a putut da seama cât de mare era naţiunea scită. Un cazan este – bineînţeles, ca rezultat al recensământului – mult mai concret decât un număr.

[1] *Idem*, IV, LX şi LXI.

Datorită acestei invenţii extraordinare, numele regelui scit Ariantes a rămas în istorie.

Pe vasele lucrate de meşterii greci după cucerirea Daciei, sciţii sunt reprezentaţi purtând barbă şi mustăţi. Aceasta arată că ei au dispărut ca naţiune. Bărbaţii n-au mai suferit de acea „boală femeiască" şi, în consecinţă, ei au încetat să mai fie sciţi. Naţiunea scită s-a topit în mijlocul altor naţiuni, la fel cum se topiseră vârfurile de lance în timpul recensământului regelui Ariantes. Ultimul lor rege, Ates, a fost ucis de macedoneni la vârsta de 80 de ani.

Dacii au redevenit stăpânii Carpaţilor dunăreni, deoarece ocupanţii dispăruseră. Dizolvată, topită, această „calamitate de neînvins" terorizase pământul vreme de veacuri. „Distrugătorii naţiunilor", sciţii, au dispărut graţie Afroditei care-i blestemase şi-i condamnase să sufere de o „boală femeiască".

Cartea a II-a

I. Sciţii nu au dispărut dintr-odată, ci încetul cu încetul. Şi tot astfel dacii din Carpaţi vor reintra în posesia pământului lor.

În acea epocă, la sud de Dunăre (Peninsula Balcanică de astăzi) trăiau tracii. Înainte de sosirea sciţilor, tracii erau stăpânii întregii Europe Centrale şi de Răsărit, precum şi ai Balcanilor. Însă ei erau divizaţi într-o mulţime de grupuri foarte diferite unele de altele. Dacii erau, de asemenea, traci, dar complet diferiţi de tracii de la sud de Dunăre.

Până în prezent, s-au putut identifica 64 de grupuri de traci. Istoria – atât cea de ieri, cât şi cea de astăzi – le dă însă un singur nume: traci.

Este sigur că ei aveau aceleaşi origini şi acelaşi sânge.

Herodot scrie: „Tracii sunt, după indieni, cel mai numeros popor de pe pământ. Dacă ei ar fi conduşi de un singur om, sau dacă ar fi mai uniţi între ei, ar fi, după mine, cel mai puternic popor dintre toate popoarele. Însă această unire este cu neputinţă, fapt care îi face slabi. Ei au fiecare un nume diferit, după locurile

pe care le ocupă. Totuşi, modul lor de a fi este peste tot aproape acelaşi, *cu excepţia geţilor* (dacii)."[1]

II. Noi aflăm la daci – ori la geţi, după cum îi numeşte Herodot – o serie de caracteristici care le sunt proprii în chip limpede. În clipa în care Tucidide i-a descoperit pe daci, aceştia nu mai erau ocupaţi de sciţi, ci vecini cu sciţii, pe care reuşiseră să-i împingă către locurile lor de baştină, spre răsărit.

„Geţii şi popoarele din această ţară, atârnând de sciţi, au cu toţii aceleaşi arme şi sunt arcaşi călare."[2]

Exista, prin urmare, o unitate – care nu era doar de sânge şi de obiceiuri, ci şi o unitate politică („au toţi aceleaşi arme"). În privinţa locului în care trăiau dacii, ştim că era acelaşi în care se aflau atunci când făceau schimburi comerciale cu villanovienii din nordul Italiei – cu 1200 de ani î.Hr. –, adică de la Carpaţii danubieni până la mare. Acolo unde sciţii îi găsiseră în anul 700 î.Hr., îi află, de asemenea, Tucidide, între 431 şi 424, când ne vorbeşte despre un alt război.

Tucidide scrie: „Geţii locuiesc dincolo de Istru (Dunăre), în apropiere de Pontul Euxin." Tot el ne mai spune că s-a recurs la ajutorul unui grup de daci şi precizează că dacii erau *liberi*. „A fost chemat un mare număr de munteni liberi din Tracia. Ei poartă cu toţii săbii scurte şi sunt cunoscuţi sub numele de dieni" (daci).

[1] Herodot, V, 3.
[2] Tucidide, II, XCV.

Mult mai târziu, Tacit va vorbi de dacii care se aflau tot în aceleaşi locuri şi care aveau aceeaşi teamă, ca şi germanii, în ceea ce priveşte frontiera comună[1].

Ce făceau dacii în afară de ocupaţiile pe care le cunoaştem deja? Istoria este săracă în informaţii, dar noi ştim, cu toate acestea, că dacii erau apicultori. Herodot scrie: „Tracii spun că ţările de dincolo de Istru sunt pline de albine care te împiedică să pătrunzi mai în afund."[2] Tot el continuă: „Acest lucru mi se pare cu atât mai vrednic de crezare, deoarece această insectă nu poate să îndure prea mult frig." Climatul dacic este cumplit pe timp de iarnă. Nu numai că dacii erau apicultori, dar ei aveau şi amenajări speciale pentru albine pe timp de iarnă – la fel ca ţăranii români din Carpaţii dunăreni din zilele noastre. În regiuni precum Dacia, a te ocupa de albine însemna a avea un fel de adresă exotică. Dacii aveau o astfel de adresă. Ocupaţiile artistice: prelucrarea aurului, creşterea albinelor, cultura cânepei nu erau meserii care să-i efemineze pe daci. Când regele perşilor, Darius, a ajuns la Dunăre, cronicarul scrie că – faţă de alte popoare – „geţii, printr-o nebună încăpăţânare, au stat în defensivă"[3]. Bineînţeles, perşii au fost mai puternici, dar rezistenţa este un semn al vitejiei.

Sciţii deprinseseră arta războiului ecvestru şi părea că acest fapt le-a reuşit: mergând pe cal în galop, puteau nimeri cu arcul o pasăre în plin zbor.

[1] Tacitus, *Germains*, I.

[2] Herodot, V, 10.

[3] *Idem*, IV, 93.

III. Faptul că dacii se specializaseră în arta războiului nu le-a fost inutil, pentru că pe pământ apăreau din când în când „distrugători de naţiuni". De această dată, „aceşti distrugători de naţiuni" veneau dinspre sud. Erau macedonenii lui Filip cel Mare. Filip îi supusese pe tracii care locuiau în Munţii Balcani (numiţi, în acea epocă, Haemus) şi pe greci. În Grecia, singura rezistenţă puternică pe care a întâmpinat-o Filip a fost cea a unui om: Demostene. Însă cuvintele de aur ale lui Demostene nu vor putea să-l oprească pe Filip. Grecia a fost cucerită. Balcanii au fost cuceriţi în întregime de macedoneni. Filip, înaintând către miazănoapte, a ajuns la Dunăre. De cealaltă parte a Dunării erau dacii. Demostene ne spune că Filip era o personalitate extraordinară şi subliniază: „Nevoia de mişcare dintr-un loc în altul a lui Filip, această pasiune pe care o trăia, care nu îi îngăduia să se mulţumească cu ceea ce făcea şi să se astâmpere..., l-a determinat să-şi dorească ceva mai măreţ decât rezultatele obţinute până atunci."[1]

Filip şi-a pierdut un ochi într-o bătălie, însă aceasta nu l-a împiedicat să plece imediat la o altă luptă. De această dată, şi-a pierdut un picior. Chior şi şchiop, şi-a continuat campaniile. A vrut să cucerească lumea. Nu putea să se astâmpere mai înainte de a fi cucerit lumea. Această nelinişte lăuntrică fermentează în sângele „distrugătorilor de naţiuni", după cum îi numeşte Vechiul Testament. Într-o altă luptă, Filip a fost din nou rănit. Demostene spune că, chiar dacă Filip şi-ar fi pierdut jumătate din trup, tot nu ar fi putut

[1] Demostene, *Première Olynthienne*, 14.

să se oprească din dorința de a cuceri lumea. În afară de această pasiune, Filip a devenit celebru grație unei invenții geniale: *falanga*. Falanga era alcătuită din fantasini înarmați cu o lance lungă de doi metri, cu o spadă scurtă și purtând, de asemenea, arme de apărare, coif, scut și armură. Grecii aveau de multă vreme fantasini, infanteria nefiind, prin urmare, un lucru nou. Fantasinii greci se numeau *hoplites*. Licărirea de geniu a lui Filip a fost de a suprima individul și din mai mulți indivizi să se compună un grup. Fantasinii macedoneni se țineau unul aproape de celălalt, scut lângă scut. Această masă de oameni lupta ca un singur om cu un singur scut și cu o singură lance. Adversarul, luptând individual, era lovit nu doar de un combatant, ci de o întreagă *masă*. Efectul, pe câmpul de bătălie, era extraordinar. Dușmanul era nimicit. Această *falangă macedoneană* a distrus imperiul tracilor odrizi în anul 341 î.Hr. Când Filip a cucerit Grecia, discursurile lui Demostene nu au mai avut puterea să împiedice falanga. Acum, Filip era la Dunăre. Cavalerii daci, cu arcurile lor, cu soldații pedeștri, cu scuturile lor în formă de frunză de iederă, vedeau înaintând către ei această mașinărie neomenească: falanga. Era o nouă sfidare căreia dacii trebuiau să-i răspundă. Era sfidarea unui corp blindat – în armură – care își făcea pentru prima oară apariția în istorie.

IV. Filip și falangele sale vor traversa Dunărea în anul 341 î.Hr. Dacii erau mereu în același loc, acolo unde îi aflase și regele Darius.

Filip a traversat Dacia apucând spre răsărit. A luptat împotriva ultimului rege scit, bătrânul Ates, care avea 80 de ani. L-a ucis. Apoi a luat de la sciţi tot ceea ce se putea lua. Între altele, a mai luat ca pradă de război douăzeci de mii de femei. Şi acum, Filip se întorcea în Macedonia. S-a oprit să trateze cu regele dacilor, care stăpânea asupra întregii ţări rotunde de la Dunăre şi Carpaţi. Acest rege dac se numea Cothelas. Istoria povesteşte astfel întâlnirea lui Filip cu dacii:

„Filip cel Mare cucerise capitala dacilor, însă, izbit de asprimea şi bravura acestui popor, nu doar că a încheiat pace cu dacii, ci şi un tratat de alianţă; mai mult, Filip al II-lea s-a căsătorit cu regina Meta, fiica regelui Cothelas."[1]

Nu există alte detalii asupra întâlnirii lui Filip cu dacii. Făuritorul falangei a devenit ginerele regelui dac. Un alt detaliu important: Filip – care nici în timpul festivităţilor căsătoriei sale nu uita să se înarmeze pentru a cuceri lumea – a cumpărat de la regele Cothelas douăzeci de mii de iepe tinere. Caii dacilor erau atât de frumoşi încât, de la acea dată, armatei macedonene nu i-au mai trebuit alţii.

Creşterea cailor, împreună cu apicultura, era una din ocupaţiile favorite ale poporului dac. Vânzarea cailor putea să fie, prin urmare, pricina unei mari mâhniri pentru vânzători.

V. În anul 336 î.Hr., Filip macedoneanul a fost asasinat. Imperiul macedonean şi cumplita sa falangă au

[1] *Historian's History of the World*, vol. 24, Londra, 1901, p. 125.

fost moştenite de fiul său Alexandru. Noul rege este cunoscut sub numele de Alexandru cel Mare. În primul an al domniei sale, Alexandru, în vârstă de doar 20 de ani, a întreprins o campanie împotriva dacilor. Înainte de aceasta el a întâlnit poporul trac al tribalilor.

După o primă bătălie, macedonenii au înaintat. În frunte, ne spune Arrian, se aflau Alexandru şi garda sa. Această gardă a lui Alexandru făcea parte din trupele de elită numite *arginospides*, deoarece toţi soldaţii din acest corp de elită purtau scuturi de argint. Aceşti soldaţi cu scuturi de argint numărau zece mii de oameni. Tribalii luptau, după cum ne relatează istoricul, „pe jumătate goi". Tribalii – vecinii dacilor de la sud de Dunăre – erau prost echipaţi, cel puţin în comparaţie cu soldaţii lui Alexandru. Victoria a fost de partea lui Alexandru – dar dintre tribali, notează Arrian, „puţini vor cădea vii în mâinile învingătorilor". Chiar Syrmus, regele tribalilor, a murit în acea bătălie, iar falanga a avut cale liberă către Dacia. Între macedoneni şi daci nu mai existau acum decât unduirile Dunării.

Alexandru adusese câteva corăbii până la locul de luptă. „Câteva corăbii lungi din Bizanţ", spune cronicarul. Soldaţii macedoneni vor încerca să treacă Dunărea cu aceste vase, însă eforturile lor de debarcare şi de stabilire a unui cap de pod în Dacia au fost zadarnice.

Cu toate acestea, Alexandru s-a încăpăţânat în dorinţa sa de debarcare. Arrian scrie: „A făcut eforturi zadarnice ca să câştige teren. Barbarii, alergând din toate părţile, apărau malul. Micul număr de vase şi de

soldaţi, panta abruptă, iuţimea fluviului strâns în albia sa, totul se constituia într-un obstacol de netrecut."

Dacii poate că s-au bucurat că i-au respins pe duşmani, însă aceasta a fost de scurtă durată.

„Alexandru, scrie Arrian, a remontat vasele, hotărât să treacă Dunărea şi să se avânte asupra geţilor care locuiau pe malul celălalt."

În acea perioadă, dacii aveau o armată destul de importantă. O vor mobiliza pentru a putea să-l oprească pe Alexandru. Însă faptul că dacii încercau să reziste – în loc să vină să ceară pace, aşa cum făcuseră alte popoare – a atras mânia acestui rege de 20 de ani.

„Dacii vor alerga pentru a-l respinge, fiind în număr de patru mii de cavaleri şi mai mult de zece mii de fantasini. Prezenţa acestora l-a ambiţionat şi mai mult pe Alexandru în demersul său. A început îmbarcarea. La ordinul lui au fost confecţionate burdufuri din piei de cort umplute cu paie. *S-a adunat o mulţime de bărci, de care se foloseau locuitorii ţării pentru pescuit, negoţ ori chiar jaf.* După aceste pregătiri, s-a trecut fluviul într-un atât de mare număr pe cât a fost cu putinţă. *O mie cinci sute de cavaleri şi patru mii de oameni pedeştri* au traversat împreună cu Alexandru sub pavăza nopţii *şi înălţimii grâului care a ascuns trecerea lor de vederea duşmanului. În zori de zi, Alexandru şi-a îndreptat trupele prin câmpurile de grâu. Infanteria a avansat aplecată, dând la o parte spicele cu ajutorul lăncilor, ajungând astfel la teren descoperit.*" Falanga, avându-l în frunte pe Alexandru Macedon, cel mai mare general din lume, se

afla acum în Dacia. Până atunci, dacii trebuiseră să se bată împotriva multor popoare. Viaţa, în această perioadă, era o suită neîntreruptă de lupte. Însă acţiunea lui Alexandru cel Mare era una ieşită din comun. Tactica îi învinsese pe daci. Arrian spune că „geţii nu suportă nicicum primul şoc al cavaleriei. Îndrăzneala nemaiauzită cu care Alexandru, într-o singură noapte şi fără să arunce un pod, a trecut atât de repede şi de uşor cel mai mare fluviu, desfăşurarea falangei şi impetuozitatea cavaleriei, toate acestea i-a izbit cu multă teroare."

Pe malurile Dunării, în lupta împotriva dacilor, Alexandru a folosit pentru prima oară în istorie *un atac în corp tactic cu toate armele, inclusiv cavaleria*. Pentru acea perioadă, acest fel de a face război era ceva nou[1].

Văzând aceste lucruri ieşite din comun, dacii „îşi abandonează o cetate prost fortificată, îşi încarcă caii cu atâţia copii şi femei pe cât pot să ducă, şi pornesc departe de maluri, afundându-se în pustiu. Alexandru a ocupat cetatea şi tot ceea ce au abandonat geţii". Aceasta a fost întâlnirea lui Alexandru cel Mare cu Dacia.

Regele macedonean nu a mers mai departe. El a promis să revină altădată ca să-i ocupe pe daci. Grave probleme îl chemau în Grecia. Dacii nu-l vor mai vedea pe Alexandru, însă vor întâlni alţi regi şi generali macedoneni veniţi să lupte cu falangele şi cavaleria lor tactică.

[1] J. Ulrich, *La guerre à travers les âges*, Paris, 1942.

În această bătălie, toți cavalerii lui Alexandru cel Mare călăreau caii dacici, acei cai pe care regele Cothelas îi vânduse lui Filip al II-lea. Prima mare bătălie a lui Alexandru a fost dusă împotriva dacilor cu propriii lor cai!

VI. Istoricul – după cum am văzut – povestește că grâul dac era atât de înalt și întinderile pe care le acoperea atât de vaste, încât cavaleria lui Alexandru rătăcea prin nesfârșitul câmpurilor de grâu. Admirația nu se îndreaptă de această dată către Alexandru, ci către populația care cultiva un grâu atât de înalt, la o scară atât de vastă, prin care armata lui Alexandru cu cei douăsprezece mii de călăreți și cu patru mii de purtători de falangă putea să înainteze *fără a fi văzută*.

Agricultura nu este o aventură spectaculoasă, însă un popor care cultivă câmpuri de grâu atât de minunate merită o clipă de atenție.

Știm că dacii erau în același timp furnizori de aur ai faraonilor egipteni, că ei cultivau cânepă, creșteau cai pe care îi cumpărau macedonenii, că erau agricultori pasionați și că reușiseră să redevină stăpânii țării lor, scuturând jugul scit. Cronicarul vorbește apoi de „numărul mare de bărci ale locuitorilor de care ei se foloseau pentru pescuit, negoț și chiar jaf". Aceste bărci erau o flotă de pescuit importantă pentru că ele transportaseră întreaga cavalerie a lui Alexandru pe celălalt mal. Pescuitul, la fel ca industria și negoțul, pe care le făceau dacii, părea să fie ceva extraordinar. Trebuie remarcat, de asemenea, că dacii își lăsau bu-

nurile materiale pradă invadatorilor şi nu luau pe caii lor decât femeile şi copiii.

Acestea erau bunuri mai importante decât bunurile materiale.

VII. Aceasta a fost întâlnirea dacilor cu Alexandru cel Mare. Pe când regele macedonean se afla în Asia, unul din generalii săi va reveni să reocupe ţara cu câmpuri de grâu. Generalul lui Alexandru se numea Zaporyon. Justin scrie că Zaporyon, ruşinat de a nu fi reuşit nicicum o acţiune strălucitoare, şi-a reunit o armată de treizeci de mii de oameni şi a dus război cu sciţii[1]. „El a fost masacrat cu toate trupele sale, fiind astfel pedepsit pentru temerara lui agresiune împotriva unui popor care nu-i făcuse nici un rău."[2] Aceşti daci, „poporul care nu a făcut nici un rău", vor ucide treizeci de mii de macedoneni organizaţi în falange. Ei vor extermina cavaleria tactică a naţiunii macedonene. Dacii ştiau acum să lupte cu falanga. Aceasta s-a petrecut în anul 326 î.Hr. Era un fapt destul de rar; deoarece falanga macedoneană era considerată de neînvins. Patru ani mai târziu, omul care încerca să oprească falanga în Grecia – atenianul Demostene – a murit şi, după câţiva ani, armatele macedonene, comandate de Alexandru, au dispărut ca înghiţite de pământurile îndepărtate şi fără margini ale Asiei.

Dacii, chiar şi după moartea lui Alexandru „care s-a numit rege al pământului şi al lumii", vor continua să fie atacaţi de macedoneni.

[1] *Contre les Daces en Dacie.*
[2] Justin, XII, 2.

Unul din urmaşii lui Alexandru, generalul Lisimah, a cucerit toate cetăţile greceşti de pe ţărmul Mării Negre din Dacia şi s-a proclamat rege. Apoi a declarat război dacilor şi a trecut Dunărea înaintând către miazănoapte.

Lisimah nu a venit singur în Dacia. El avea un fiu numit Agatocle. I-a încredinţat comanda falangei macedonene şi l-a trimis să cucerească acest popor care continua să rămână liber la nord de Dunăre. În acea perioadă, către anul 300 î.Hr., rege al dacilor era Dromihete. Bogăţia acestuia devenise legendară. Spre deosebire de înaintaşii săi, Dromihete îşi instalase capitala nu în munţi, ci undeva în Moldova de astăzi, ceea ce arăta că se simţea stăpân pe sine. Până atunci capitalele dacilor se aflau în munţi, departe de privirile vrăjmaşilor. În anul 295 Lisimah a trecut el însuşi Dunărea în fruntea unei numeroase armate cu intenţia de a-i supune pe daci. Aceştia se vor retrage în stepă. Această nouă tactică dacii o deprinseseră de la sciţi. Dromihete s-a retras în câmpia de sud a Basarabiei şi a Moldovei, numită astăzi Buceac. Macedonenii îi vor urmări pe daci în teritoriile nelocuite şi fără de apă. Ei vor începe să sufere din cauza privaţiunilor. Vor urma lupte de hărţuire şi, în cele din urmă, armata macedoneană în întregimea ei, împreună cu regele Lisimah, vor cădea în mâinile dacilor. Lisimah se aştepta să aibă soarta generalului Zaporyon – cel care fusese masacrat împreună cu cei treizeci de mii de falangişti.

Însă Justin ne spune: „Regele Dromihete era un atât de abil diplomat pe cât era un redutabil războinic.

Calmând furia geţilor, care cereau moartea prizonierului, el l-a tratat pe Lisimah cu toată generozitatea şi onorurile datorate unui monarh de seamă: a încheiat cu acesta un tratat de pace şi de prietenie, apoi l-a lăsat liber. Dromihete a luat-o de soţie pe fiica lui Lisimah şi a obţinut recunoaşterea definitivă a posesiunilor sale danubiene şi de la Marea Neagră."

În anul 261, Lisimah – regele macedonenilor – a murit.

Este tot ceea ce noi am putut reconstitui – după relatările istoricilor – despre viaţa dacilor din acea perioadă. Există, prin urmare, câteva date şi referinţe privitoare la ocupaţiile şi luptele lor. Ei au ştiut să-şi păstreze neatârnarea cu un preţ greu, e drept, dar au păstrat-o totuşi. Un alt izvor, arheologia, ne spune că războaiele daco-macedonene au reprezentat un bine pentru daci. „Ostilităţile dintre macedoneni şi daci, pe cât au fost de favorabile în intenţiile politice ale celor dintâi, nu au fost mai puţin de folos dacilor, constituindu-se într-o nouă şi importantă cale a pătrunderii civilizaţiei greceşti pe malul stâng al Dunării. Descoperirile din ţările dacilor a unor elemente de import şi de influenţă elenistică, ce datează din acea epocă, sunt foarte numeroase, fără a insista asupra genului elenistic al construcţiilor care se observă la fortăreţele dacice..."

Urmează consideraţiile asupra monedelor: că erau greceşti ori macedonene, că dacii băteau propria lor monedă după modelele macedonene, că ei cumpărau de la greci mărfuri în mare cantitate... Despre viaţa

oamenilor nu ni se spune prea mult: se ştie doar că ei construiau atunci cetăţi şi fortăreţe, sub influenţă grecească, inspirându-se din ultimele descoperiri în domeniul construcţiilor.

A fost benefic pentru daci să construiască cetăţi, folosind întreaga artă a grecilor în acest domeniu, căci dacă imperiul macedonean s-a întins în depărtările asiatice, bolnav în dorinţa de acaparare de noi teritorii, rasa distrugătorilor de naţiuni de care vorbea profetul n-a dispărut de pe pământ.

Dacii au suferit primul atac din partea sciţilor. Acest popor, ajuns la degenerare, s-a topit prin contactul cu dacii. Dinspre sud au venit apoi macedonenii lui Filip, Alexandru, Zaporyan, Lisimah. Ei se vor retrage din ce în ce mai mult în vechiul lor leagăn, în Macedonia. Acum, dacii vor cunoaşte un alt „distrugător de naţiuni", care venea dinspre apus: oameni de temut, cu părul blond şi pielea albă. Aceştia erau strămoşii francezilor de astăzi, celţii.

Cartea a III-a

I. Celţii veneau din pământurile în care se află astăzi Franţa. Ei au început să-şi părăsească casele în jurul anului 400 î.Hr.

Vor porni mai întâi spre Italia, cucerind Roma. Din Italia, vor apuca calea către răsărit, către malurile Dunării, şi astfel vor ajunge în Dacia. Apoi vor trece dincolo de Dacia.

Prezenţa celţilor cu pielea albă a fost semnalată de mult timp în vecinătatea Daciei. Celţii aparţineau unei familii de popoare care avea o civilizaţie comună, adică acelaşi fel de a-şi forja armele şi uneltele şi de a-şi îngropa morţii.

Această civilizaţie numită „*La Tène*", după numele unei localităţi din Elveţia, cuprindea Provenţa, Franche-Comté, Marna, Campania, Elveţia, şi se întindea către Apus până în Anglia, iar către Răsărit până în Turingia. Civilizaţia „*La Tène*" a pătruns apoi în Italia şi în Ungaria actuală. O vom descoperi mai târziu în Carpaţi şi dincolo de aceştia, în Rusia, până pe ţărmurile Mării de Azov şi în sud până în Asia Mică.

Arheologii ne precizează trăsăturile acestei civilizaţii: celţii şi popoarele civilizaţiei „*La Tène*" nu-şi

incinerau morţii, precum villanovienii, şi nu aşezau cenuşa morţilor lor în vase de formă bitronconică. Ei îşi înhumau morţii, însă nu-i îngropau în morminte peste care să arunce tone de pământ, aşa cum făceau sciţii. Mormintele culturii „*La Tène*" nu sunt tumulii. Celţii şi oamenii care trăiau în cultura „*La Tène*" lăsau mormintele plate. Aceste morminte plate, descoperite în Dacia, sunt aceleaşi ca şi mormintele descoperite în Franţa, ca toate mormintele „*La Tène*" din alte regiuni. Morţii acestor popoare erau, de obicei, înmormântaţi îmbrăcaţi cu uniformele lor militare, cu coif, ori în haine de sărbătoare. Mormintele lor, descoperite în Carpaţi, la Dunăre, în Elveţia, în Anglia şi în sudul Franţei, conţin aceleaşi arme: spada este un pumnal cu o „antenă" alungită. Vasele lor imită vasele greceşti. Ele nu erau făurite însă de mână, după modelul villanovian. Aceste popoare descoperiseră roata olarului. Cunoşteau fierul. Ştiau să construiască fortăreţe. Un fapt atrage atenţia: în toate mormintele civilizaţiei „*La Tène*" (pe care celţii au adus-o în Dacia), morţii sunt îngropaţi cu capul către răsărit. Şi aceasta *în toate* mormintele, care sunt în cea mai mare parte morminte de militari înarmaţi, purtând pe cap coif de război. Unii chiar au în mormintele lor care de luptă.

Dacii au suferit invazia sciţilor veniţi dinspre răsărit şi invazia macedonenilor dinspre miazăzi. Acum venise rândul invaziei occidentalilor, a celţilor.

II. Dacii vor încerca să-i oprească pe invadatorii blonzi care veneau dinspre Apus. Celţii vor pătrunde

în Dacia prin trei puncte: un grup de celți va intra în Dacia prin nord-est. Aceștia vor fi teniștii și anarții. Localnicii vor ridica fortificații pentru a încerca să-i oprească, însă celții vor traversa Galiția, coborând în actuala Bucovină, în Moldova de nord și vor înainta către sud. Nici o fortăreață nu a putut să-i oprească. Cel de-al doilea grup celt a pătruns în Dacia dinspre Apus, de-a lungul Dunării, urmând aceeași direcție ca și unduirile albastre ale ochilor lor. Aceștia sunt scordiscii. Un alt grup a venit dinspre sud; îi vom regăsi mai târziu în Basarabia, la gurile Dunării. Ei se numeau britolagi și vor construi în Dacia, pe Dunăre, cetățile fortificate: *Arrubium, Noviviunum* și *Aliobrix*. Un grup de celți, cotensii, se vor stabili în sudul Moldovei; capitala lor era Ramidava. Însă cel mai important grup celt s-a stabilit la sud de Dunăre, în Bulgaria de astăzi. Acolo, acești invadatori dinspre Apus vor fonda un regat cu capitala la *Tilia* (Tulova), pe râul Hebru (Mariţa).

Arheologia, ca de obicei, nu vorbește despre viața dacilor din timpul acelei invazii. Ceea ce i-a forțat pe celți să-și părăsească țările și a hotărât plecarea lor spre a distruge națiunile pe care le vor întâlni în cale a fost menționat însă la fel de bine de către arheologi, ca și de istorici.

III. În această perioadă, cea mai cumplită bătălie pe care o vor da oamenii va fi cea împotriva foametei.

În ținutul Marnei din Franța actuală și în partea de sud a acestei țări, în epoca „*La Tène*", oamenii deve-

niseră atât de numeroşi, încât era mare lipsă de hrană. Arheologii confirmă aceste fapte: H. Déchélette[1] ne spune că mormintele plate, rectangulare, sunt, prin numărul lor, o dovadă a suprapopulării din epoca „*La Tène*". S-a recurs la aceeaşi soluţie, la fel ca şi în cazul evreilor în pustie: exterminarea întâilor-născuţi. Însă sufletul omenesc a fost întotdeauna sensibil, cei nounăscuţi de parte bărbătească fiind cruţaţi până la urmă. În schimb, ei erau obligaţi să-şi părăsească patria când deveneau adulţi. Această expulzare era una crudă. Legea a sfârşit prin a se îndulci: nu au fost obligaţi să ia calea exilului decât băieţii născuţi primăvara. Torque Pompei numeşte această plecare în exil a copiilor născuţi în timpul primăverii: *Ver Sacrum.* Era un sacrificiu care avea loc primăvara. Se sacrifica astfel primăvara însăşi. Celţii plecau bine organizaţi. În fruntea unui grup de exilaţi din acea primăvară expulzată a patriei s-au aflat propriii nepoţi ai regelui. Cu moartea în suflet, cu siguranţă, deşi istoria nu vorbeşte despre această „moarte sufletească" a exilaţilor, tinerii vor porni în lume înarmaţi şi fără unelte de lucru, precum lidienii. Peste tot unde celţii se opreau făceau război. Căutau pâine, şi acolo unde o aflau o luau prin forţa armelor.

IV. Tinerii celţi înarmaţi au sosit în Dacia. Nu aveau nimic de împărţit cu dacii. Însă aceştia se aflau în calea lor şi celţii le vor declara război: „Galezii, a căror ţară suprapopulată nu putea să-i mai susţină, vor trimite trei

[1] H. Déchélette, *L'archéologie préhistorique celtique gallo-romaine*, Paris.

sute de mii de oameni, precum o primăvară sacră, în căutarea de noi stabilimente. O parte dintre ei s-a stabilit în Italia. Aceasta va cuceri şi incendia Roma. O alta a pătruns în golful Iliriei (Dalmaţia actuală), conducându-se după zborul păsărilor, căci galezii sunt cei mai abili dintre toţi în a lua aminte la auguri şi, masacrând pe barbari în trecerea lor, s-a stabilit în Panonia."[1]

Dar nici Panonia, nici pusta în întregimea ei n-au fost îndeajuns pentru această primăvară înarmată. După ce i-au masacrat pe locuitorii de aici, ei şi-au continuat calea „ghidaţi de păsări" (căci ce alţi ghizi ar fi putut să aibă?) pentru a afla alte popoare pe care să le masacreze. Această meserie – a face război şi a lua ca pradă tot ceea ce se poate afla – nu era una uşoară. În orice caz, nu era deloc un lucru simplu. După ce au făcut „timp de mai mulţi ani războaie cu noii lor vecini", povesteşte Justin, celţii vor reuşi să-şi croiască o cale către răsărit. Vor pătrunde prin nordul Carpaţilor, mai întâi în Galiţia şi apoi în Dacia. Dacii vor încerca să se apere. Ruinele fortăreţelor construite în acea epocă mărturisesc că apărarea a fost una dârză.

Justin mai spune: „Numele galezilor inspira o asemenea teroare, că chiar şi regii pe care ei nu-i atacau cumpărau pacea la un preţ mare." În cele din urmă, dacii au trebuit să se supună destinului şi să-i accepte pe celţi printre ei. Celţii nu vor lua doar aurul, grâul şi animalele dacilor, ci vor lua, când nu vor mai găsi nimic, oamenii, adică pe daci pe care îi vor vinde ca sclavi în lumea întreagă. Apoi celţii nu au mai avut ni-

[1] Justin, XXIV, 4.

mic de luat. Ei vor pleca mai departe, ghidaţi de alte păsări care zburau către sud.

Celţii, comandaţi de Brennus, vor jefui templele Greciei, după care vor trece în Asia şi vor jefui acolo templele Asiei.

În timpul în care armata lui Brennus se ocupa de tezaurele templelor asiatice, dacii nu vor avea însă pace. „Galezii, pe care şeful lor, Brennus, mergând împotriva grecilor îi lăsase pentru a păzi frontierele ţării – temându-se să nu rămână fără ocupaţie –, vor înarma cincisprezece mii de fantazini şi trei mii de călăreţi şi vor crea derută în rândul trupelor geţilor."[1]

Aventura celtă va continua cu viteza unui uragan. Din răsărit ei vor reveni în Balcani. În anul 193 î.Hr., imperiul lor balcanic a fost nimicit. Celţii din această regiune vor dispărea complet – elenizaţi ori traci-zaţi. Pe pereţii unui templu egiptean s-a descoperit o inscripţie care atestă prezenţa celţilor veniţi să se războiască aici. E curios că celţii nu au lăsat o altă inscripţie care să ne aducă la cunoştinţă câte naţiuni cuceriseră, câte regate supuseseră şi pe câţi regi i-au făcut să îngenuncheze înaintea lor. Inscripţia din Egipt ne povesteşte ca pe un eveniment extraordinar următoarele fapte: „Noi, din corpul galaţilor: Thoas, Calistratos, Acannon, Appolonius am venit şi am prins aici o vulpe."[2] Numele celţilor erau grecizate. Faptul de a veni din Toulouse şi de pe malurile Marnei pentru a cuce-

[1] *Idem*, XV, 1.

[2] H. Hubert, *Les Celtes depuis l'époque de la Tène et la civilisation celtique*, 1950.

ri Egiptul era considerat de ei un lucru normal. Ceea ce li se părea extraordinar, în inima Egiptului, era capturarea unei vulpi – care pare, de altfel, a fi un şacal.

V. O parte din „primăvara exilată" a celţilor plecaţi prin lume pentru a-şi câştiga pâinea prin arme va reveni la Toulouse şi în alte regiuni ale Franţei cu comori, ciumă şi îmbătrânită.

Alţi celţi vor muri elenizaţi în Asia, în Egipt şi în Balcani. Mulţi îşi vor schimba numele şi vor continua să trăiască după modul de viaţă al autohtonilor. Arheologii, după actualele săpături, afirmă că celţii sosiţi în Dacia prin partea de nord vor lăsa aici anumite vestigii ale civilizaţiei lor. Acestea erau ultimele noutăţi ale Apusului în acest domeniu. Iată, după arheologi, „părţile pozitive ale invaziei celte în Dacia". Graţie lor, „topoarele de război" au devenit larg aplatizate aproape de mâner şi aceleaşi tipuri de ornamente pot să fie aflate în Dacia la fel ca în Italia de nord şi de est, ca de pildă la Arnovosovo ori la Montefortino[1].

Pare deci că forma toporului se modificase. Este un lucru important pentru arheologi. Agrafele, de asemenea, vor lua o altă formă după invazia celtă. E posibil ca minele de fier să fi fost exploatate mai mult decât pare să ne sugereze numărul mic de ciocane, nicovale, zgură şi forje ce au fost descoperite. Pe de altă parte, celţii au fost primii instructori ai dacilor în ceea ce priveşte modul de prelucrare a metalului. Ne-au rămas câteva nume de oameni şi de locuri celte.

[1] V. Pârvan, p. 134.

Conform unor izvoare de ştiri moderne, celţii „aveau mare grijă de persoana lor şi nu le era teamă să se spele. Sunt raşi, în afară de mustaţă; părul retezat este ridicat pe frunte, câteodată vopsit ori, mai degrabă, spălăcit. Săpunul – *sapo* – este o invenţie celtică şi servea unei astfel de operaţiuni".

Însă influenţa cea mai importantă pe care celţii au exercitat-o asupra dacilor a fost de ordin politic şi social. În timpul în care au luptat în Dacia, celţii au introdus aici spiritul militarist, spiritul combativ, spiritul de disciplină şi de dominaţie, de onoare şi de cazarmă cu tot ceea ce are el bun şi rău.

Datorită celţilor, dacii şi-au schimbat modul de viaţă. În această epocă au fost fabricate cele mai mari cantităţi de arme şi a fost construit cel mai mare număr de fortăreţe.

Organizaţiile militare autohtone, conduse de către prinţii daci, au fost consolidate. Aceşti prinţi erau independenţi şi începeau să capete un caracter feudal. Primii care au avut de suferit din pricina mentalităţii militariste a dacilor au fost cei care le aduseseră: celţii. Regii celţilor apar pe monede mândri de independenţa şi de suveranitatea lor politică şi militară.

Cu acest spirit militarist, naţionalist şi feudal, dacii luptă în primul rând împotriva celţilor şi obţin suveranitatea ţării lor. Începând cu această perioadă, dacii îşi continuă fără celţi viaţa lor în istorie. Arheologii nu ne vorbesc însă de această nouă mentalitate. Şi nici istoricii.

Cartea a IV-a

I. Invadatorii sciţi macedoneni şi celţii vor părăsi Dacia – aşa cum au şi venit – unul după altul. Un proverb spune: „Apa trece, pietrele rămân". Invadatorii au venit şi au trecut precum apa. Dacii vor rămâne în ţara rotundă de la nord de Dunăre şi din Carpaţi.

Ei se ocupau – la fel ca şi înainte – cu apicultura, creşterea cailor, cultura cânepii şi cultura câmpurilor de grâu atât de vaste, încât cavaleria lui Alexandru cel Mare se pierdea în ele. Însă epoca de pace a dacilor a fost de scurtă durată. Fericirea nu durează niciodată mult timp. Din nou „distrugătorii naţiunilor" îşi vor face apariţia pe pământ. Ei veneau din sudul Europei de Apus. Aceştia erau romani. Istoria nu se ocupase încă de ei. Generalul evreu Flavius Josephus remarca: „Roma, care de multă vreme câştigase o atât de mare putere şi ale cărei arme erau atât de cântate, nu este menţionată nici de Herodot, nici de Tucidide, nici de vreunul din contemporanii lor. Destul de târziu după aceasta şi cu mare greutate va fi ea cunoscută de greci."[1]

Din patria lor, Italia, romanii au pornit să cucerească lumea. Apariţia lor a luat prin surprindere popoare-

[1] Flavius Josephus, *Contra Apionem*, cartea I, XII.

le vecine. Nimeni nu putea să-şi închipuie că păstorii tâlhari, care rătăceau pe colinele Romei de astăzi, vor deveni atât de puternici încât să cucerească popoarele pământului prin foc şi sânge.

La originea sa, acest popor era o organizaţie „în afara legii". Hegel ne spune în *Prelegeri de filosofie a istoriei*[1]: „Toţi istoricii sunt de acord că primul grup care s-a constituit la Roma a fost un stat de tâlhari şi că nu fără de osteneală locuitorii împrăştiaţi în împrejurimi au fost reuniţi într-o viaţă comună. Se dau, de asemenea, detalii asupra tuturor acestor circumstanţe. Aceşti păstori îi primeau pe toţi cei care voiau să li se alăture (*colluvies* este cuvântul de care se foloseşte Tit Livius). Venind din trei regiuni în mijlocul cărora se afla Roma, s-au adunat în acest oraş nou. Istoricii consideră că acest loc situat pe o colină de pe malul unui fluviu a fost foarte bine ales şi nespus de primitor spre a servi ca azil tuturor criminalilor.

Tot o realitate istorică e faptul că nu existau femei în noul stat format şi că statele vecine nu doreau să aibă cu el *connubia*. Aceste două circumstanţe sunt caracteristice unei asociaţii de tâlhari cu care celelalte state ţineau să nu aibă nimic în comun. Astfel, ei vor refuza invitaţia la serbările cultice, şi doar sabinii, un popor simplu de agricultori, veneau aici."

Pentru că sabinii au comis imprudenţa de a merge la tâlhari, pe colină, aceştia le-au răpit femeile şi fiicele. Hegel scrie: *„Această fondare a statului trebuie privită ca un element esenţial de originalitate romană.* Căci

[1] Trad. franceză, Paris, 1946, p. 259.

atrage imediat după ea disciplina cea mai dură, la fel ca şi sacrificiul în interesul unui scop de asociere. Un stat care tocmai se formează de la sine şi se bazează pe violenţă trebuie să fie menţinut prin forţă. Nu exista acolo legătură morală, liberală, ci o condiţie impusă de subordonare, derivată dintr-o astfel de origine. Virtutea romană este curajul, nu doar curajul personal, ci acela care se manifestă mai degrabă într-o uniune de prieteni, uniune care este privită ca şi cum ar fi cel mai de preţ lucru şi care poate fi însoţită de tot soiul de violenţe."

Roma a cucerit Italia întreagă, apoi Africa. Acum romanii se îndreptau către Europa Răsăriteană unde se aflau dacii. Aceasta face ca teroarea să crească. De altfel, romanii nu-şi vor dezminţi niciodată sentimentul de groază provocat la apariţia lor în lume.

Se spunea că Roma ar fi apărut pe pământ doar pentru a face război. Hegel scrie: „La începutul statului roman, în urma tâlhăriilor, orice cetăţean devenea din necesitate soldat, căci statul se sprijinea pe război."

Romanii îşi vor câştiga pâinea de fiecare zi doar prin spadă. Aceasta a fost principala lor ocupaţie. Epitaful poporului roman putea fi foarte bine acela pe care Profetul Isaia l-a alcătuit avându-i în vedere pe cuceritori: *Şi nimeni n-a scuturat aripile, n-a deschis ciocul şi nici n-a scos vreun ţipăt!*[1]

Romanii nu vor face niciodată pace ca învingători. Într-adevăr, la ce ar folosi o pace ruşinoasă cu un popor pentru a ataca un altul?[2]

[1] Is. 10, 14.
[2] Montesquieu.

„Principalele lor spectacole erau ceremoniile triumfale, comorile ca pradă a victoriei şi prizonierii din toate naţiunile pe care îi supuneau fără menajamente sub jugul dominaţiei lor."[1]

II. Înainte de a sosi în Dacia, romanii au purtat război împotriva ilirilor, galilor şi macedonenilor. Romanii vor întâlni armata lui Filip Macedoneanul pe câmpul de bătălie. Aceasta a fost prima mare luptă, care a avut loc între legiune şi falangă. Forţele romane şi forţele greceşti erau aproximativ egale: în jurul a douăzeci şi şase de mii de oameni de fiecare parte. Însă romanii veneau cu un element nou: legiunea. Aceasta putea să se divizeze în nenumărate părţi şi fiecare parte să lupte separat. Falanga era o unitate de luptă masivă, grea şi indivizibilă. Bătălia a avut loc într-o zi tristă, înecată de ploaie şi de ceaţă, la poalele unui munte care avea forma unui cap de câine (ceea ce a făcut ca el să se numească Cynoephales). Filip Macedoneanul era un om inteligent. Ştia că legiunea era o armă superioară. „Filip nu a stat prea mult pe gânduri pentru a-şi da seama de superioritatea tactică a legiunilor romane asupra bătrânei falange greco-macedonene. Şi cum nu putea să fie vorba de o reformare completă a antrenării tactice a armatei, ceea ce ar fi fost împotriva tuturor tradiţiilor sale glorioase, el a hotărât să întărească cel puţin mijloacele de luptă tradiţionale. Falanga era comandată de Filip însuşi. Ea a fost atacată din spate. Falanga macedoneană era fa-

[1] Hegel, p. 280.

ră apărare în faţa unui atac din spatele frontului, iar această mişcare a pus capăt bătăliei. Văzând ruptura completă a celor două falange, se poate înţelege uşor că pierderile macedonenilor s-au ridicat la treisprezece mii de oameni morţi sau prizonieri.

După ruptura unei falange, pe câmpul de bătălie a urmat un adevărat dezastru. „Căci această falangă, ne spune Plutarh, câtă vreme nu face decât un singur corp, ea îşi păstrează rândurile strânse şi scuturile unite, semănând cu un animal de o forţă îndărătnică; dacă ajunge însă să se rupă, fiecare combatant îşi pierde forţa individuală, fie din cauza greutăţii armurii, fie din pricină că trage diferite părţi din acest întreg, care se susţinea reciproc, cu mai multă vigoare decât are el însuşi."[1]

Şi cum un necaz nu vine niciodată singur, s-a petrecut o altă dramă: soldaţii romani nu cunoşteau semnul pe care macedonenii îl foloseau pentru a se redresa, acela *de a ridica lăncile lor*[2]. Astfel, romanii îi vor masacra pe macedoneni în număr mare.

Filip a ars arhivele sale, apoi s-a pregătit să se sinucidă. Era un om inteligent şi înţelesese că totul a fost pierdut, că a rămâne în viaţă nu mai avea nici un rost. S-a petrecut însă un lucru extraordinar. Romanii îl vor căuta pe regele Macedoniei, îi vor aduce onoruri şi îi vor propune o pace acceptabilă. Această conduită era una neobişnuită pentru romani, care-i ucideau întotdeauna pe regii învinşi. Romanii aveau, totuşi, un motiv pentru a-l lăsa pe Filip în viaţă...

[1] Plutarh, *Vie de Flaminius*, X.
[2] Th. Mommsen, *Histoire romaine*, vol. III.

III. Romanii şi-au continuat cuceririle: „Ca şi când veacul ar fi fost destinat distrugerii oraşelor, ruinarea Cartaginei a fost îndată urmată de cea a Corintului, capitala Ahaiei, bijuteria Greciei, plasată spectaculos între două mări: Marea Ionică şi Marea Egee. Ce lipsă de demnitate din partea noastră! Acest oraş a fost de-a dreptul răsfăţat mai înainte de a fi pus în numărul cetăţilor vrăjmaşe."[1] „Oraşul abandonat de locuitorii săi a fost mai întâi jefuit, apoi distrus la sunetul trompetelor. Câte statui, câte stofe şi tablouri au fost ridicate, incendiate, risipite, câte bogăţii luate prin jaf şi arse de flăcări! Ne-am putea face o idee asupra a tot ceea ce se afla în universul de aramă atât de mândru al Corintului, închipuindu-ne ceea ce a rămas după incendiere. Rugul care a mistuit acest oraş atât de opulent a produs o aramă de o calitate superioară, formată din amestecul unui număr mare de statui şi idoli, care, topiţi de foc, vor curge amestecaţi în râuri de aramă, de aur şi de argint."[2]

Grecii din Cilicia au avut o soartă asemănătoare grecilor din Corint. Ei au fost legaţi în lanţuri şi deportaţi înlăuntrul teritoriului ca să numai vadă marea, această mare pe care o iubeau ca pe propria lor viaţă. Aproape toate cetăţile greceşti au avut aceeaşi soartă precum Corintul şi Cilicia.

IV. Acţiunea romanilor în Grecia luase sfârşit. Prada din cetăţile greceşti a fost una considerabilă. Sta-

[1] Florus, II, XV.
[2] *Idem*, II, XVI.

tui greceşti au fost aduse la Roma. Aurelius Casiodor spune că – chiar în secolul al IV-lea – existau încă aceste statui la Roma şi că erau mai multe statui decât locuitori... Pentru că unele dintre ele erau confecţionate din metal preţios, au fost instituite gărzi pentru a le supraveghea. Magistraţii au fost însărcinaţi special cu întreţinerea acestora. Dacă Roma nu ar fi fost cucerită de către barbari, s-ar fi creat, fără îndoială, un minister al statuilor. Pentru moment, romanii îşi continuau activitatea. Şi pentru că ei nu mai făceau război în Europa, vor trece în Asia. În rândurile asiaticilor se aflau sciţii şi carele de luptă ale acestora, arabii cu dromaderii lor, macedonenii cu falangele lor, tracii cu scuturile lor albe. Bătălia s-a purtat într-un loc numit Magnesia. Printr-o manevră rapidă şi abilă, legiunile romane vor sparge rândurile asiaticilor şi îi vor pune pe fugă. Romanii vor cuceri Asia Mică, pierzând 24 de călăreţi şi 300 de fantasini. Asiaticii vor pierde cinci mii de oameni şi vor rămâne fără libertate.

Roma stăpânea acum o treime din continent.

Romanii vor câştiga îndată Macedonia, unde Perseu îi succedase lui Filip. Comandaţi de Aemilius Paullus, romanii erau decişi să distrugă acest regat. O bătălie, la Pydna, şi două zile de lupte au fost suficiente pentru a duce la capăt acest proiect.

V. Perseu a trebuit să fugă şi regatul său a fost împărţit în patru zone de ocupaţie. S-au luat măsuri draconice. Căsătoriile între locuitorii unor zone diferite de ocupaţie erau interzise. Un macedonean care lo-

cuia într-o zonă nu avea dreptul să deţină ceva într-o alta: funcţionarii vechiului regat macedonean au fost trimişi ca sclavi în Italia, precum şi familiile lor.

Doborârea de arbori care ar fi putut fi folosiţi la construcţia de nave a fost interzisă pe toată întinderea teritoriului macedonean. Chiar şi importul de sare a fost interzis.

Legiunile vor jefui teritoriile ocupate de curând. Popoarele care îi ajutaseră pe macedoneni au fost pedepsite. Înainte de a părăsi Macedonia, Aemilius Paullus a vizitat Grecia.

Plutarh scrie: „Şi-a luat rămas bun de la greci..., a plecat îndată în Epir cu un ordin al Senatului de a lăsa jefuirea oraşelor din această ţară pe mâna soldaţilor. Vrând deci să-i surprindă pe toţi, lăsând planurile sale, el a chemat din fiecare oraş câte zece din cetăţenii de vază şi, după ce le-a dat ordin să aducă într-o anume zi tot aurul şi tot argintul pe care-l deţineau în casele şi în templele lor, el i-a trimis pe fiecare cu un centurion şi un detaşament de trupe sub pretextul de a căuta şi de a aduna tot acest aur. La data stabilită, toate aceste trupe, în aceeaşi clipă, s-au răspândit prin oraşe, jefuind şi luând tot. *Într-un ceas, şaptezeci de oraşe* au fost jefuite şi o sută cincizeci de mii de oameni au fost reduşi la starea de sclavie. Când s-a împărţit prada, această distrugere totală, acest jaf înfricoşător nu va aduce soldaţilor decât 11 grame de aur pentru fiecare. Nu era nimeni care să nu freamăte de oroare la sfârşitul acestui război în care a fost ruinată o naţiune întreagă pentru a procura fiecărui soldat

roman doar un câştig modic."[1] „Dacă soldaţii nu au câştigat deloc, statul roman, în schimb, s-a îmbogăţit. Cucerirea Macedoniei a avut încă un mare avantaj, care îi va aduce lui Aemilius Paullus recunoştinţa poporului. El va aduce în trezoreria publică sume atât de importante, încât romanii nu vor mai plăti impozite până în timpul lui Hirtius."[2] Mulţumită comorii lui Perseu aduse la Roma, romanii au fost scutiţi de impozite pentru o perioadă de 125 de ani. Războiul – după cum tocmai s-a văzut – era o profesiune rentabilă.

Perseu şi generalii macedoneni au fost conduşi înlănţuiţi la Roma. Ei au urmat carul de triumf al lui Aemilius Paullus. Velleius Paterculus descrie astfel acest triumf:

„Triumful lui Paullus a eclipsat pe cele dinainte prin grandoarea regelui Perseu, prin frumuseţea statuilor şi abundenţa argintului, căci două sute de milioane de sesterci au fost vărsate în trezoreria publică şi acest triumf a fost atât de magnific, că nici unul din cele văzute până atunci nu putea să fie comparat cu acesta."[3]

Eutropius scrie că „Aemilius Paullus a revenit la Roma cu mare pompă, pe vasul lui Perseu, care era, se pare, de dimensiuni uriaşe, având 16 rânduri de rame. A triumfat magnific pe un car de aur, având pe cei doi fii în picioare alături de sine. Înaintea carului său mergeau cei doi fii ai regelui şi Perseu însuşi, pe atunci în vârstă de 40 de ani"[4].

[1] Plutarh, II, XVI.
[2] Idem, *Paul-Émile*, XXXII.
[3] Velleius Paterculus, I, 9.
[4] Eutropius, IV, IV.

Perseu nu a fost condus la închisoarea Tulianum, care avea celulele săpate în stâncă şi unde prizonierii erau strangulaţi.

Regele Perseu a fost ucis însă într-un alt mod: nu a fost lăsat să doarmă – nici măcar o clipă. „Perseu a murit din pricina acestei insomnii necontenite", spune Plutarh[1], pentru că avea aproape de el gărzile care îl împungeau cu lăncile de fiecare dată când încerca să închidă ochii. Doi dintre fiii săi au fost ucişi. Un al treilea, numit Alexandru, a devenit sclav scrib. Acesta a fost sfârşitul regatului Macedoniei. Prin acelaşi triumf a fost sărbătorită şi nimicirea ilirilor. Regele Genthues, succesorul reginei Teuta, împreună cu mama, soţia, cei doi fii şi fratele său vor urma carul legaţi în lanţuri[2]. Apoi, ei au fost ucişi.

Cortegiul, cu prada luată în Macedonia, a defilat vreme de trei zile în următoarea ordine: în prima zi au fost expuse statuile aduse în Grecia. Erau atât de multe, spune Plutarh, că „în prima seară a fost îndeajuns abia să fie văzute trecând statuile, tablourile şi figurile colosale care, purtate pe 250 de care, au oferit un spectacol grandios. În cea de-a doua zi a trecut, de asemenea, un mare număr de care, cele mai frumoase şi cele mai bogate arme ale macedonenilor, atât de bronz, cât şi de oţel, frumos ordonate şi cu cea mai mare strălucire. Deşi adunate cu multă grijă şi artă, ele păreau să fie aruncate la întâmplare, în grămezi; erau coifuri peste scuturi, cuirase pe

[1] Plutarh, *Paul-Émile*, XLI.

[2] Eutropius, IV, IV.

cizme, parapete din Creta, Targes, din Tracia, îngrămădite alături de hamuri şi bride; spade goale şi suliţe lungi ieşeau din toate părţile şi-şi arătau vârfurile ameninţătoare. Toate aceste arme erau ţinute de legături strânse şi mişcarea carelor le făcea să se lovească unele de altele, dând un sunet ascuţit şi înfricoşător. Doar vederea acestor arme ale unui popor învins inspira atâta oroare! În urma acestor care mergeau trei mii de oameni ce duceau banii de argint în 750 de vase, fiecare având greutatea de trei talanţi şi fiind purtate de patru oameni. Altele erau încărcate cu vase de argint, cu cupe în formă de corn, cu recipiente de sticlă, aşezate în aşa fel încât să fie văzute bine – remarcabile mai degrabă prin grandoarea lor decât prin frumuseţea lucrăturii. În cea de-a treia zi, dimineaţa, trompetele s-au pus în mişcare. Au răsunat ode care de obicei se cântă în procesiuni şi la pompele religioase, precum şi acelea prin care romanii îndemnau trupele la luptă. În urma lor erau 20 de tauri bine hrăniţi. Aceşti tauri cu coarnele aurite trebuiau să fie sacrificaţi. Urmau imediat copiii lui Perseu – regele învins –, la puţină distanţă mergând copiii captivi cu guvernatorii, perceptorii şi ofiţerii lor care aveau cu toţii ochii în lacrimi şi care întindeau mâinile către spectatori arătând spre acei copii, ca poporul să mijlocească să fie iertaţi... Erau doi băieţi şi o fată, vârsta lor fragedă împiedicându-i să simtă toată amploarea răului. Pentru romani, acest spectacol „trezea un sentiment de plăcere amestecată cu durere"[1].

[1] Plutarh, *Paul-Émile*, XXXV-XXXVI.

VI. După aceste victorii, romanii își vor pregăti următorul război. Pentru că „de la fondarea Romei" – după spusele lui Eutropius – nu i s-a întâmplat decât o singură dată poporului roman să nu se afle în stare de război.

Acum, primii vizați erau dacii. Romanii erau la aproape 200 de kilometri de Dacia, unde se găseau minele de aur.

În același timp cu dacii, toate popoarele trace, locuind la sud de Dunăre, în Balcanii de astăzi, așteptau atacul iminent al romanilor. O alianță cu romanii ar fi fost inutilă. Grecii încheiaseră o alianță cu romanii, și totuși orașele grecești au fost distruse la sunetul trâmbițelor. Alianța cu romanii nu era o soluție. Trebuia căutată o alta și cât se poate de rapid, căci legiunile romane se aflau deja la Dunăre.

Cartea a V-a

I. „Următorii o sută de ani vor fi adevărata vârstă de fier şi de sânge şi chiar ceva şi mai crud", scrie Florus[1]. Sute de oraşe vestite din Africa, Europa, Asia au fost rase din temelii de către romani. Acum, avangarda legiunilor sosise pe malul drept al Dunării, pe ţărmul Mării Negre. Această parte a Europei era locuită de daci şi de alte popoare libere. Naţiunile danubiene se vor decide, fără ezitare, să oprească legiunile romane pe care nimeni nu putuse să le oprească până atunci. Lupta a fost inegală, însă crâncenă, cumplită. Aceste popoare libere au intrat într-o bătălie pe viaţă şi pe moarte. Vor lupta cu toţii până la ultimul, chiar şi femeile.

„Fără milă, femeile zdrobeau de pământ pe copiii lor şi îi aruncau în capul soldaţilor noştri."[2] Femeile dunărene, la fel ca şi bărbaţii lor, nu puteau concepe să trăiască înfrânte. Florus continuă: „Lupta cu femeile lor nu a fost mai puţin violentă. Ele erau înconjurate de un zid de care şi de maşini de război, de unde luptau cu topoare şi cu suliţe lungi. Moartea lor a fost la fel

[1] Florus, II, XIX.
[2] *Idem*, IV, XII.

de frumoasă ca şi îndârjirea lor. Ele strangulau şi zdrobeau pe copiii lor fragezi, apoi se ucideau unele pe altele ori, formând o legătură cu caii lor, se spânzurau de copaci sau de oiştea carelor."[1] Dacă din întâmplare un luptător cădea viu în mâinile romanilor – ceea ce se întâmpla destul de rar –, acesta murea încercând să sfarme lanţurile cu dinţii. „Ei îşi vor arăta furia chiar şi în captivitate, căci vor încerca să-şi muşte lanţurile cu o sălbăticie prin care se pedepseau pe ei înşişi."[2]

Romanii au fost şi mai cruzi cu popoarele danubiene prin comparaţie cu alţi duşmani. Florus mărturiseşte: „Nu se pot îmblânzi aceşti duşmani..., se torturau deci prizonierii prin foc şi prin fier. *Dar ceea ce era mai înfricoşător la aceşti barbari e că, după ce le erau tăiate mâinile, ei erau lăsaţi liberi şi forţaţi să urmeze supliciului lor.*"[3]

Această operă de distrugere şi exterminare l-a făcut să exclame de fericire pe Velleius Paterculus: „Zeilor buni, ce chip vor îmbrăţişa *muncile* pe care noi le vom îndeplini vara ce va veni..."[4]

Pentru a-i incita pe soldaţii romani şi a mai mult spre cruzime, generalii lor au recurs la felurite metode. „Ai noştri nu aveau apă, generalul nostru a făcut aceasta special ori a fost o eroare din care el a ştiut să profite. E sigur că nevoia sporea curajul alor noştri şi le oferea lor victoria. Soldaţii cereau apă. «Dacă sun-

[1] *Idem*, III, IV.
[2] *Idem*, IV, XII.
[3] *Idem*, III, V.
[4] Velleius Paterculus, II, CVI.

teţi oameni, vedeţi, spunea Marius, aveţi acolo!» Astfel ardoarea luptătorilor a fost atât de mare şi au fost masacraţi atâţia inamici, că din râul însângerat romanii victorioşi nu vor bea mai puţin sânge decât apă."[1] Această metodă dădea rezultatele scontate şi era folosită adeseori. Aemilius Paullus o mai folosise în Macedonia. Generalii romani erau persoane inteligente, ca toţi cuceritorii, după cum îi descrie Profetul Isaia: *Prin puterea mâinii mele am făcut aceasta şi prin înţelepciunea mea; căci sunt priceput!*[2] Legiunile îşi vor continua drumul cu moralul ridicat, cu pântecele însetat de sânge, fără a pierde timpul preţios, pentru că planul lor nu era încă realizat complet, „proiectul lor fiind de a extermina, de a tăia în bucăţi naţiuni nenumărate şi de a aduna întreg pământul *aşa cum aduni ouăle părăsite*".[3]

II. Dacii nu erau singuri în faţa pericolului roman care venea dinspre sud. La fel ca ei, erau ameninţate toate popoarele trace din aproape întreaga Peninsulă Balcanică, toţi vecinii dacilor. Aceste popoare aveau în comun originea lor. Despre această origine a popoarelor trace „istoria", adică scrierile grecilor, nu ne spune mare lucru. Când grecii nu spun un lucru, acesta este considerat de istorie ca necunoscut. Această mentalitate îl determină pe cronicarul evreu Flavius Josephus, care a trăit în primul secol al erei creştine, să scrie:

[1] Florus, III, IV.
[2] Is. 10, 15.
[3] Is. 10, 15, 14.

„În primul rând, sunt cuprins de o mare uimire să văd oamenii care cred în mod necesar, în studiul evenimentelor celor mai vechi, că se ataşează doar de greci şi le cer lor adevărul fără să acorde credit nici nouă, nici altora dintre oameni. Cât despre mine, văd că totul e altfel, dacă se dau la o parte cum se cuvine vanele prejudecăţi şi dacă ne inspirăm din faptele înseşi pentru a fi imparţiali. Într-adevăr, *am aflat că totul la greci este recent şi datează, pentru a spune astfel, de ieri ori de alaltăieri*, vreau să spun despre fondarea oraşelor, inventarea artelor şi redactarea legilor; dar din toate lucrurile, cel mai recent, ca să zic aşa, este la unii grija de a scrie istoria."[1]

Dacă, cel puţin pentru o clipă puşi în gardă de Flavius Josephus, vom mai examina alte izvoare mai vechi, vom afla că dacii au sosit în Carpaţii danubieni şi la Marea Neagră cu veacuri şi veacuri înainte.

Aceste izvoare preelenistice ne ajută, dacă avem răbdarea necesară, să urmărim istoria dacilor urcând către originile lor până la potop şi chiar până la Noe.

Astfel, putem afirma că Flavius Josephus are perfectă dreptate şi că *tot ceea ce grecii au scris este ceva foarte recent, de ieri ori de alaltăieri.*

Istoria cuprinde o serie de fapte care se referă la lumea din afară, şi puţin contează că aceste fapte sunt adunate din izvoare greceşti ori din izvoare biblice.

În fizică, de asemenea, noi avem de-a face cu adevărurile care se referă la lumea din afară. Însă toa-

[1] Flavius Josephus, *Contra Apionem*, I-II.

te aceste adevăruri sunt – precum mersul trenurilor – valabile şi exacte. *sub rezerva unor eventuale modificări ulterioare*. Până la aceste eventuale modificări viitoare, le considerăm ca fiind exacte.

III. În Biblie există – cu ocazia potopului – descrierea mâniei lui Dumnezeu împotriva oamenilor. *Pierde-voi de pe faţa pământului pe omul pe care l-am făcut! De la om până la dobitoc şi de la târâtoare până la păsările cerului, tot voi pierde, căci Îmi pare rău că le-am făcut.*[1]

Mânia lui Dumnezeu a fost cumplită, singurii care au făcut excepţie de la această pedeapsă fiind Noe împreună cu familia sa, şi câte o pereche din fiecare specie vie. După ce potopul a nimicit totul, mila Domnului s-a îmblânzit. Creatorului I-a părut rău că a distrus totul, la fel cum omul regretă după ce îi trece mânia. *Am socotit să nu mai blestem pământul pentru faptele omului, pentru că cugetul inimii omului se pleacă la rău din tinereţile lui şi nu voi mai pierde toate vietăţile, cum am făcut. De acum, cât va trăi pământul, semănatul şi seceratul, frigul şi căldura, vara şi iarna, ziua şi noaptea nu vor mai înceta*[2]. După această promisiune făcută în inima Sa şi nu cu glas înalt, Dumnezeu l-a binecuvântat pe Noe astfel: *Naşteţi şi vă înmulţiţi şi umpleţi pământul şi-l stăpâniţi* (Fac. 9, 1). Apele s-au retras. Noe a coborât din corabie: *Fiii lui Noe care au ieşit din*

[1] Fac. 6, 7.
[2] Fac. 8, 21-22.

corabie erau: Sem, Ham şi Iafet... Aceştia sunt cei trei fii ai lui Noe şi din aceştia s-au înmulţit oamenii pe pământ.[1]

Primul lucru pe care l-a făcut Noe, după ce a scăpat de pericol şi după ce a pus picioarele pe pământ uscat, a fost un păcat. Oamenii sunt mereu aplecaţi spre păcat atunci când se simt în afară de orice pericol.

Noe a uitat toate suferinţele şi s-a îmbătat atât de aprig, încât a dormit gol în mijlocul cortului său. *Atunci a început Noe să fie lucrător de pământ şi a sădit vie. A băut vin şi, îmbătându-se, s-a dezvelit în cortul său*[2].

A doua zi după această ispravă, Noe a fost cuprins de ruşine, deoarece copiii săi l-au văzut dormind gol. Apoi, întâmplarea a fost uitată, cum obişnuim să uităm acest fel de întâmplări. Copiii lui Noe vor creşte şi vor avea la rândul lor fii.

R.P. Van den Ghyen scrie: „Mulţi interpreţi au pretins că au aflat în Thiras pe ultimul dintre iafetiţi, pe părintele ori personificarea poporului trac. Asupra acestui punct, tradiţia este unanimă şi consideră că trebuie luat în seamă. Astfel, arheologul evreu Josepus, pentru care Thirasul biblic este un nume etnic, afirmă că Thiras trebuie identificat cu poporul numit de către greci trac[3]. Această opinie a fost împărtăşită de cea mai mare parte a scriitorilor bisericeşti şi de exegeţii de demult. Se poate observa aceasta la Euse-

[1] Fac. 9, 18-19.

[2] Fac. 20-21.

[3] Flavius Josephus, *Antichităţi iudaice*, I, 6.

biu, care în *Cronicile* sale admite pentru traci descendența din Thiras. Eustațiu al Antiohiei adoptă același fel de a vedea lucrurile. Se atribuie încă această interpretare Sfântului Epifanie: dacă gândirea sa nu e explicită, există totuși o aluzie care conduce la o astfel de concluzie. Sfântul Ieronim merge și mai departe. Pentru el, Thiras și tracii reprezintă aceleași cuvinte puțin alterate. Knobel și Lenormand, urmând lui Boehart, intervin și mai mult în favoarea interpretării tradiționale, citând din Isidor de Sevilia, Georgius Syncellus și Zonaras.

„Pare cel puțin curios a semnala cu câtă persistență această tradiție s-a perpetuat în școlile rabinice. Avem, într-adevăr, o serie neîntreruptă de mărturii vreme de opt secole – din primul secol până în secolul al VIII-lea. În *Midrasch Bereschith Rabba*, comentariul asupra *Facerii*, compus către anul 276, în *Talmudul* de la Ierusalim, scris în secolul al V-lea, ca și în *Targuna* lui Pseudo-Jonathan (secolul al VII-lea) de la Ierusalim și Cronici (acesta de pe urmă datând din secolul al VIII-lea), se află cuvântul Thiras de la *Facere* redat prin Thrazi. Mai mult, la un comentator evreu de epocă târzie, Abraham Zachut, se află transcrierea latină a numelui Tracia prin Thrasias[1]. Nu este oare o probă evidentă că identificarea Thirasului de la *Facere* cu popoarele Traciei a intrat cu mult înainte în conștiința multora?... Marea majoritate a exegeților moderni și contemporani a adoptat această părere, cu

[1] Vezi Sepher Juchasin, *Et Thiras sunt popula Thrâsias*, Ed. Cracovia, p. 136.

Bochart în frunte[1], urmat de Don Calmet[2], mai demult şi de doctorul Knobel[3] şi cel mai recent de *Civilta Catolica*[4] şi de monseniorul Lamy. Am întâlnit-o, de asemenea, la anumiţi etnografi – ar fi îndeajuns să citãm printre alţii pe Flinger[5] şi Rosny."[6]

După aceste informaţii, putem, prin urmare, să conchidem că Thiras – fiul lui Iafet şi nepotul lui Noe, urmând poruncile Domnului: „Creşteţi şi vă înmulţiţi şi umpleţi pământul" – a creat prin urmaşii săi familia tracilor. Mai mult, acest Thiras a interpretat *ad litteram* poruncile divine şi s-a înmulţit într-atât, încât Herodot în clipa în care i-a întâlnit pe traci, adică pe descendenţii lui Thiras, scrie: „Tracii sunt, după indieni, poporul cel mai numeros de pe pământ."[7]

IV. Urmărind istoria, mereu după aceleaşi izvoare, aflăm că, după ce s-au înmulţit, oamenii vor împlini a doua parte a poruncii „umpleţi pământul"[8].

Pentru aceasta, ei vor emigra.

„Am constatat existenţa unei mari ramuri a rasei ariene care şi-a început migraţia pornind din leagă-

[1] *Geographia Sacra*, III, III, Leyde, 1707, pp. 151-153.

[2] *Commentaires sur la Bible*, Paris, 1724, p. 94.

[3] *Die Volker tafel der Genesis*, pp. 123-131.

[4] „Tavola etnografica di Mose. Civilta Catolica", 15 feb. 1879, p. 418 şi urm.

[5] *Zur Praehistorischen Ethnologie der Balkanhabinsel*, p. 14.

[6] L. de Rosny, *La patrie des Romains d'Orient, les Populations danubiennes*, p. 79.

[7] Herodot, V, 3.

[8] Fac. 9, 1.

nul comun al rasei, la fel ca cea mai mare parte a popoarelor europene, prin imensele câmpii din nordul Caucazului şi Pontului Euxin, coborând, mai întâi, în bazinul inferior al Dunării şi Tracia Europeană, pentru ca apoi, de aici o parte din triburi să se îndrepte către apusul Asiei Mici şi septentrionale, trecând Bosforul şi Helespontul, printr-o mişcare de rotaţie dinspre Apus spre Răsărit... Acestei mari ramuri etnice îi aparţineau în Europa grecii şi tracii... Din Asia, leagănul comun al arienilor, provin strămoşii românilor. Aceşti strămoşi erau strâns legaţi de familia iraniană, care a dat naştere vechilor perşi. Iată cum problema originii românilor se leagă îndeaproape de etnologia generală a Europei."[1]

Vechile atlase încep cu o hartă sacră. Pe aceste hărţi biblice sunt trasate cu cerneală colorată căile urmate de descendenţii celor trei fii ai lui Noe, după ce s-au înmulţit şi au plecat să-şi împlinească misiunea de a umple pământul.

După aceste hărţi – care, chiar dacă par perimate, nu au fost înlocuite de altele –, tracii nu au fost aventuroşi precum romanii şi celţii, care vor ajunge până la Finister, pe ţărmurile Oceanului Atlantic. Tracii vor rămâne pe loc, la Dunăre, pe ţărmurile Mării Negre, în Carpaţi şi în Balcani. Reverendul J. Van den Ghyen face o altă precizare: tracii au sosit la Dunăre cu o mie cinci sute de ani înaintea erei creştine. „Primele invazii ale tracilor în Europa urcă, prin urmare, către veacul al XVII-lea ori al XV-lea î.Hr."

[1] Lenormant, *Les Origines de l'Histoire*, vol. II, p. 378.

V. Aici îi vor afla romanii şi legiunile lor. Dar, înainte de a fi descoperite de romani, aceste popoare vor fi cunoscute ca vecini de greci. După inscripţiile şi cronicile greceşti se cunosc 60 de nume de popoare trace care locuiau în sud-estul Europei, toate dispărute astăzi. Doar numele lor au rămas, nume străine dintr-o altă lume. *Hecate de Milet* le dă pe acestea: bantes, crobizii, larşii, datileptes, desilii, disorae, entribii, satrae, satrocentae, sindonae, trisplae şi tribizii.

Strabon a cunoscut următoarele popoare: brenae, moesco, sintesii, tribalii şi maedii. *Herodot* ne vorbeşte de apasinţi, dolonci, besi, bistoni, briji, ciconi, crestoni, crobizi, drasaei, edoni, nipsaei, odirizi, paeti, salnidisi, sapaesi, satraesi, scyrmidae, daişi şi trusi. *Tucidide* citează numele următoare: botiacii, deresacii, dieşii, boii, maedeşii, odrizii, tribatii, sinti.

Aflăm de la *Pliniu cel Bătrân* că existau altădată următoarele popoare trace: aorşii, benae, brisae, caemicii, caribilişii, clariae, coeletae, denselţii, digerii, diobesi, drujerii, elenthes, claudae, hypsaltae, mosienţii, priantae, pyrogerii şi botiaieşi.

Sunt, în total, vreo 64 de popoare trace. Dar acest inventar este unul foarte relativ. Se poate ca în realitate să fi existat şi altele, chiar dacă ele nu au fost menţionate de Strabon, Herodot, Hecate de Milet ori Pliniu. Se poate, de asemenea, ca anumite popoare să fi avut mai multe nume şi ca fiecare autor să le dea un nume diferit, deşi se refereau la unul şi acelaşi popor. Cât despre daci ori geţi, aceştia sunt citaţi aproape de toţi logografii, istoricii şi geografii. Ei sunt întotdeau-

na menţionaţi ca locuind la nord de Dunăre, în Carpaţi. Sunt în unanimitate recunoscuţi ca făcând parte din marea familie tracă şi desemnaţi sub numele de „nemuritori".

VI. Pentru că dacii erau un popor indo-european, ei trebuiau, fatalmente, să vorbească o limbă ariană, derivată din sanscrită. Filologii au demonstrat: limba dacă a fost un dialect al sanscritei. Numele de oraşe, numele regilor daci şi câteva cuvinte dacice ajunse până la noi vor face această dovadă. Să luăm, de pildă, numele capitalei dace Sarmizegetusa, care este un nume sanscrit. „Prinţii daci locuiau la Zarmisegethusa" (Zamigethusa, Sarmigethusum, Zarmizduss, Zamursagethusa şi Sarmategte în *Tabula Peutingeriana*).

Este vorba de Grădiştea de astăzi, din sud-vestul Transilvaniei. Tomaschek dă o etimologie stranie (*Museon*, t. II, 418) – descompune Zarmi-zagethusa în trei elemente, dintre care primul înseamnă palat (sanscritul *harmya*), al doilea desemnează mobilitatea vieţii (în sanscrită, *jagat*), participiul de la *ga* = a merge), şi al treilea *usa* de la ush, care se tălmăceşte prin „care iluminează, care străluceşte". De aici Zarmizagethusa, „palatul care iluminează lumea vieţii"[1].

Reverendul Van den Ghyen găseşte această explicaţie mult prea complicată şi propune o alta mai simplă: „Această derivare este foarte complicată pentru a fi adevărată. Noi o propunem pe următoarea: Zami este sanscritul Gharma = cald. Tocmai am văzut că

[1] R.P.J. Van den Ghyen, *Les Populations danubiennes*, p. 45.

Germizera devine uneori *Germigera* şi Zebeleisis zeul geţilor: Gebeleizis. În a doua parte, putem să trecem cu vederea *usa*, care este un sufix (comparaţi cu *Ophiusa*), pentru că *Tabula Peutingeriana* l-a pierdut în forma Sarmategte. Rămâne de explicat Zaggeth. Cetatea Zarmisagethusa este situată pe malurile unui râu numit cândva Sergetia (Roessler: *Das vor römische Dacien*, p. 353). Nu se poate apropia Serget şi Zegeth? Există, de asemenea, numele oraşului *Zargidava*. Toţi aceşti termeni ar putea fi înrudiţi cu sanscritul *sari*, bactrianul *harez*; sarjana harezana=scurgere. *Zarmizagethusa* are deci un sens analog celui de *Germizera*. De altfel, acest ţinut era bogat în ape termale. Nu departe de Zarmizagethusa se găsea un loc numit *Ad Aquas*= la apele (termale)."[1]

Zarmizagethusa este, prin urmare, o denumire sanscrită şi pare firesc: capitala unui popor indo-european trebuia fatalmente să poarte un nume sanscrit.

Nu e deloc nevoie să cunoaştem această limbă pentru a accepta explicaţia în cauză. Secolul nostru este un secol al credinţei. Oamenii epocii noastre nu mai cred în mituri şi miracole. O parte din popoarele de astăzi se află în afara credinţei creştine. Ele nu mai cred în Dumnezeu, nici în zei. Şi totuşi, ele au rămas profund credincioase. Incomparabil, mai mult decât omul de altădată, căci ele cred cu ochii închişi – fără să verifice – cu o credinţă mai mare, mai profundă, în tot ceea ce este ştiinţific, fie că este vorba de un medic, un pilot de avion ori un mecanic de locomotivă.

[1] Idem, *ibidem*.

Omul modern crede în toate personajele care reprezintă tehnica și știința – fără să verifice – la fel precum oamenii de altădată credeau în zei. Dacă omul modern nu crede, așa cum o cere adevărata credință – fără să verifice – ca de pildă, în farmacistul său, el nu își va lăsa viața în mâinile acestuia, aproape zilnic, fără să ezite.

Dispunem și de alte dovezi filologice privitoare la originea dacilor și a limbii pe care ei o vorbeau. „Istoria a păstrat numele unui mare număr de prinți daci. Rezumăm în tabloul următor remarcile filosofice care au fost făcute pe tema dată.

„*Balamna* (inscr.) = puternic, sanscritul *bala*=forță; *barchates* (inscr.) = lup, din sanscritul *vrika – varka*; *Biciles* (Dio Cassius) = cântec sacru, din sanscritul *vikiri*; *Conoscicius* = căruia îi place dragostea, din sanscritul *Kama-sakhi*; *Drigisa* (inscr.) = sărac, din sanscritul *drighu*; *Petoporus* = comandant suprem, din sanscritul *pratipala*; *Natoporus* = care se sprijină pe un altul, din sanscritul *nath* = a căuta apărare..."[1]

Printre alte dovezi filologice de origine ariană ale limbii vorbite de daci se află mai multe nume de orașe.

Exista în Dacia un oraș numit Zurobara. Știm că acest nume este sanscrit și provine din *Zura*. Deci Zurobara, orașul dac așezat undeva pe Tisa, înseamnă „orașul fortificat". Un alt oraș se numea „orașul de pe coastă...", din sanscritul *tîra* = coastă; un altul se numea *Bernovia* = „orașul mestecenilor", din zendul *bareza* care înseamnă mesteacăn; *Dnebetis* = „orașul

[1] *Ibidem.*

bogat în pomi", din arianul *druvant* = bogat în pomi. Un altul se numea *Amutrium*, care înseamnă „oraşul curat", din zendul *Amuthria* = curat, fără murdărie; *Zusidava* se tălmăceşte prin „şedere plăcută", *Utidava* = „oraşul sălciilor" (de origine bactriană).

VII. Se mai ştie că dacii erau un popor inteligent. Bineînţeles, toate popoarele se consideră inteligente. Se pare însă că dacii şi geţii treceau a fi foarte inteligenţi chiar în ochii vecinilor lor, ceea ce este un lucru rar. Iată ce ne spune acelaşi autor în această privinţă, sprijinindu-se pe mărturii credibile, după cum am văzut: „S-a vrut să se vadă în geţi poporul celor inteligenţi, prin apropierea numelui lor de limba sanscrită. *Chit* = inteligenţă. Este adevărat că geţii şi dacii se bucurau în lumea antică, în ciuda stării lor de barbarie relativă, de o reputaţie justificată, de inteligenţă şi fineţe. Deja în secolul al V-lea î.Hr. atenienii căutau sclavi geţi şi daci pentru a-i avea ca pedagogi. Iată de ce Geta şi Davus sunt în Plaut, Menandru şi Terenţiu, nume clasice, care se folosesc pentru desemnarea sclavului şi stăpânului de şcoală..."[1]

VIII. Dacii, ca toate celelalte popoare trace, erau mari iubitori de muzică. Hesychius din Alexandria a lăsat un lexicon în care explică cuvintele cele mai puţin folosite pe care el le-a aflat la autorii greci. Printre aceste cuvinte există câteva care desemnează instru-

[1] *Ibidem.*

mente de muzică folosite de traci. Tracii dispuneau de foarte multe instrumente, ceea ce ne conduce la concluzia că iubeau muzica. Chitara şi instrumentele cu coarde erau la mare cinste la aceştia.

Însă, precum toate popoarele, dacii aveau, totodată, şi defecte. Iubeau vinul. Se pare chiar că-l iubeau cu pasiune. Fără îndoială, desemnau vinul cu un cuvânt care trebuia, de asemenea, să provină din sanscrită şi acest cuvânt era *hiluka*.

Xenofon, în *Anabasis*[1] şi alţi autori, atât greci cât şi moderni, vorbesc de sărbătorile în cinstea vinului pe care tracii le celebrau prin cântece, dansuri şi o mare cantitate de vin.

Roesler[2] citează pe Teopomp care afirmă textual că: „Toţi tracii sunt mari băutori". R.P. Van den Ghyen pare să sufere vorbind despre daci, pe care-i iubea nespus: „Beţia era la ei un păcat obişnuit. În această privinţă avem mărturiile cele mai copleşitoare", şi reverendul părinte iezuit continuă cu regret: „Ateneu şi Platon vorbesc despre obiceiul trac de a bea vin până la beţie totală".

Trist. Dar din momentul în care „mărturiile sunt copleşitoare", trebuie să le acceptăm. Dacii beau. Era un risc provenit prin descendenţa din Noe; să ne amintim ceea ce spune *Facerea*. Cât despre această patimă a dacilor, putem să ne consolăm afirmând că dacă ei erau beţivi, aceasta nu era un defect al lor, ci era vorba de un păcat ereditar...

[1] *Anabasis*, VII, 3, 9.

[2] Roesler, *Das vor romische Dacien*, p. 368.

IX. Dacii – cu 200 de ani înainte de era creştină – aveau propria lor istorie de o frumuseţe inegalabilă. Aveau un fel de a trăi care-i diferenţia fundamental de toţi fraţii lor traci şi de toţi vecinii lor. Dacii erau, de asemenea, foarte diferiţi prin religia lor. Călătorii greci, de fiecare dată când vorbesc despre daci, îi numesc „poporul nemuritor de la Dunăre". Ca un om să difere de un altul prin religie era un lucru rar în acea epocă. Profesorul Eugène Cavaignac scrie că după o cronică a lui Elefantin din secolul al V-lea î.Hr., un evreu vorbind de un ofiţer persan adaugă: „E un mazdeian." Este cel mai vechi text cunoscut în care un om este desemnat după confesiunea sa religioasă[1].

Dacii de la Dunăre au fost întotdeauna desemnaţi doar după confesiunea lor religioasă. Cu veacuri înainte de apariţia creştinismului, dacii erau un *popor de nemuritori.* Istoria lor este istoria credinţei lor în nemurirea omului. Toate celelalte diferenţe dintre daci şi alte popoare trace pălesc, devenind nesemnificative. Pentru străini, religia dacilor era ceva extraordinar. Iată un exemplu: „Alături de daci trăiau rămăşiţe ale sciţilor, care altădată ocupaseră ţara. E vorba de tribul agatârşilor. Pliniu cel Bătrân ne relatează că ei îşi vopseau părul în albastru precum cerul. Pliniu îi numeşte pe agatârşi «oamenii cu părul de culoarea azurului»." Însă, alături de daci „care se numeau nemuritori", acelaşi trib al oamenilor cu părul albastru trecea neobservat.

[1] Eugène Cavaignac, *Histoire générale de l'antiquité*, Paris, 1946, p. 264.

Romanii, avansând către Dacia, vor întâlni un obstacol pe care nu-l mai întâlniseră până atunci: soldați care se credeau nemuritori. Era o sfidare nouă pentru Roma, în planul ei de cucerire a lumii pământești.

Cartea a VI-a

I. Cel care spusese despre daci că erau nemuritori se numea Zalmoxis. El n-a negat niciodată moartea ca fapt material. Nici un rege dac n-a negat existenţa morţii trupeşti, însă acest accident fizic a fost adus de Zalmoxis la importanţa sa intrinsecă; un fapt deloc ieşit din comun.

Crezându-se nemuritori, dacii nu se temeau de moartea fizică. Începând cu acea clipă, ei o vor privi ca pe o despărţire pentru o oarecare călătorie. Oamenii sunt obişnuiţi cu despărţirile. Câteodată ei sunt obligaţi să plece atât de repede, că nu mai au timp să facă nici cea mai mică pregătire de călătorie. Există, de asemenea, călătorii a căror durată nu este cunoscută niciodată mai dinainte. Moartea este asemănătoare tuturor acestor călătorii pe care le fac oamenii. Acestea sunt lucrurile pe care Zalmoxis le-a povestit compatrioţilor săi.

Dacii erau inteligenţi. Ei vor înţelege uşor ceea ce au auzit de la Zalmoxis. De altfel, nu e nevoie de prea multă inteligenţă pentru a înţelege un astfel de lucru, căci este ceva elementar. Şi de atunci da-

cii, după relatarea lui Iulian Apostatul, mergeau la moarte mai bucuroşi decât ar fi plecat în oricare altă călătorie[1].

Nici o fiinţă nu trăieşte veşnic pe pământ. Omul a observat aceasta încă de la început şi a verificat-o în viaţa de zi cu zi. Însă dacii remarcaseră că oamenii diferiţi, spre deosebire de alte fiinţe vii, erau capabili să realizeze lucruri măreţe.

Omul dispune de fantezie, inteligenţă, curaj şi voinţă. Era absurd ca toate comorile pe care le poseda înlăuntrul său să dispară fără să lase vreo urmă, începând din clipa în care inima înceta să bată. Un om este mai mult decât aceste bătăi ale inimii şi decât căldura trupului. Nu se poate închipui ca un om să fie un lucru de nimic.

După accidentul fizic numit moarte şi care opreşte bătăile inimii, viaţa omului continuă. Omul este nemuritor pentru că viaţa nu se rezumă la mişcările inimii şi la căldura trupului. Toate aceste lucruri dacii le vor învăţa de la Zalmoxis, din gura acestuia. El avea un mod de a povesti foarte frumos şi simplu. La urma urmelor, toate acestea nu erau decât lucruri foarte simple şi logice.

II. Se pare că Zalmoxis a fost un om nespus de simplu, de înţelegător şi bun cu semenii săi. Zalmoxis era un *om mare*. Dacă privim în urmă, în istorie, vedem înălţându-se figura sa deasupra altor oameni aşa cum un vârf de munte se ridică uneori deasupra altor

[1] Iulian Apostatul, *Les Cesars*.

munţi, tot astfel cum Mont Blancul se iveşte deasupra celorlalte piscuri. Astfel era Zalmoxis.

Asemenea oameni îşi fac apariţia destul de rar în istorie. Având doar o singură viaţă, precum ceilalţi oameni, ei trăiesc întreaga istorie a poporului lor, ca şi când această istorie ar constitui existenţa lor personală. Ei trăiesc cu ochii larg deschişi, cu toată fiinţa, istoria poporului lor până la capăt, în cea mai adâncă profunzime a sa. Zalmoxis a fost un uriaş plin de iubire, care a acumulat în fiinţa sa întreaga viaţă a unui popor.

Cunoscând biografia lui Zalmoxis, putem să cunoaştem întreaga viaţă a poporului dac cu prezentul ei, cu trecutul ei şi cu teama de viitorul acestuia.

Uriaşii istoriei dispun în fiinţa lor de toate caracteristicile poporului şi timpului lor, şi chiar mai mult decât poporul şi timpul lor. Ei trăiesc cu un picior pe pământ şi cu un altul în veşnicie. Acesta este modul de viaţă al marilor oameni, iar Zalmoxis a fost un om mare prin excelenţă. Din nefericire, dacă nu ne adăpăm din acest izvor, nu avem şansa să înţelegem mare lucru despre daci – cu atât mai mult dacă n-am putut să aflăm din arheologie, de la istoricii greci, nici de la izvoarele preelenistice ori filosofice.

Biografia lui Zalmoxis nu ne este cunoscută, pentru că oamenii de talia lui Zalmoxis nu au o biografie. Zalmoxis a fost fondatorul unei religii şi un profet. „Profeţii se ridică şi cad împreună cu misiunea lor[1]. Nimic nu este mai ridicol decât de a încerca să faci

[1] Karl Barth.

psihologia unui profet, căci atunci ea se va reduce la sintaxă şi la stilul mărturiei."[1]

III. Nu se ştie în ce epocă a trăit Zalmoxis, spun cărţile de istorie. Din punct de vedere istoric, această afirmaţie este foarte exactă. Dacă această carte ar fi fost o istorie a poporului dac, tehnica ar fi fost simplă: aş fi scris la fel ca istoricii, că „nu se ştie când a trăit Zalmoxis". Dacă această operă ar fi fost un roman despre viaţa dacilor, tehnica ar fi fost, de asemenea, simplă: l-aş fi plasat pe Zalmoxis în cea mai potrivită epocă pentru buna desfăşurare a acţiunii romanului.

Însă această biografie a dacilor, adică a poporului meu, nu este un studiu istoric. Ea diferă de opera istoricului dintr-un singur punct de vedere, care schimbă însă radical totul, prin scopul ce vizează realizarea acestei opere.

Savantul adună documente şi le aşază cu probitate unul după celălalt, ca să reconstituie trecutul istoric. Scopul său este reconstituirea trecutului pe cele mai precise baze şi în concordanţă cu cele mai limpezi adevăruri. Odată realizată aceasta, scopul pe care-l vizează istoricul a fost atins.

Pagină după pagină, eu am mers alături de istoric, îndeplinind acelaşi lucru ca şi el, încercând să aplic disciplina sa, sobrietatea sa. Însă scopul meu este unul diferit de cel al istoricului şi iată de ce: această istorie a dacilor este scrisă de un român care trăieşte în exil. Se ştie că „moartea pune de-o parte" cele mai

[1] Denis de Rougemont, *Les Personnes du drame.*

cumplite suferinţe pe care poate să le sufere un om pe pământ, precum captivitatea, sclavia şi exilul. Despărţit de poporul meu prin exil, eu îl caut fără încetare. Prezenţa poporului meu este pentru mine o problemă vitală precum aurul, pâinea, apa şi somnul. A fi privat de patria ta înseamnă a fi privat de o parte din trupul tău, pentru că patria este o prelungire a persoanei tale fizice. Aceasta era, de altfel, concepţia celor din vechime: „Cetatea antică nu era precum vastele şi tumultuoasele republici de acum, un fel de societate în care fiecare dintre acţionari poate în voie să-şi retragă fondurile pentru a le folosi în altă parte ori pentru a le risipi. Cel puţin în Grecia şi în timpul lui Socrate, adagiul decadenţei romane *Ubi bene ibi patria* nu doar că a fost o impietate, ci era chiar de neconceput. *Cetăţeanul nu avea deloc propria viaţă, care să merite osteneala de a fi trăită, în afara cetăţii căreia îi era membru... Unde vrei să mă duc dacă evadez?* spune Socrate."[1]

Socrate a preferat cucuta. Eu caut patria mea cu aceeaşi insistenţă precum lumina, apa şi aerul; şi pentru că nu o mai regăsesc, reconstitui patria mea, pentru a o avea aici – cu mine –, căci ea este de neapărată trebuinţă vieţii mele.

Acesta este scopul pe care-l vizez, reconstituind istoria dacilor. Ea trebuie să fie o fotografie şi nu o operă de artă. Şi pentru că ea nu poate să fie o fotografie completă prin absenţa atâtor elemente, va fi compusă din reunirea unor fragmente a unei fotogra-

[1] Abel Hermant, *Platon.*

fii rupte: un ochi, o geană, o bucată de obraz, un rid de pe frunte. O fotografie a cărei stare mă interesează puțin și care, chiar uzată, deteriorată ori făcută bucăți, o prefer unui portret artistic.

Față de istoricul care caută documentele sale cu calm, cu sânge rece, eu caut detaliul necesar reconstituirii cu pasiunea celui care, închis într-o cameră fără aer, caută cerul.

Față de artistul care reconstituie adevărul după regulile artei, eu mă mărginesc să plasez faptele una după cealaltă, așa cum ai lipi, una după cealaltă, bucățile unei fotografii a unui om drag care te-a încântat. Și când lipsește un detaliu, când lipsește o dată, când lipsește un fapt, îmi este cu neputință să scriu cu calmul rece al savantului și cu conștiința împlinirii datoriei a istoricului că acest element este necunoscut.

Tot ceea ce compune viața poporului meu face parte din viața mea. Tot ceea ce face parte din istoria dacilor este parte integrantă din persoana mea.

Dacii au fost primii locuitori ai patriei mele. Dacii sunt cei care au descoperit amplasamentele pe care s-au construit orașele și satele românilor, inclusiv satul meu natal. Dacii au săpat puțuri, de unde românii își scot apa. Ei au descoperit izvoarele satului meu. Ei au așezat satul meu pe malurile unui râu. Apa râului care scaldă satul meu e limpede ca lacrima! Dacii au așezat casele pe versantul de sud al unei coline, astfel încât toate casele satului, casa mea natală, să fie la adăpost de vântul tăios care aproape întreg anul suflă dinspre răsărit, dinspre Siberia, ca ferestrele să aibă fața spre

răsărit şi soarele să pătrundă în casa mea şi în toate casele generaţiilor viitoare. Iată ceea ce au realizat dacii în intenţia mea şi iată pentru ce ei fac parte din trecutul vieţii mele şi parte integrantă din viaţa mea!

Cuvintele lui Zalmoxis au consolat un număr nespus de mare de daci. Această consolare a ajuns până în sufletul meu şi nu-mi mai este teamă de moarte în acest secol al temerii. Extirpând din inima mea această teamă de moarte, el mi-a făcut în „vecii vecilor" un mare bine, pentru că teama de moarte este un lucru cumplit în viaţa unui om. Pentru aceste fapte şi pentru multe altele eu sufăr în sufletul meu, văzând că nu se ştie mare lucru despre Zalmoxis şi despre dacii nemuritori de la Dunăre. Există, totuşi, câteva fapte valoroase în această privinţă. Voi încerca să le aliniez una după alta, fără să le alterez în felul istoricilor, ci cu evlavie şi solemnitate.

IV. Aproape toţi scriitorii din vechime au vorbit despre Zalmoxis. Era unul dintre acei mari oameni care, în perioada sumbră de dinaintea creştinismului, căuta pe Dumnezeu pentru el şi pentru poporul său. Pentru că Dumnezeu este precum pâinea – nu se poate trăi fără El.

Activitatea acestor oameni de dinainte de creştinism a fost destul de grea, deoarece ei purtau pe umeri (în sensul propriu al cuvântului, aproape) întreg poporul lor, precum Moise, care i-a condus pe evrei în pustie şi precum Zalmoxis, care i-a a condus pe daci într-o perioadă de cumplite răzmeriţe între popoare.

„În fruntea marilor oameni ai istoriei, fondatorii de religii ocupă un loc aparte. Ei fac parte, în sensul cel mai elevat al cuvântului, dintre oamenii mari, căci în ei este vie acea metafizică care, vreme de veacuri, este capabilă să domine, să reunească prin religie nu doar poporul lor, ci multe alte popoare. *La ei, subconştientul devine realitate şi schimbă voinţa în lege* .

Ei nu-şi află religia printr-un calcul, care se sprijină pe studiul solid al oamenilor ce-i înconjoară, ci întregul îl trăiesc cu o putere irezistibilă în individualitatea lor."[1]

Zalmoxis intră în această categorie de uriaşi ai istoriei, după cum Jakob Burckhardt a scris aceste rânduri, doar pentru a schiţa portretul îndrumătorului naţiunii dace.

V. Zalmoxis este menţionat de aproape toţi cronicarii şi istoricii greci, ale căror scrieri constituie primele izvoare ale istoriei apusene: Strabon, Lucain, Diodor din Sicilia, Arrian, împăratul Iulian Apostatul, Platon, Herodot şi mulţi alţii.

Herodot scrie: „Geţii sunt cei mai viteji şi cei mai *drepţi* dintre traci... Geţii se cred nemuritori şi cred că cei care mor îl vor afla pe zeul lor Zalmoxis."[2] Arrian, în expediţiile lui Alexandru, scrie: *„Geţii sunt partizani ai dogmei nemuririi."*[3]

În ceea ce priveşte originea şi viaţa lui Zalmoxis, Herodot scrie: „Am auzit cândva vorbind pe grecii

[1] J. Burckhardt.

[2] Herodot, IV, XCIII şi XCIV.

[3] Arrien, *Expéditions d'Alexandre, I, I.*

care locuiesc în Helespont şi în Pont că acest Zalmoxis era un om şi că el a fost în Samos sclavul lui Pitagora, fiul lui Mnesarc; că fiind pus în libertate el a adunat mari bogăţii cu care s-a întors în ţara sa.

Când a băgat de seamă viaţa nefericită a tracilor, cum el era instruit în obiceiurile ionienilor şi cum căpătase de la greci, în general, şi de la Pitagora, unul dintre cei mai de seamă filosofi ai Greciei, obiceiul de a cugeta mai profund decât compatrioţii săi, a pus să se înalţe un salon unde îi ospăta pe cei din fruntea naţiei sale. La mijlocul ospăţului, îi învăţa că nici el, nici cei ce se aflau cu el, nici urmaşii lor nu vor muri vreodată, *ci că vor merge într-un loc în care se vor bucura veşnic de tot felul de bunătăţi.*"[1]

Herodot vorbeşte de aceste lucruri auzite, fără a le afirma ori a le nega. Că Zalmoxis a fost în copilăria ori în tinereţea sa vândut ca sclav, ca atâţia oameni vânduţi în porturile greceşti în acel timp, nimeni nu ştie.

Din tot ceea ce se cunoaşte astăzi, din învăţătura sa, din înţelepciunea sa, reiese că Zalmoxis a cunoscut toate marile dureri pe care le poate încerca un om pe pământ.

Nimeni nu poate să vadă stelele cu ochiul liber în timpul zilei, dar cel care coboară în inima pământului, la izvoarele adânci, poate să vadă din măruntaiele pământului stelele cerului la prânz. Zalmoxis nu ar fi putut să atingă această supremă înţelepciune omenească pe care o dobândise, dacă nu ar fi coborât în profunzimile suferinţei. El a cunoscut, fără îndoială,

[1] Herodot, IV, XCIV.

sclavia, captivitatea, exilul. Doar cel care în viaţa sa se sufocă ca şi cum ar avea capul sub apă reuşeşte să se ridice deasupra vieţii, deasupra apei, deasupra valurilor. Doar suferinţa îngăduie oamenilor să se ridice deasupra altora, deasupra lor înşişi, atât de sus câteodată, încât capul lor atinge cerul. Şi Zalmoxis, în viaţa sa, a atins şi el cu creştetul capului său albastrul cerului şi veşnicia.

Aceasta lasă loc presupunerii că în anumite epoci ale existenţei sale el a putut să trăiască la fel ca cei care se sufocă cu capul sub apă. Altfel nu i-ar fi fost cu putinţă să se ridice atât de sus, deasupra vieţii, deasupra morţii.

Este aproape sigur că el a fost sclav, că a fost vândut, bătut, închis. Însă comentatorii moderni, Dahlmann[1] de pildă, iau *ad litteram* spusele lui Herodot.

Ei vor da ca sigur faptul că Zalmoxis a fost sclavul lui Pitagora, iar Dahlmann deduce că numele lui Zalmoxis provine din locul captivităţii sale. Pitagora era originar din insula Samos. De unde numele *Zamo* derivă de la Samo, care înseamnă un locuitor din Samos, şi *Lexis,* care înseamnă legislator. Deci Zalmoxis ar însemna *legislatorul din insula Samos.*

Mai mulţi profesori de la universitatea din Graz vor studia în detaliu şi cu pasiune aceste probleme. Ei vor căuta să reconstituie viaţa dacilor după studii etnografice, lingvistice şi după o mulţime de alte ştiinţe. Teoriile acestor profesori (cele ale lui Tomaschek şi Roessler fiind cele mai cunoscute) erau într-o anumită vre-

[1] Dahlmann, *Vie d'Hérodot.*

me la modă. Apoi, ele au fost abandonate. Vor reveni, poate, din nou la modă într-o zi! Un fapt este mai sigur însă decât toate aceste frumoase şi pasionante teorii lingvistice: Zalmoxis, ca toţi marii oameni ai istoriei, a avut parte în tinereţea sa de mari primejdii

Toţi marii oameni se află în tinereţea lor la câţiva milimetri de moarte. E o fatalitate.

„Natura lucrează cu iconomia sa obişnuită şi viaţa ameninţă grandoarea din tinereţe cu tot felul de pericole stranii, cu false directive, ţeluri care sunt în contradicţie cu adevăratul destin al unui om mare şi care au nevoie să fie doar ceva mai mult fortificate, pentru ca ele să redevină de netrecut."[1]

Că Zalmoxis a cunoscut suferinţele sclaviei este o deducţie logică. Însă el nu a fost sclavul lui Pitagora. Zalmoxis a trăit înainte de Pitagora. Herodot însuşi scrie următoarele lucruri: „Nu dau la o parte, nici nu încuviinţez ceea ce se povesteşte despre Zalmoxis şi despre locuinţa sa subterană, *însă cred că el a trăit cu mult înainte de Pitagora.*"

Pitagora a murit cu puţin timp înainte de naşterea lui Herodot. Ei au trăit aproape în aceeaşi epocă. Însă, în timpul lui Herodot şi al lui Pitagora, Zalmoxis era o persoană legendară. El trăise cu mult înainte de aceştia. Confuzia vine din faptul că istoria occidentală nu poate să accepte că cineva ar fi fost capabil să cugete fără să fi învăţat aceasta de la greci!

Dacă examinăm cu atenţie cronologia faptelor, vedem că Zalmoxis „învăţase să gândească" cu mult

[1] Jakob Burckhardt.

înainte ca grecii să fi făcut aceasta. Primii greci care au cunoscut arta de a gândi au fost cei şapte înţelepţi din Milet. Zalmoxis a trăit înaintea lor.

Nu dacii au fost discipolii grecilor, ci mai degrabă grecii au luat de la daci obiceiul de a medita la lucrurile *eterne, transcendente*.

Iată ce povesteşte despre aceasta Flavius Josephus: „Pitagora din Samos, autor foarte vechi, care prin înţelepciunea şi prin pietatea sa este considerat ca primul dintre toţi filosofii, dincolo de orice evidenţă, a cunoscut nu doar instituţiile noastre, dar încă le-a imitat pe larg. De la acest filosof noi nu avem nici o operă autentică recunoscută, însă mulţi scriitori au povestit despre el... Cel mai vestit este Hercippe, spirit care era interesat de orice gen de cercetare. El povesteşte în *Pitagora* al său că acest filosof... practica şi repeta aceste precepte, conformându-se *învăţăturilor evreilor şi tracilor, pe care el le punea pe seama sa...*"[1]

Aceşti traci, care profesau doctrina nemuririi sufletului, pusă de Pitagora pe propria sa socoteală, erau dacii.

Dintre toate popoarele trace, doar dacii credeau că sunt nemuritori. Prin urmare, după părerea lui Flavius Josephus, Pitagora „întâiul dintre toţi filosofii" ar fi împrumutat doctrina sa de la Zalmoxis şi de la evrei. Un alt filosof grec, discipol şi continuator al lui Pitagora în ceea ce priveşte doctrina nemuririi sufletului, este Platon.

E unanim recunoscut că filosofia lui Platon, reluată de Aristotel, constituie baza întregului sistem de gân-

[1] Flavius Jospehus, *Contra Apionem*, I, XXII.

dire al filosofiei occidentale. Platon a luat de la Pitagora aceste noţiuni fundamentale, iar Pitagora, la rândul său, le-a luat de la Zalmoxis, profetul dacilor.

Aceste fapte sunt afirmate nu doar de Hercippe şi de Josephus Flavius.

Platon declară textual în *Charmide* că această doctrină a supremaţiei spiritului şi a nemuririi sufletului a deprins-o de la traci, mai exact de la Zalmoxis, îndrumătorul şi sfătuitorul dacilor.

„Am deprins-o, spune Platon, la arme, *de la un medic trac, unul din discipolii lui Zalmoxis, a cărui ştiinţă ajunge, spune el, până a-i face pe oameni nemuritori.*"[1]

„Acest trac spunea că medicii greci aveau dreptate să profeseze doctrina pe care eu tocmai v-am adus-o; dar, adăuga el, Zalmoxis, regele nostru, care este un zeu, afirmă că nu trebuie încercată însănătoşirea ochilor fără cap, nici a capului fără ochi, tot astfel nu trebuie tratat capul fără suflet, şi dacă cea mai mare parte *a bolilor scapă medicilor greci, raţiunea aici este că ei disprețuiesc întregul, de care ar trebui să poarte de grijă, căci atunci când întregul este într-o stare rea, e cu neputinţă ca partea să fie bine.*

Şi, într-adevăr, spunea el, *din suflet vin pentru trup şi pentru om, în întregimea sa, toate relele şi toate bunurile; ele decurg de aici, cum decurg din cap în ochi.*

Sufletul trebuie, deci, înainte de toate, îngrijit, dacă vrem ca şi capul şi întregul trup să fie în bună stare."

[1] *Charmide, I, V.*

Justin povesteşte[1] că regele dac Oroles, în secolul al II-lea î.Hr., şi-a pedepsit soldaţii pentru că au pierdut o bătălie, poruncindu-le să-şi pună capul în locul picioarelor atunci când dorm. Oroles prin urmare nu le-a administrat o pedeapsă fizică, aşa cum făceau romanii.

Caton scrie că „li se tăia mâna dreaptă soldaţilor romani când se avea certitudinea că au furat de la camarazii lor, iar dacă se dorea să fie pedepsiţi şi mai sever, li se trăgea sânge înaintea cortului generalului".

Oroles, regele dacilor, nu pedepsea deloc pe soldaţii săi amputându-le o mână ori luându-le sânge, ci le administra o pedeapsă care *făcea să sufere sufletul.* Cea mai mare pedeapsă era cea sufletească, deoarece pentru daci „din suflet vin toate relele şi toate bunurile"[2].

Faptul că Zalmoxis a reuşit cu mai multe secole înainte de venirea creştinismului să-i înalţe pe daci la un asemenea nivel spiritual este o biruinţă nemaiîntâlnită. Pentru a executa pedeapsa regelui Oroles, dacii trebuia să fi atins un nivel moral pe care este greu să ni-l imaginăm. Nici un rege nu poate să controleze cum dorm supuşii săi. Chiar şi astăzi, cu toate mijloacele tehnice de care dispune poliţia, nu se poate supraveghea în ce fel se răsuceşte, noaptea, fiecare cetăţean în patul său.

Pentru a da o asemenea pedeapsă, „a-şi aşeza, atunci când dorm, capul în locul picioarelor", rege-

[1] Justin, XXXII, III, 16.

[2] Frontin, *Les stratagèmes*, IV, I, 16.

le Oroles trebuia să se asigure în primul rând de colaborarea dacilor, adică a celor pe care îi pedepsea. Din clipa în care Oroles le-a poruncit să doarmă într-un anumit fel, el ştia că ei vor dormi aşa cum li s-a poruncit.

Era o chestiune de onoare, de dreptate. Pedeapsa a fost atât de eficace, spune Justin, că dacii au pus din nou mâna pe arme.

„Această umilinţă a durat până într-acolo încât ei au şters prin curajul lor ruşinea din prima bătălie."[1]

Prin urmare, învăţătura lui Zalmoxis nu era o doctrină filosofică pentru o elită. Ea era practicată – după cum reiese din acest exemplu – de masa poporului dac. Putem să scriem – fără teama că exagerăm – că Platon a luat de la dacii din Carpaţii danubieni, de la Zalmoxis, una din părţile cele mai pure, transcendente, ale filosofiei sale.

VI. Herodot nu putea să cuprindă dimensiunea spirituală a personalităţii lui Zalmoxis. Ea constituie trăsătura esenţială a poporului dac. Nici Herodot, nici vreunul din predecesorii săi, cu excepţia pitagoricienilor, nu putea să cuprindă această latură a spiritualităţii dace. Ea le scăpa, aşa cum se strecoară apa printre degete. În această epocă, grecii nu descoperiseră dimensiunea metafizică a omului. Hegel vorbeşte de această lipsă de spiritualitate a grecilor, care-şi creau zeii după măsura omului: *„Această moralitate greacă, atât de frumoasă, atât de iubită, atât de interesan-*

[1] Justin, XXXIII, III, 16.

tă în cel mai înalt grad al manifestării sale, nu este totuşi treapta supremă a cunoaşterii proprii a spiritului. Îi lipseşte forma infinită ce precizează reflexia gândirii întru sine, *eliberarea de factorul natural, de sensibil*, care caracterizează frumosul şi divinul, precum şi proximitatea în care se află moralitatea..."[1] Ceea ce le lipsea cu adevărat grecilor, culturii lor, „dimensiunea infinitului şi a eliberării de proximitatea factorului sensibil şi de natură", Zalmoxis – cu adevărat – poseda în filosofia sa.

Învăţătura lui Zalmoxis nu se limita la factorul natură, la factorul timp şi la factorul senzorial. Această învăţătură, care nu se limitează la timp şi la măsura omului ori la natura palpabilă, ci îmbrăţişează veşnicia, a apărut cu persistenţa unui refren, ca o trăsătură de bază la popoarele numite „de origine indo-europeană".

Aspectul infinit şi transcendental pe care-l aflăm în religia ebraică şi-a făcut apariţia după captivitatea evreilor la o naţiune indo-europeană, în special la grupul evreilor aflaţi captivi în Persia. Doctrina indo-europeană a divinităţii, aşa cum a profesat-o Zoroastru, de exemplu, ori aceea pe care Zalmoxis o profesa în Carpaţi, a apărut în lumea antică „ca un aer pur şi aducător de prospeţime", spune Hegel[2].

Ne vine din concepţiile persane un suflu pur, o briză spirituală. Spiritul se ridică aici deasupra unităţii substanţiale, a naturii, a vieţii sale substanţiale, unde *rup-*

[1] Hegel, *Leçons sur la philosophie de l'Histoire*, Paris, 1946, p. 240.

[2] Idem, *ibidem*, p. 162.

tura nu s-a produs încă. Acest popor n-a avut conştiinţa că adevărul absolut trebuie să aibă forma universalităţii, a unităţii. Acest factor universal, etern, infinit, nu conţine, întâi de toate, nici o determinare, dacă nu este decât o identitate nelimitată... Identitatea esenţială între religia perşilor şi religia pe care o profesa Zalmoxis este evidentă. Cartea expunând învăţăturile lui Zalmoxis nu s-a păstrat. În schimb, avem câteva detalii asupra acestei spiritualităţi, „ca un suflu pur şi ca o briză", în spiritualitatea persană. Dacă citim câteva rânduri despre doctrina lui Zoroastru, putem să ne facem o idee despre ceea ce era în realitate Zalmoxis.

Dacii nu aveau temple pentru celebrarea cultului lor. Acelaşi lucru îl aflăm la perşi.

„Religia persană nu este o superstiţie, ea nu venerează obiectele particulare din natură, ci universalul însuşi."[1]

Arheologii care s-au ocupat de religia lui Zalmoxis au stabilit cu precizie că dacii celebrau cultul lor nu pe altare, ci pe platourile înalte ale Carpaţilor. În ceea ce priveşte cultul soarelui, nu se ştie nimic cu precizie. Totuşi, Platon numeşte acest cult „incantaţii".

Zalmoxis spune că sufletul se îngrijeşte prin incantaţii şi aceste incantaţii sunt *frumoase discursuri.* Aceste discursuri aduc înţelepciunea în suflete şi, odată ce ea s-a format şi este acolo, este uşor de dat sănătate capului şi restului trupului.

„Şi când el (discipolul lui Zalmoxis) m-a învăţat remediul şi incantaţiile, mi-a spus: «Ia seama bine ca

[1] *Ibidem.*

prin orice mijloc să-ţi îngrijeşti capul tău cu aceste remedii, iar *sufletul tău să-l îngrijeşti prin incantaţii!*»

Astăzi, o eroare s-a răspândit printre oameni: de a vrea să-ţi însănătoşeşti separat sufletul şi trupul. Şi el mi-a recomandat limpede de a nu ceda nimănui oricât de bogat, oricât de frumos ar fi, care ar vrea să mă convingă să acţionez altfel. Am făcut un jurământ în legătură cu aceasta. Trebuie să-l ţin şi-l voi ţine. Dacă vrei deci, conform recomandărilor acestui străin, să-ţi dedai sufletul incantaţiilor din Tracia, îţi voi aplica remediul la cap, altfel eu nu pot să fac nimic pentru tine."[1]

În aceste incantaţii, „care erau cele mai frumoase discursuri", Zalmoxis şi discipolii săi spuneau oamenilor că ei sunt nemuritori. A doua învăţătură din aceste incantaţii era că în natura umană principalul lucru este sufletul şi că din spirit vin şi binele, şi răul. Trupul este dependent de suflet.

VII. Strabon, în cea de-a şaptea carte a *Geografiei* sale, scrie că peştera în care trăia Zalmoxis se afla aproape de un munte numit Kogainon. La poalele acestui munte curgea un râu numit Kogaionon. Arheologii nu au aflat – deşi au căutat cu îndârjire – vestigii de temple, nici de statui. Dacii nu se rugau înaintea altarelor. Cultul lor era celebrat pe înălţimile munţilor, fără temple. Ceremoniile religioase ale lui Zalmoxis ne fac să ne gândim la ceremoniile perşilor, aşa cum le descrie Herodot:

[1] Platon, *Charmide*, I, V.

„Ei nu ridică nici statui, nici altare, şi tratează ca nesimţitori pe cei care fac aceasta pentru că ei nu gândesc precum grecii, cum că *zeii participă la natura umană*. Obiceiul lor este de a urca pe cele mai înalte vârfuri pentru a sacrifica lui Zeus, numind astfel *întreaga boltă cerească*[1].

Tot ceea ce nu este îngăduit să se facă, nu este îngăduit nici să se spună. Greşeala cea mai ruşinoasă este în ochii lor minciuna. Doar în cazul datoriilor, din mai multe raţiuni, în particular, din cauza nevoii în care se află debitorul, admit ei să se spună minciuni. În ceea ce priveşte valoarea virilă, aceasta, după vitejia în luptă, se arată prin marele număr de copii; ei sunt cea mai bună marcă. Celui care are cei mai mulţi, regele, în fiecare an, îi trimite daruri. Numărul copiilor este în ochii lor semn al puterii. Educaţia copiilor, începută la vârsta de 5 ani, se prelungeşte până la 20. Trei lucruri doar: călăria, trasul cu arcul şi a *spune adevărul*."[2]

Când Herodot afirmă că „Geţii sunt cei mai viteji şi mai drepţi dintre traci", vedem efectele unei educaţii asemănătoare cu cea a perşilor. De altfel, pedeapsa administrată de regele Oroles dacilor – de a dormi punându-şi capul în locul picioarelor – nu putea să fie dată decât unor oameni pentru care minciuna era o crimă capitală.

Hegel scrie în privinţa acestor religii caracteristice popoarelor indo-europene, practicate de perşi: „Reli-

[1] Herodot, I, CXXXI.
[2] *Idem*, CXXXVI-CXXXVIII.

gia ca şi cult vrea ca omul să se *conformeze împărăţiei luminii. Prescripţia generală este, aşadar, puritatea spiritului şi a trupului...*" Principala obligaţie este de a proteja ceea ce trăieşte, de a planta copaci, de a săpa fântâni, de a fertiliza deşerturile, ca peste tot să apară elementul viu, pozitiv. Este indubitabil că aceste practici de bază ale religiilor indo-europene au fost aceleaşi şi pentru pitagoricieni.

Că dacii au urmat aceleaşi legi de conformitate cu *împărăţia luminii*, nu avem dovezi scrise. Dar mai putem afla încă în masa poporului român, în zilele noastre, o serie de practici care ar putea fi vestigiile acestei vechi religii a dacilor, religie care consta în prescripţia unor reguli de viaţă conforme cu împărăţia luminii. În acelaşi timp cu primele cuvinte şi cu *Tatăl nostru*, copiii români învaţă să nu distrugă cuiburile de rândunici, nici să fure ouăle de vrăbii, nici să distrugă furnicile, să nu arunce, ci să planteze sâmburii de piersici. Cea mai frumoasă faptă este de a săpa fântâni pe marginea drumului.

E posibil ca aceste principii de conformitate cu „împărăţia luminii" să nu constituie o dovadă ştiinţifică a vestigiilor lăsate de doctrina lui Zalmoxis. Însă această doctrină de viaţă conformă acestei „împărăţii a luminii" există, aşa cum a descris-o Hegel, vorbind de religiile vechi indo-europene.

VIII. La fel ca perşii, dacii „nu gândeau ca grecii, cum că zeii participă la natura umană". Şi ei numeau Dumnezeu întreaga boltă cerească, adică infinitul şi

eternitatea. Herodot povesteşte că Zalmoxis, deşi a adunat o bogăţie considerabilă şi deşi era prieten apropiat cu regele şi cu cei puternici din Dacia, trăia într-o peşteră în munţi, în singurătate şi austeritate. Se pare că singura sa ocupaţie era educaţia poporului. Ajuns bătrân, profetul a hotărât să renunţe la ultimele preocupări pământeşti şi să se consacre veşniciei. Educaţia este şi ea un lucru pământesc. Zalmoxis a hotărât să-şi petreacă ultimii ani ai vieţii sale singur, cu cerul şi cu Dumnezeu. În acest fel, Zalmoxis îl întrece pe Diogene. Înţeleptul grec renunţase la toate bunurile materiale pentru a câştiga veşnicia, însă nu renunţase să ţină discursuri. Zalmoxis a hotărât să nu mai vorbească, să nu mai înveţe şi să nu mai vadă oameni.

El formase discipoli care puteau să-i continue opera educativă. Şi-a pregătit retragerea în singurătate totală, absolută. Herodot povesteşte despre retragerea lui Zalmoxis în afara lumii: „În timp ce el îi trata astfel pe compatrioţii săi, a făcut o locuinţă sub pământ. Această locuinţă odată încheiată, s-a ascuns de la ochii tracilor şi a coborât în subteran, unde a rămas în jur de trei ani. Şi a fost regretat şi plâns asemenea unui mort."[1]

Herodot nu vede în această retragere decât partea umană. Dimensiunea spiritualităţii şi infinitul îi scapă. Aceste retrageri totale din societate sunt totuşi frecvente în viaţa marilor fondatori de religii, profeţi şi mistici.

Înainte de a încheia actul decisiv al vieţii sale, înainte de a da poporului evreu tablele legii, Moise s-a

[1] Herodot, IV, XCV.

retras singur şi a rupt orice contact cu oamenii. Zalmoxis a pus să se astupe intrarea peşterii sale, a părăsit-o printr-un tunel, după Herodot, şi a făcut astfel încât să i se piardă urma.

În momentul în care Moise pleacă pe Muntele Sinai, porunceşte – de asemenea – ca nimeni să nu se apropie de munte, locul retragerii sale.

Să-i tragi poporului, se spune în cartea *Ieşirii, hotar împrejurul muntelui şi să-i spui: Păziţi-vă de a vă sui în munte şi de a vă atinge de ceva din el, că tot cel ce se va atinge de munte va muri*[1].

Chiar muntele pe care Moise s-a retras nu trebuia să fie atins, astfel încât izolarea să fie cât mai profundă. Aceia care-l atingeau cu vârful degetelor ori cu vârful picioarelor erau ucişi. A tulbura retragerea profetului reprezenta un mare sacrilegiu, încât era cu neputinţă ca cel vinovat să nu fie dat morţii. *Nici cu mâna să nu se atingă de el, că va fi ucis cu pietre sau se va săgeta cu săgeata; nu va rămâne în viaţă, fie om, fie dobitoc* (Ieş. 19, 13).

Aceste retrageri, în ceea ce-i priveşte pe Moise, pe Zalmoxis şi pe toţi fondatorii de religii, sunt de o rigoare cumplită. Chiar şi Iisus, Fiul lui Dumnezeu, Se retrage pe Muntele Măslinilor, înainte de sacrificiul Său. Doar Fiul împreună cu Părintele ceresc...

IX. Totuşi, există uneori reîntoarceri. Cel care a trăit absolutul revine schimbat. Este o altă fiinţă. Trei ani după aceea, Zalmoxis a revenit în lume. Herodot spu-

[1] Ieş. 19, 12.

ne: „El a fost regretat şi plâns precum un mort. În sfârşit, în cel de-al patrulea an a reapărut şi a făcut credibile prin aceasta toate discursurile pe care le ţinuse."

Herodot, ca toţi grecii, îşi închipuia că divinitatea este la fel de înaltă ca omul şi considera despărţirea şi întoarcerea lui Zalmoxis ca pe un artificiu. Însă această despărţire şi întoarcere echivalează cu moartea şi cu învierea. Ele transformă totalmente persoana care le împlineşte. Moartea şi învierea sunt cu putinţă, chiar dacă ele nu s-au realizat material, *ad litteram* – printr-o retragere a cărei rigoare este egală cu moartea. Cel care a lăsat lumea, a plecat în mod real din viaţă. El este mort. Şi cel care revine este în adevăratul sens al cuvântului un om înviat: „Învierea oamenilor este cu putinţă şi de conceput în virtutea unei anumite transfigurări pe care natura lor o suportă", scrie Arnold Toynbee[1].

Savantul englez contemporan cu noi ne povesteşte într-un foarte frumos mod că aceste plecări şi reveniri există, de asemenea, şi în natură.

„Asigurarea acestei transfigurări a morţilor ne-a fost dată prin acele seminţe devenite flori şi fructe. Această schimbare a naturii umane trebuie să opereze în sensul unei rezistenţe, al unei frumuseţi, al unei puteri şi al unei spiritualităţi superioare. În conceptul primului şi celui de-al doilea om, problema morţii este lăsată la o parte şi învierea de moment este transcendată." La întoarcerea din retragere, noi avem, prin urmare, de-a face cu un om nou, cu „o nouă specie",

[1] Arnold Toynbee, *L'histoire*, Paris, 1951, p. 246.

compusă dintr-un individ unic – *adjutor dei* – a cărui misiune este de a înălța restul umanității la un nivel suprauman, inspirând camarazii de viață terestră prin propria inspirație venită de la zei.

X. Înainte de a pleca, Zalmoxis le-a dat dacilor legile. El le-a dat tot ceea ce omul poate să dea în viața sa, dar aceasta nu le-a fost de-ajuns. Oamenii au în permanență nevoie de încurajare, de susținere. Zalmoxis a trebuit să revină. Chiar Iisus, Fiul lui Dumnezeu, a fost constrâns să revină. „Doctrina celei de-A Doua Veniri apare ca un răspuns la o sfidare particulară a epocii și a locului. Era decepția primei comunități creștine, când ea a înțeles că Învățătorul venise și plecase fără rezultatul așteptat. El a fost dat la moarte și – atât cât se poate judeca – această moarte îi lăsa pe discipolii Săi fără speranță. Pentru ca ei să aibă în suflet dorința de a continua misiunea Învățătorului, trebuia să smulgă din inima lor amarul eșecului; să proiecteze cariera divină din trecut în viitor; să predice că Învățătorul va reveni în toată puterea și în toată slava Sa."[1]

Zalmoxis și Moise nu au fost decât oameni. Ei nu au fost Dumnezeu precum Hristos. Și pentru că Iisus Însuși a trebuit să revină și să-i arate lui Toma coasta Sa, pentru ca Toma să atingă cu degetele sale cicatricele rănilor divine, era încă și mai de trebuință pentru Zalmoxis să revină printre daci și să le dea dovada că întoarcerea era posibilă. Să le dea curaj. Omul – chiar

[1] Arnold Toynbee, *L'histoire*, Paris, 1951, p. 249.

cu credinţa cea mai profundă – este încolţit de îndoieli, de teamă. Zalmoxis a revenit ca să-i susţină, ca să-i încurajeze, ca să risipească îndoiala, „teama şi cutremurul" care există în sufletul omenesc chiar atunci când omul, prin credinţă, prin sufletul său atinge veşnicia. Însuşi Avraam a avut nevoie de încurajare, deşi credinţa sa a fost puternică precum un munte neclintit.

Dacii nu făceau excepţie. Erau oameni. Întoarcerea lui Zalmoxis a provocat dacilor o bucurie de neînchipuit. Dar, cum spune Friedrich Nietzsche, „omul este ceva care trebuie să fie depăşit". Această întoarcere a lui Zalmoxis nu a fost suficientă. Nici o încurajare nu este îndeajuns. Pentru a ţine omul treaz în credinţa sa, nu trebuie niciodată a înceta din a-l încuraja.

XI. Nu se află nicăieri o descriere mai sfâşietoare a fragilităţii omului ca în Evanghelia după Sfântul Matei: Atunci Iisus a mers împreună cu ei la un loc ce se cheamă Ghetsimani şi a zis ucenicilor: *Şedeţi aici, până ce Mă voi duce acolo şi Mă voi ruga*[1].

După rugăciunea fierbinte din Grădina Ghetsimani, Iisus revine: Şi a venit la ucenici şi i-a găsit dormind şi i-a zis lui Petru: *Aşa, n-aţi putut un ceas să privegheaţi cu Mine! Privegheaţi şi vă rugaţi, ca să nu intraţi în ispită. Căci duhul este osârduitor, dar trupul este neputincios*[2].

După întoarcerea sa, Zalmoxis a dat dacilor o îndrăzneală ieşită din comun. Însă Zalmoxis nu avea

[1] Mt. 26, 36.
[2] Mt. 26, 40, 41.

decât o singură viaţă. Acum, el era în vârstă, mergea către moarte. Zalmoxis ştia că după moartea sa dacii vor uita, puţin câte puţin, învăţăturile sale. Vor uita totul – şi-l vor uita şi pe el. Nu pentru că dacii erau slabi, ci pentru că tot omul este slab.

Dacă dacii vor adormi – adică dacă vor uita legile lui Zalmoxis, în perioada şi în locurile în care ei trăiau –, vor fi pierduţi. Trebuiau, prin urmare, să rămână treji. Pământul Europei era atunci răscolit de hoarde de nomazi asemănătoare haitelor de lupi. Fără virtuţile supreme care să le dea puteri, dacii erau sortiţi pierzării printre popoarele învecinate.

Doctrina şi legile lui Zalmoxis erau concepute în aşa fel încât să-i ţină în stare de virtute şi de veghe.

A uita să privegheze şi să fie puternici fizic şi spiritual însemna, pentru daci, pierzarea lor. Zalmoxis îi iubea şi voia să-i salveze. De o astfel de dragoste ardea pentru poporul său Zalmoxis, care iubea fiinţa omenească, care iubea tot ceea ce trăieşte; el, care învăţase viaţa în conformitate cu împărăţia luminii, a trebuit să facă un lucru cumplit. Dar era singurul lucru pe care putea să-l facă pentru ca dacii să-şi amintească de învăţăturile sale.

Zalmoxis a adăugat un ultim capitol la învăţăturile sale.

XII. Dacii trebuiau să stabilească o listă cu toate faptele lor bune şi rele. Trebuiau, de asemenea, să scrie toate suferinţele şi toate dorinţele lor, toate lucrurile de care ei aveau nevoie şi, odată încheiată

aceasta, ei trebuiau să o comunice lui Zalmoxis. El le promisese că-i va ajuta când va fi în cer. Această listă urma să fie stabilită o dată la cinci ani pentru întreg poporul dac. Ea urma să fie învățată pe de rost de un curier, care trebuia să o recite înaintea poporului, pentru ca poporul să poată verifica încă o dată și să constate că mesagerul nu a uitat nimic. Mesagerul trebuia apoi să apuce calea către cer, ducând doleanțele dacilor pentru a fi comunicate lui Zalmoxis. Ca să iasă din această viață, el trebuia să moară.

Zalmoxis a fost nevoit, prin urmare, să prescrie un sacrificiu uman, el, care iubea într-atât pe oameni. Pentru salvarea lor, trebuia să sacrifice o ființă umană o dată la cinci ani. Era un lucru cumplit. Însă Dumnezeu Însuși a trebuit să-L sacrifice pe Fiul Său, pe Iisus, pentru mântuirea oamenilor.

Iată ce povestește Herodot despre cum se desfășura această plecare a curierului din Carpați către Veșnicie. „O dată la cinci ani, ei trăgeau la sorți pe cineva din neamul lor și-l trimiteau să ducă veștile lor lui Zalmoxis, cu porunca de a le mijloci doleanțele. Iată cum se făcea trimiterea. Trei dintre ei erau însărcinați să țină câte o suliță cu vârful în sus, în timp ce alții îl luau de picioare și de mâini pe cel pe care-l trimiteau la Zalmoxis. Îl balansau și îl aruncau în aer în așa fel, încât el să cadă în vârfurile ascuțite ale sulițelor."

Zalmoxis a trebuit să moară cu această cumplită durere în inima sa că unul dintre fiii lui, unul dintre dacii săi atât de iubiți trebuia din timp în timp să urce calvarul ca să țină trează, în inima poporului său, cre-

dința că există un Dumnezeu – și că este veșnic –, că sufletul primează și că norma de viață este cea conformă cu „împărăția luminii", adică cu virtutea.

Zalmoxis a dat această lege dacilor cu multe veacuri înainte ca Dumnezeu să sacrifice pentru dragostea oamenilor pe Fiul Său pe Cruce. Până la acest sacrificiu, dacii împlineau acest act o dată la cinci ani. Ei se jertfeau ca să nu-și uite credința. Și Zalmoxis îi obliga – prin acest sacrificiu de bunăvoie – să rămână treji, să nu uite să rămână în permanentă legătură cu cerul, cu Dumnezeu, pentru că dacii, după cum spune Herodot, „sunt convinși că nu există alți zei decât cel pe care ei îl adoră".

XIII. După ce a prescris dacilor această ultimă datorie față de veșnicie, Zalmoxis s-a făcut nevăzut. Arheologii s-au încăpățânat să caute cea mai mică urmă, dar în zadar. Ei nu vor afla nici piatră de templu, nici statuie, nici plan, nici inscripție... Zalmoxis nu a lăsat vreun vestigiu. Nu rămân decât vârfurile Carpaților și cerul Daciei – același cer în care, așa cum îi învățase pe daci, se afla Dumnezeu, și unde fiecare dac va merge după moartea sa. Este tot ceea ce ne-a rămas de la Zalmoxis.

Filologii spun că Zalmoxis se tălmăcește prin „omul care poartă o pelerină din piele de urs". Porfir îl compară – în *Viața lui Pitagora* – pe Zalmoxis cu Hercule. Un Hercule care poartă pe umerii săi o pelerină de blană de urs. „*Zaimus*, spune el, înseamnă piele." Zalmoxis era, astfel, „prințul pieii de urs".

Roesler[1] şi Bergman[2] cred că numele lui Zalmoxis provine din sanscritul *rksha* care înseamnă urs. Rawlinson[3] apropie numele lui Zalmoxis de *Seim* fiul lui Feridun „care, după legendele ariene, a moştenit de la tatăl său pământul lumii apusene"[4].

După Tomaschek, *Zabel* este iranianul *Zbara* care se tălmăceşte prin *boltă cerească* şi *Izi* provine din *Yazya,* care înseamnă „cel care trebuie să fie cinstit". Deci Zalmoxis vrea să însemne: „Omul cerurilor care trebuie să fie cinstit".

Theodor Mommsen[5] scrie:

„Pentru concetăţenii săi, el era, întâi de toate, preotul marelui Dumnezeu, dar el a trecut în curând ca Dumnezeu însuşi, după cum se spune despre Moise şi despre Aaron, că Dumnezeu dăduse pe Aaron ca profet şi pe Moise ca Dumnezeu al profetului."

XIV. În 1759 s-a răspândit vestea că mormântul lui Zalmoxis, profetul dacilor, ar fi fost descoperit.

La Paris, în publicaţiile Academiei de Inscripţii şi Belles-Lettres (vol. XXV, pp. 40-42), a apărut un articol al lui d' Anville (geograful regelui Franţei) intitulat „Memoriu asupra naţiunii geţilor". În acest articol se precizează locul în care se afla mormântul lui Zalmoxis. D'Anville se mândrea cu spusele lui Strabon, care plasa peştera lui Zalmoxis în muntele lui

[1] *Dacien: Rumänien*, p. 81.
[2] *Les Scytes*, p. 27.
[3] *Vie d'Hérodote*, p. 115.
[4] R.P.J. Van den Ghyen, *Les Populations danubiennes*, p. 25.
[5] *Histoire romaine*, vol. 6, p. 360.

Kogaionon, aproape de un râu purtând acelaşi nume. Comparând această informaţie cu o hartă alcătuită de domnitorul Moldovei Dimitrie Cantemir, unde se afla un munte cu numele de Caşin şi un râu numit Caşin, d'Anvillle a crezut că a aflat Kogaiononul lui Strabon. Cercetările de pe teren vor dovedi însă că peştera lui Zalmoxis nu se afla în acel loc.

Profeţii nu au o biografie, Zalmoxis însă nu avea nici măcar un mormânt. Moartea sa a trebuit să se asemene morţii lui Moise, după cum a descris-o poetul Rainer-Maria Rilke. Domnul Atotputernic şi Unic a cuprins cu braţele Sale pe bătrânul Zalmoxis şi i-a sărutat obrazul drept în semn de recompensă pentru opera sa pământească, pentru îndrăzneala sa şi pentru puterea lui de îndurare. Apoi, Domnul l-a lăsat să moară pe profet şi, pentru ca nimeni să nu poată să afle mormântul său vreodată, Dumnezeu a mutat un munte, unul din cei mai înalţi din Carpaţi, şi a aşezat dedesubt, în chiar inima munţilor, trupul profetului plecat dintre cei vii. Apoi, Domnul a pus muntele la locul său deasupra trupului profetului. Şi nimeni nu l-a aflat până astăzi. Mâinile Creatorului au săpat muntele astfel încât doar o singură fiinţă să fie îngropată sub munţii pământului şi ca nici un om să n-o poată afla.

XV. După moartea lui Zalmoxis, dacii vor continua să respecte învăţătura care le fusese dată. Ei nu vor uita nici măcar pentru o clipă că omul este nemuritor. Dacii nu vor uita că există un singur Dumnezeu

în cer şi vor continua să fie, după cum spune Herodot, „convinşi că nu există un alt Dumnezeu decât cel pe care ei îl adoră". Ei se vor strădui să trăiască după legile „împărăţiei luminii", învăţând în fiecare zi să spună adevărul. Dacilor nu le era teamă de moarte. Se pare, totuşi, că începând cu anul 200 î.Hr., toţi curierii care plecau din Carpaţi, o dată la cinci ani, ca să remită eternităţii raportul asupra statului dacilor, nu aveau decât un singur lucru capital să-i comunice lui Zalmoxis: apropierea de Dacia a celor mai cumpliţi cuceritori ai lumii: romanii. Dacii îi vor cere lui Zalmoxis un singur lucru, mai important decât toate: ajutorul lui în lupta împotriva romanilor. Ei îl vor implora pe Zalmoxis cu toată credinţa lor în mod regulat, o dată la cinci ani.

Cartea a VII-a

I. Dacii erau puţin numeroşi. Ei au căutat aliaţi printre vecinii lor şi tracii înrudiţi de la sud de Dunăre. Cei mai apropiaţi vecini erau crobizii. Numele lor, după anumiţi filologi, ar proveni din sanscritul *krundhant* care însemna „cumplit şi sălbatic". Dacă numele lor s-ar tălmăci prin „cei cumpliţi" şi dacă ei erau precum numele îi desemna, era cu putinţă să fi trebuit să lupte împotriva romanilor alături de daci. Totuşi, istoria nu spune nimic de luptele lor, nici de vreo alianţă cu dacii.

Mai la sud erau sellatae, nipseenii şi scyirmiazii.

Herodot scrie că, atunci când armata persană s-a apropiat de Dunăre, nipseenii şi scyirmiazii s-au predat fără luptă, fără să opună nici cea mai mică rezistenţă. Din moment ce aceste popoare aveau obiceiul – doar la vederea vrăjmaşului – să alerge înaintea lui şi să se predea, e greu de presupus că dacii i-au ales ca aliaţi în lupta lor împotriva romanilor. R.P. Van den Ghyen scrie despre aceste popoare: „Aceştia erau probabil mizerabilii pescari din apropiere, căci ei s-au predat lui Darius fără nici un fel de rezistenţă."[1]

[1] R.P.J. Van den Ghyen, *Les Populations danubiennes*, p. 61.

La sudul ţării acestor „mizerabili pescari" trăiau catuzii, care erau scunzi de statură.

În această epocă, pentru a fi soldat, trebuia să ai un corp atletic. Catuzii erau eliminaţi din start dintr-o alianţă de război. Din cauza staturii lor, nu puteau să facă nimic pe un câmp de bătălie.

Mai mult, catuzii aveau un defect capital: *le era frică de cocori*[1]. Era suficient ca un cârd de cocori să zboare pentru ca întreaga armată a catuzilor să o ia la sănătoasa! Se înţelege de la sine că nici ei n-au fost de vreun folos dacilor, care căutau aliaţi pentru război.

În afundul Peninsulei Balcanice, aproape toate popoarele trace erau, în acea perioadă, sub dominaţie romană. Ele fuseseră ocupate în acelaşi timp cu Grecia şi Macedonia.

II. Fără îndoială, dacii studiaseră deja soluţia unei înţelegeri cu romanii. Dar această soluţie nu prea putea fi luată în calcul. Romanii nu cunoşteau semnificaţia unei „înţelegeri".

Acest lucru şi o mulţime altele, romanii nu aveau să le afle decât mai târziu. Cu câteva decenii înainte de era creştină, Cicero a încercat, pentru prima oară, să introducă în limba latină cuvintele „înţelegere" şi „imaginaţie". Cicero, se spune, a fost primul care a naturalizat în limba sa cuvintele greceşti pe care latinii le redau prin *imaginaţie, asentiment, suspendarea judecăţii, înţelegere, atom, invizibil* şi multe altele asemănătoare, ori cel puţin el le-a făcut mai inteli-

[1] Pliniu, *Histoire naturelle*, IV, II.

gibile romanilor, explicându-le prin metafore ori prin termeni deja cunoscuţi în limba latină[1].

Dacii nu puteau să răspundă romanilor decât într-un fel, singurul pe înţelesul Romei: prin război.

III. Prima întâlnire a dacilor şi a romanilor este menţionată de Frontin în *Stratagemata* (cartea II-IV, 3). Romanii erau comandaţi de Minucius Rufus.

Dacii nu s-au dedat la lupta cu romanii pe teritoriul lor, ci la sud de Dunăre. Ei nu vor aştepta ca romanii să le invadeze ţara. Vor merge înaintea lor şi vor încerca să-i oprească. „Minucius va face ravagii în întreaga regiune a Hebrului (Mariţa), dar el va pierde mult popor, făcând să înainteze cavaleria pe gheaţa înşelătoare a fluviului."[2]

Dacii vor lupta crâncen, dar la sfârşit vor fi învinşi. Faptul că la această dată un general roman atinge pentru prima oară Dunărea este de o importanţă capitală pentru daci. Acum, romanii se aflau pe malul drept al Dunării. Până atunci, ei fuseseră ameninţaţi, dar de departe. După înfrângere, dacii se vor întoarce în ţara lor. Marcus Livius Drusus i-a urmărit până la Dunăre, dar nu a trecut fluviul. Acest general roman, primul care a pus piciorul pe frontiera dacă, a fost un personaj celebru. Diodor din Sicilia vorbeşte despre el în aceşti termeni:

„Marcus Livius Drusus era cel mai elocvent orator din timpul său, cel mai bogat dintre toţi cetăţenii. El

[1] Plutarh, *Vie de Cicéron*, L, III.

[2] Florus, III, 5.

dobândise prin înfăptuirea fidelă a făgăduinţelor sale un mare credit. Era, de altfel, plin de noblețe sufletească şi părea să fie singurul şef al Senatului."[1]

Gustave Bloch şi Jérôme Carcopino în *Istoria romană*[2] spun că era un geniu, dar şi un om imprudent.

În curând urma să-şi facă apariţia un alt general roman, care va avea curajul să traverseze Dunărea şi să pătrundă în ţara dacilor. Era C. Scribonius Curio. Pentru romani, era un mare succes, căci romanii voiau să-i înfrângă pe daci. „Dacii locuiesc în munţi... Cezar a decis să ducă cât mai departe o naţiune *pe care era atât de dificil să o apropii*. El l-a trimis pe Gentulus, care i-a împins de cealaltă parte a fluviului şi a instalat aici garnizoane. Astfel, Dacia a fost *dacă nu învinsă, cel puţin respinsă, iar cucerirea acesteia lăsată pe mai târziu.*"

Deşi această naţiune a dacilor era, după Florus, „dificil de apropiat", C. Scribonius Curio a avut îndrăzneala să treacă Dunărea şi să intre în Dacia. Însă C. Scribonios Curio „a făcut cale întoarsă cât se poate de repede, căci i s-a făcut teamă de pădurile întunecate ale acesteia".

IV. Expediţia lui Scribonius Curio în Dacia a fost urmată de altele. Romanii duc întotdeauna la bun sfârşit exterminarea popoarelor vecine. Doar primul pas este mai dificil. Romanii făcuseră acest prim pas prin

[1] Diodor din Sicilia, XXXVII, 10, 1.

[2] Vol. II, *La République romaine* – 133-44 av.J.C., Paris, 1940, p. 359.

Scribonius Curio. Dunărea a fost traversată. Nu rămânea decât o singură posibilitate pentru daci: o moarte măreaţă.

Astfel trebuiau să moară aceşti daci care-şi spuneau nemuritori!

V. Situaţia din Dacia era identică cu situaţia ultimului act al unei tragedii antice, când tot ceea ce trebuie să se întâmple se întâmplă, când nu se mai aşteaptă decât deznodământul. Acest deznodământ trebuia să se producă inevitabil dintr-un moment în altul. Şi, la fel ca la teatru, a apărut un *Deus ex machina*, un miracol.

Acest *Deus ex machina* a fost Mithridate, cel mai mare monarh al timpului. Cicero îl numeşte pe Mithridate *post Alexandrum Maximus*[1], omul cel mai de seamă, după Alexandru Macedon. Atât de măreaţă a fost această personalitate, încât contemporanii se întrebau dacă este vorba cu adevărat de un om sau de un zeu.

Mithridate a apărut în acest secol în calitate de apărător al umanităţii: nu există o misiune mai spectaculoasă decât aceasta. Mithridate a întins o mână popoarelor ameninţate ori supuse de romani şi a promis libertate umanităţii. El a trimis ambasadori la toate popoarele pe care Roma le redusese la starea de sclavie. Astfel, el a trimis ambasadori şi la dacii care aşteptau în fiecare anotimp marea ofensivă romană.

Nici una din calităţile care contribuie la măreţia personalităţilor supraomeneşti nu lipsea acestui monarh. Mai întâi, Mihridate era frumos ca un zeu.

[1] Cicéron, *Acad. II, 1.*

„Cu statura lui înaltă şi cu chipul lui frumos, cu favoriţii uşori şi cu părul lui lung, buclat, ascunzând cicatricea cu care îl însemnase fulgerul, cu buza sa groasă şi fruntea lui largă, cu nasul mare şi gura mică, cu privirea lui profundă de sub arcada unor sprâncene proeminente, el apare pe monede şi în bustul său de la Luvru aşa cum a fost în realitate: un amalgam ciudat de brutalitate şi rafinament, de barbarie şi cultură, de pasiune senzuală şi inteligenţă lucidă; picioarele acoperite de anaxirizi bufanţi, capul acoperit de tiară."[1]

Ca orice personaj de legendă, Mithridate a avut o copilărie aventuroasă şi tristă, în care moartea l-a ameninţat la fiecare pas. El a fost declarat rege în anul 120 î.Hr., la vârsta de 11 ani, însă diadema nu a fost pentru el decât o sursă de jenă şi de primejdii. Tutorii săi, chiar şi mama sa, trecuţi prin testament la împărţirea regatului, vor conspira împotriva vieţii sale.

„Se spune că, pentru a se sustrage de pumnalul protectorilor săi, el a dus de bunăvoie o viaţă rătăcitoare: vreme de şapte ani şi-a schimbat ziua şi noaptea adăpostul; a dus o viaţă de vânător, fugar în propriul său regat."[2] Această copilărie părea creată special pentru a atrage simpatia mulţimilor.

Dar acest capitol de roman patetic nu este unic. Mithridate avea toate calităţile care înflăcărează inimile muritorilor de rând. Era frumos, avusese o copilărie mişcătoare, plină de frământări şi de primejdii,

[1] Gustave Bloch, Jérôme Carcopino, *Histoire ancienne*, partea a III-a, vol. II, Paris, p. 417.

[2] Theodor Mommsen, *Histoire romaine*, vol. V, p. 68.

dar în acelaşi timp el era, din punct de vedere fizic, omul cel mai puternic al timpului său.

Mithridate era la fel de puternic ca şi Samson din Biblie.

Cu toate că ştirile pe care le avem despre el provin, în general, din documente scrise de contemporani, legenda s-a întins atât de rapid în Răsărit, că ea a estompat-o, în curând, prin acest puternic rege, pe cea a lui Samson.

„Se potrivesc caracterului său, precum coroana de nori pe vârful unui munte; chipul său, în totalitate, nu apărea întru acestea decât ceva mai ieşit în evidenţă, mai sesizabil, fără să fie tulburat ori esenţialmente alterat. Armura care acoperea corpul uriaş al regelui Mithridate inspira uimirea asiaticilor şi mai ales a italioţilor.

Ca alergător, el întrecea chiar şi mai cel agil animal; ca şi călăreţ, el îmblânzea un cal sălbatic şi făcea, schimbând caii, până aproape de 50 de leghe pe zi (leghea era de patru până la cinci kilometri). Ca şi conducător de care, el mâna 16 cai şi câştiga în arenă cel mai mare premiu. Este adevărat că era periculos să dispuţi cu regele premiul în acelaşi exerciţiu. La vânătoare, el ochea prada din galopul calului său, neratând vreodată ţinta; la masă nu avea niciodată rival; organiza pariuri gastronomice şi câştiga el însuşi premiul decernat celui mai mare mâncător şi băutor. Nu refuza nici una din plăcerile haremului său, după cum o dovedesc scrisorile licenţioase ale metreselor grecoaice, aflate printre hârtiile sale.

Îşi satisfăcea nevoile intelectuale prin cele mai absurde superstiţii; interpretarea viselor şi ştiinţa misteriilor greceşti umpleau mai mult de un ceas ziua regelui. Iubea arta şi muzica greacă, îi plăcea să colecţioneze obiecte preţioase, mobilă, antichităţi curioase din Grecia şi Persia, cabinetul său de inele fiind celebru; avea întotdeauna pe lângă el istorici, filosofi, poeţi greci şi oferea în sărbătorile sale de la curte, pe lângă premii pentru mâncare şi băutură, premii pentru cel mai plăcut şi mai bun poet."[1]

Un scriitor francez îl defineşte astăzi: „Mithridate era un mare cazac pietrificat al elenismului, brutal precum un scit, magnific precum un persan, rafinat şi inteligent precum un grec."[2]

Lista calităţilor excepţionale ale lui Mithridate este una foarte întinsă. Nimeni, de pildă, nu vorbea mai multe limbi ca el. Aulu-Gelle scrie: „Mithridate cunoştea desăvârşit limbile a 25 de popoare supuse împărăţiei sale, niciodată nu se folosea de interpret ca să vorbească cu locuitorii acestor felurite ţări, ci, schimbând limba după persoanele cu care vorbea, el grăia fiecăruia în idiomul său naţional la fel de bine ca şi cum ar fi fost din ţara sa."[3]

Mai mult, Mithridate putea să bea otravă şi otrava nu-i făcea nici un rău.

Mithridate, care avea cunoştinţe aprofundate de medicină şi mai ales despre otrăvuri, amesteca la an-

[1] Idem, *ibidem*, p. 69.

[2] Pierre Dumoulin de Laplanté, *Histoire générale synchronique*, vol. I, Paris, 1946, p. 169.

[3] Aulu-Gelle, *Les Nuits atttiques*, XVII, 17.

tidoturile sale sânge de rață ca un ingredient foarte eficace și printr-o folosire permanentă a acestor amestecuri se ferea de capcanele pe care ar fi putut cineva să i le întindă la masă. Adesea i s-a întâmplat să înghită deliberat și din bravadă o otravă subtilă și eficace și să rămână nevătămat.

De asemenea, când mai târziu, învins cu arma în mână, el s-a refugiat în străfundul statelor sale și a hotărât să-și ia viața, a încercat zadarnic otrăvurile cele mai eficace, pentru a grăbi aceasta, și a terminat prin a se străpunge cu spada. Antidotul acestui rege cunoscut sub numele de mithridat este foarte vestit.[1]

Închipuirea popoarelor reduse la sclavie de romani nu putea să afle un eliberator mai desăvârșit, mai puternic, mai strălucitor ca acest monarh. Bogățiile lui Mithridate erau atât de mari, se spune, că el nu reușise niciodată să le socotească. Soldații săi erau atât de numeroși precum frunza și iarba câmpului.

Inteligența lui Mithridate știa să satisfacă gustul mulțimii care, în asemenea momente, voia sânge și umilința opresorului. Mithridate știa ce vor să spună mulțimile și să le ofere ceea ce le plăcea.

Unei armate romane care înainta, Mithridate nu i-a răspuns prin arme, ci a aruncat aur cu amândouă mâinile în calea sa.

Mithridate știa că romanii erau cei mai avizi după aur dintre toate popoarele lumii. Într-adevăr, soldații romani vor înceta lupta și vor începe să strângă aurul până într-acolo că vor fi făcuți prizonieri și uciși.

[1] Idem, *ibidem*, XVII, 16

Doar Mithridate putea să administreze Romei o înfrângere umilitoare şi spectaculoasă.

Dar nu era însă decât una din crudele sale ironii prin care pedepsea romanii. Aceasta îi lustruia legenda. Funcţionarul consular Manius Aquilius a fost făcut prizonier. Mithridate l-a pus să se plimbe călare pe un măgar, să parcurgă astfel ţara în lung şi-n lat strigând fără încetare: „Eu sunt Manius Aquilius!" Aceasta a fost tot. Apoi, când Manius Aquilius a obosit şi a fost cu neputinţă să se mai plimbe pe măgarul său, el l-a odihnit în felul următor: i-a poruncit să coboare de pe măgar şi i-a oferit să bea aur topit. Dar pentru că, în ciuda setei sale, Manius Aquilius nu a putut să bea aurul topit înaintea mulţimii, i s-a turnat pe gât, ca el să moară cu gura plină de aur, aur din destul."

VI. Doar dacii – dintre toate popoarele din această parte a Europei – vor refuza alianţa cu Mithridate. Dacii erau în modul cel mai direct ameninţaţi de romani. Ei aşteptau în fiecare anotimp invazia. În ciuda gravităţii momentului, dacii îi vor spune *nu* lui Mithridate. Drapelele lui Mithridate fluturau doar la frontiera dacă şi deasupra cetăţilor greceşti de pe ţărmul Mării Negre. Dacii însă nu vor colabora cu extraordinarul rege din Pont. Pentru daci, Mithridate reprezenta Asia şi Orientul; or, Asia şi Orientul semnifică lipsa de libertate. Dacii se credeau nemuritori cu toţii – fără diferenţă de clasă ori rang –; din cauza aceasta, ei trăiau liberi – în aceeaşi măsură – de la rege până la ultimul nemuritor al Daciei. Erau liberi – în chip con-

ştient – şi preferau să moară exterminaţi într-o luptă disperată împotriva Romei decât să-şi piardă libertatea încheind o alianţă cu Asia, care ar fi fost sinonimă cu lipsa de libertate.

VII. Mithridate stăpânea ţărmurile Mării Negre ale Daciei. Cetăţile greceşti ale „Pontului stâng" – astfel numeau grecii partea apuseană a Mării Negre – erau deja grupate într-o organizaţie numită *Pentapolis* ori *Hexapolis*, după numărul cetăţilor care făceau parte din federaţie. Aceste cetăţi erau următoarele: Appolonia, Dyonisopolis, Callatis, Istria, Tomis. Acum, toate aceste cetăţi din *Pontul stâng* erau, la fel ca şi celelalte, integrate în regatul lui Mithridate.

Unitatea Mării Negre, acest vis de demult al lui Darius, era acum un fapt împlinit. Coasta Dobrogei (Dacia Maritimă) făcea parte nemijlocită din acest imperiu, în urma alianţei cetăţilor greceşti cu Mithridate. S-au aflat monede de la Istria, Tomis şi Callatis bătute cu efigia acestui rege[1].

VIII. Este cu neputinţă de explicat istoriceşte refuzul dacilor de a se alia cu Mithridate înaintea pericolului roman.

Arheologia poate să confirme că această alianţă n-a avut loc niciodată. Datele istorice pot să confirme refuzul Daciei. Şi aceasta este totul. Din punct de

[1] Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Academia Română, Bucureşti, 1938; v. şi Théodore Reinach, B. Pick, C. Moisil etc.

vedere istoric, un comportament normal cere să devii aliat cu oricine până ce pericolul trece. Dar societatea dacă era diferită de societatea noastră şi de societatea greacă antică, de asiatici ori de romani. Atitudinea dacilor este dificil de explicat. Antropologia nu ne este nici ea de vreun ajutor. Antropologii care se dedau la măsurători şi statistici ale triburilor asiatice nu au competenţa de a studia, de pildă, societatea din Nazaret în epoca Naşterii lui Hristos şi nici această societate dacă, căci ea nu se conducea după legile istoriei.

Iordanes scrie despre daci: „Erau pătrunşi pe deplin de sentimentul religios... mântuirea lor, fericirea lor, obiectul jurămintelor lor, căci ei simţeau folosul legilor date de Deceneu, sfătuirile date, căutând ca în toate chipurile să le aplice."[1]

Ei îşi organizează viaţa pe pământ şi societatea lor pornind de la această făgăduinţă: *că nu vor muri niciodată*, că viaţa de aici, din Carpaţii dunăreni, este o perioadă de viaţă care va continua în eternitate. Aveau o atât de profundă convingere despre aceste lucruri, că pentru ei moartea nu mai însemna nimic.

Este normal ca o societate trăind după asemenea principii să fie total diferită de altele. Centrul de gravitaţie al vieţii şi al societăţii dacice nefiind pe pământ, ci dincolo, aceasta devenea obiect al metafizicii. Pentru că nu istoria, ci teologia şi filosofia, morala şi metafizica sunt ştiinţele graţie cărora se poate studia mai uşor societatea dacă, mai era încă ceva: pentru daci, cuvântul *nemurire* era înţeles în adevăratul

[1] Iordanes, *De originae actiique Getarum*, IV.

sens al cuvântului. *Egalitatea* era înţeleasă în acelaşi sens *deplin*. Ei erau cu toţii nemuritori – în acelaşi chip. Exista o singură clasă privilegiată: clasa înţelepţilor. Aceasta trăia întru desăvârşită virtute, în celibat şi în abstinenţă. „În sfârşit, geţii vor continua, într-o anumită măsură, să practice abstinenţa de la orice aliment care a avut viaţă."[1]

Înţelepţii daci cugetau mai mult decât restul oamenilor. Pentru aceasta, ei singuri aveau dreptul să poarte acoperământ, ca să se acopere şi să-şi protejeze capul. pe care-l foloseau mai mult decât ceilalţi nemuritori. Această clasă superioară era una reală. N-avea importanţă cine făcea parte din aceasta, căci oricine putea să trăiască în înţelepciune. Termenul „egalitate" era deci aplicat în viaţa socială în sensul lui categoric şi strict. Dacii erau liberi. aşa cum erau, totodată, nemuritori. De această îndeletnicire – în care omul atinge o puritate şi un suflu al adevărului absolute – astfel încât cuvântul pronunţat de buzele lui este întocmai – în toată semnificaţia sa – cu sensul primordial şi deplin, precum un fruct întreg – de această îndeletnicire se ocupă poeţii. Un poet şi un filosof – doar unii ca aceştia pot să înţeleagă că primul lucru pe care puteau să-l facă dacii – încă de când Mithridate i-a invitat să facă parte din federaţia sa – era de a-i refuza. Vor refuza. Era vorba despre unul din cele mai elementare lucruri.

IX. Această libertate, luând cuvântul în toată plenitudinea sa, aşa cum îl luau dacii, trebuia să fi fost un

[1] Strabon, VII, III, 5.

lucru de o frumuseţe nemaipomenită, de neînchipuit, pentru că ei preferau să moară mai degrabă decât să continue să trăiască privaţi de această libertate intrinsecă, deplină, totală.

„Astăzi, în această societate atât de plină de reguli, în care noi suntem închişi, este greu să ne închipuim că acest sentiment (adică libertatea) este unul nobil şi moral, care-şi extrage puterea sa naturală din natura morală a omului. Este *plăcerea de a te simţi om*, sentimentul personalităţii, spontaneităţii umane, în libera lui dezvoltare."[1]

Vorbind despre libertate, F. Guizot arată că ea *a fost introdusă pentru prima oară în Europa de către barbari*. Aceasta era necunoscută în lumea romană, necunoscută în Biserica creştină, necunoscută aproape în toate civilizaţiile vechi.

Când aflăm în civilizaţiile vechi libertatea, este vorba de libertatea politică, libertatea cetăţeanului; nu e vorba de libertatea personală, de care omul este preocupat, ci de libertatea sa ca cetăţean. El aparţine unei asociaţii, el este devotat unei asociaţii, fiind gata să se sacrifice pentru această asociaţie.

Tot astfel era şi în Biserica creştină; aici domnea un sentiment de mare ataşament faţă de comunitate, de păstrare a legilor ei, o nevoie vie de a înţelege importanţa sa ori, mai bine spus, sentimentul religios conducea către o puternică reacţie a omului asupra lui însuşi, asupra sufletului său; o osteneală interioa-

[1] François Guizot, *Histoire de la civilisation en Europe*, Paris, 1866, p. 80.

ră pentru a îmblânzi propria libertate şi a se supune la ceea ce se cerea din partea credinţei.

Dar sentimentul de independenţă personală, gustul libertăţii, dezvoltându-se la întâmplare, fără un alt scop aproape decât de a se satisface, a jucat un atât de mare rol, a produs atât de frumoase rezultate, că este cu neputinţă să nu-l aşezăm în lumina cuvenită[1].

Societatea în care trăiau dacii avea ca element de bază libertatea individuală. În societăţile fondate pe libertate individuală, precum la daci, legile erau atât de numeroase şi atât de severe ca în societăţile fondate pe absenţa libertăţii indivizilor. Diferenţa rezidă în faptul că în societatea în care omul cunoaşte „această plăcere de a se simţi om" toate legile trec la individ. Centrul societăţii *este omul*, în timp ce în societatea greacă ori romană centrul vieţii era *cetatea*, iar individul nu avea decât o valoare secundară. Societatea era totul. „Este o eroare stranie printre toate erorile umane faptul de a fi crezut că în societăţile vechi omul se bucura de libertate. El nu avea despre aceasta *nici măcar cea mai mică idee*. El nu credea că ar fi putut să existe drepturi faţă de cetate şi de zei... guvernarea s-a numit, rând pe rând, monarhie, aristocraţie, democraţie, dar nici una dintre aceste revoluţii nu a dat oamenilor *adevărata libertate, libertatea individuală. A avea drepturi politice, a vota, a numi magistraţi*... iată ce se numea libertate, dar omul nu era întru aceasta mai puţin aservit statului."[2] Astăzi încă se mai crede

[1] Idem, *ibidem*, pp. 61-62.

[2] Fustel de Coulanges, *La Cité antique*, p. 269.

că libertatea este sinonimă cu anarhia şi absenţa legii ori a organizării. Omul se află în faţa unei dileme: pe de o parte libertatea, pe de alta, fericirea, bunăstarea, organizarea raţională a vieţii. *Libertatea alături de suferinţă ori fericirea fără libertate*[1].

O disciplină de fier mai cumplită decât cea a Daciei, în care regele Oroles putea să ordone soldaţilor săi pe ce parte să doarmă noaptea, nu există în istorie. Şi totuşi, ei erau liberi.

Nu exista nici o incompatibilitate, spun filosofii, între libertatea individuală şi disciplină sau organizare.

Au existat societăţi care le vor avea pe amândouă. Guizot scrie apoi: „Există un al doilea fapt, un al doilea element de civilizaţie pe care noi îl avem de la aceşti barbari: acesta este patronajul militar, legătura care se *stabilea între indivizi, între luptători, şi care, fără a distruge libertatea fiecăruia, fără chiar să distrugă absolut, la origine, egalitatea între ei, se baza, totuşi, pe o subordonare ierarhică*... Trăsătura fundamentală a acestei relaţii era *ataşamentul omului faţă de om, credinţa individului faţă de individ, fără vreo necesitate exterioară, fără vreo obligaţie fondată pe principiile generale ale societăţii. Nu veţi vedea în republicile antice nici un om ataşat în mod special şi liber de un alt om. Cu toţii erau ataşaţi cetăţii.* Printre barbari, legătura socială se forma între indivizi."[2]

X. Invitaţia făcută de Mithridate, de a se uni pentru a ridica armele împotriva Romei, era nespus de avan-

[1] Nikolai Berdiaev, *L'esprit de Dostoievsky*, Paris, 1929, p. 226.
[2] François Guizot, *op.cit.*, p. 62.

tajoasă pentru daci, pentru întregul popor. Dar cum Goethe spune că nu există o umanitate, ci oameni, că umanitatea este o ficțiune și că oamenii sunt realități vii, dacii știau că Dacia era o ficțiune, iar dacii ca indivizi, o realitate. Interesele Daciei, atât ca unitate, cât și ca ficțiune (căci întreaga unitate este o ficțiune), cereau o alianță cu Mithridate, ca să fie înfrânt pericolul roman. Interesele fiecărui dac, interesele indivizilor – începând cu regele și terminând cu ultimul nemuritor dac – cereau, dimpotrivă, a se evita o alianță cu Mithridate. Dacii au optat pentru individ și au sacrificat întregul; chiar ca aliat, Mithridate distrugea libertatea integrală a indivizilor. În societatea asiatică, chiar dacă un popor era învingător, fiecare individ, luat în parte, era proprietatea tiranului. O biruință alături de Mithridate aducea, fatalmente, instaurarea suveranității asiatice în Dacia, ceea ce echivala cu sclavia.

Pentru a apăra libertatea oamenilor ei, Dacia trebuia să se păzească atât de Răsărit, cât și de Apus.

„Răsăritenii, spune Hegel, nu știau încă faptul că spiritul ori omul, ca atare, este în sine liber; și nu știau aceasta, pentru că nu erau astfel; ei știau doar că unul singur este liber." Acest singur care este liber, la răsăriteni era despotul. În cazul dat, doar Mithridate era liber. Însă nici măcar el nu era liber." Iată de ce o asemenea libertate nu înseamnă decât capriciu, barbarie, abrutizare a pasiunii, ori încă moliciune, docilitate a pasiunii, care nu este ea însăși decât o contingență a naturii ori un capriciu. *Acest unic nu este, prin urmare, decât un despot și nu un om liber.* La greci, dintru

început, s-a trezit conştiinţa libertăţii, iată pentru ce ei au fost liberi; însă aceştia, la fel de bine ca şi romanii, ştiau *doar că unii sunt liberi, nu omul luat ca atare. Aceasta nici chiar Platon şi Aristotel nu o ştiau*, iată pentru ce nu doar grecii au avut sclavi de care depindea viaţa lor şi, de asemenea, existenţa frumoasei lor libertăţi, ci încă frumoasa lor libertate chiar a fost, pe de o parte, doar o floare datorată hazardului, caducă, închisă între graniţe strâmte..."

XI. Cu fragmentele de mărturii păstrate de istorie, noi putem să reconstituim această societate dacă. Este însă dificil, pentru că ea se compunea din oameni liberi. Chiar dacă cineva nu posedă cunoştinţele tehnice şi ştiinţifice ale occidentalilor, este totuşi uşor pentru un român de a reconstitui această societate de oameni liberi a dacilor.

Ernest Lavisse, care avea o vastă experienţă în domeniul istoriei, a scris că e uşor de reconstituit trecutul propriului popor şi cu neputinţă de reconstituit istoria unui alt popor.

„Este o operă dificilă a învăţa o istorie străină. Trebuie să pui aici bună credinţă, care se traduce prin dorinţa de a afla adevărul, şi răbdare în cercetare, care este un mijloc de a o întâlni; trebuie să mergi să vezi (acea ţară străină)... Urmele adânci pe care trecutul le-a lăsat în prezent nu se văd deloc de la prima ocheadă a străinului.

Fiecare dintre noi are în sufletul său francez un instinct secret, care îl ghidează prin timpul în care el

caută istoria Franței, pentru că sufletul francez a fost format de această istorie. Și oricât de slabă ar fi lumina, când se ajunge la secole mai îndepărtate, se disipează obscuritatea. Dar o istorie străină rămâne întotdeauna obscură. Fără să vrea, cineva o compară fără încetare pe aceasta cu cea a țării sale; nu o cunoaște deloc în profunzime în ea însăși, ci o luminează prin reflexii."[1]

XII. Medicii măsoară întotdeauna gravitatea unei boli cu termometrul. Gradul de civilizație al unui popor poate să fie măsurat exact după tratamentul pe care acest popor îl aplică prizonierilor. După acest examen, nici un popor din Antichitate nu ar putea fi clasat în afara categoriilor națiunilor barbare, cu excepția dacilor.

Întâmplător, s-a păstrat un document de unde se poate afla cum îi tratau dacii pe prizonierii lor.

Către anul 300 î.Hr., Agatocle, fiul lui Lisimah, apoi Lisimah însuși, regele Macedoniei, au fost luați prizonieri de daci. Regele dac în acea perioadă era Dromihete. Iată textul[2]:

„Tracii l-au făcut prizonier pe Agatocle, fiul lui Lisimah, trimițându-l tatălui său cu daruri, fie pentru a aranja un refugiu în statele acestui prinț, fie ca prin această bogăție să-i surprindă, fie că ei încercau prin acest act de omenie a obține restituirea țării luate de

[1] Ernest Lavisse, *Études sur l'histoire de Prusse,* Paris, 1912, p. 14.

[2] Diodor din Sicilia, *Des vertus et des vices* (în trad. franceză), vol. VI, Paris, 1837, p. 454.

către rege, căci alianța pe care monarhii cei mai puternici ai epocii tocmai o încheiaseră între ei nu îngăduia acestui popor să recucerească aceste țări prin arme" (este vorba de teritoriile Dobrogei de astăzi). Prin urmare, Dromihete, regele dacilor, a distrus armata macedoneană și l-a făcut prizonier pe Agatocle, fiul lui Lisimah. Diodor din Sicilia este limpede. Dacii nu procedau cu prizonierii lor precum contemporanii acestora. Nu i-au tăiat mâinile și nu l-au strangulat, așa cum făceau romanii. Nu l-au pus la fiert într-un cazan, nu l-au jupuit, nici nu și-au ornat șeile cailor cu pielea sa. Nu l-au decapitat și nu i-au plimbat capul în vârful unei lănci, așa cum au făcut celții cu capul regelui Ptolemeu Fulgerul (Cheranos). Dacii au trimis prizonierul, pe acest tânăr prinț, la tatăl său așa cum ar trimite cineva la tatăl său pe un tânăr care a făcut o faptă murdară. Căci acțiunea prințului macedonean era de-a dreptul o murdărie. El pătrunsese în țara dacilor, care nu-i făcuseră nici un rău, pentru a jefui. Nu doar atât – dacii au trimis lui Lisimah pe fiul său nu doar în bună stare, ci și cu cadouri, așa cum se cuvine unui mare rege. Căci, neținând seama de atacul nedrept împotriva Daciei, Lisimah era un mare rege: el era succesorul lui Alexandru Macedon. Era cea mai mică dintre politeți – să trimiți cadouri în același timp cu fiul; era un semn de atenție. Era, în plus, un act cugetat, căci dacii nu acționau după impulsurile ori după instinctele lor.

Era, de altfel, normal ca un asemenea mod de a trata prizonierii să fie semnalat în Grecia. Atunci nimic

nu era surprinzător. Această lege este una deosebită pentru că ea vine din Carpaţii dunăreni. Surprinderea a fost atât de mare, încât Dromihete nu va mai reprezenta un caz izolat. Acordând libertate prizonierilor, Dromihete nu făcea decât să aplice legile date dacilor de către Zalmoxis.

XIII. Câţiva ani mai târziu, Lisimah, uitând de conduita umanitară a dacilor şi de cadourile pe care le primise, a pornit un nou război împotriva lor. De această dată, aceştia au nimicit armata macedoneană şi l-au făcut prizonier pe Lisimah însuşi. Dacii nu l-au jupuit, nu l-au pus să fiarbă în cazan, nu i-au tăiat mâinile şi nu l-au strangulat. Ei au urmat prin aceasta legile lui Zalmoxis.

Diodor din Sicilia vorbeşte astfel despre aceste legi: „Primul care i-a pus pe oameni să se folosească de legile scrise a fost Mnevis, om remarcabil prin măreţia sufletului său şi vrednic de a fi comparat cu predecesorii săi. El a făcut să se răspândească aceste legi, care trebuiau să rodească, cu atât mai mult cu cât îi fuseseră date de Mercur. Astfel, la greci, Minos în Creta şi Lycurg în Lacedemona vor pretinde că legile pe care ei le promulgă le-au fost dictate de Jupiter ori de Appolon. Acest gen de convingere a fost folosit la fel de bine de alte popoare şi prezintă mare avantaj. Într-adevăr, se povesteşte că la krimaspi, Zarathustra i-a făcut să creadă pe aceştia că el avea legile de la un geniu bun, că Zalmoxis s-a lăudat geţilor, care credeau în nemurirea sufletului, în comunicările sale cu

Vesta şi că, la evrei, Moise spunea că a primit Legile de la Dumnezeu numit Iahve; fie că aceşti legislatori aveau în vedere ca inteligenţa lor să fie pusă în serviciul umanităţii ca ceva miraculos şi divin, fie că ei presupuneau că numele zeilor pe care le împrumutau vor fi de o mare autoritate în spiritul popoarelor."[1]

Aceste legi scrise, date de Zalmoxis dacilor, au fost păstrate destul de multă vreme. În secolul al VI-lea d.Hr., Iordanes spune că legile scrise ale lui Zalmoxis existau încă. „El (Legislatorul) i-a învăţat să trăiască conform firii, sub imperiul legilor lor proprii, *transmise până în zilele noastre prin scrierile numite Belagine*."[2]

Există mai multe explicaţii asupra acestui cuvânt. Fără să vrem, atunci când spunem Belagine ne gândim la *bagaios*, cuvânt cu care Hesychius îl desemnează pe Dumnezeul unic al tracilor. Belaginele însemnau, prin urmare, cartea sacră în care se aflau legile dictate de Dumnezeul cel unic. Dar aceasta nu este decât o simplă înşiruire de idei.

Diodor din Sicilia afirmă apoi că Zalmoxis pretindea că are aceste veşti de la Vesta. Sub acest nume era desemnată divinitatea indo-europeană Vesta sau Mitra... Această zeiţă, al cărei cult este originar din Persia, a fost cinstită de pelasgi, de troieni, de romani, de greci şi de toate popoarele indo-europene. La origine, această divinitate nu avea nici o reprezentare şi nu era adorată decât sub simbolul focului. Zalmoxis

[1] Diodor din Sicilia, I, XCIV.

[2] Iordanes, *De originae actiique Getarum*, IV.

spune că a primit legile de la această zeiță, pe care o adorau toate popoarele indo-europene. Dar se petrece cu aceste divinități ceea ce se petrece cu hainele. Fiecare le lucrează după măsurile sale, după sufletul său și după caracterul și temperamentul său. Această divinitate primește forme atât de diferite la popoarele care o adoră, încât ea abia mai este recunoscută. Scriitorul francez Georges Dumézil spune: „Moștenirea indo-europeană, în India pe de o parte, la Roma pe de altă parte, poate să fie mai limpede la imaginativii indieni, în mituri și, dimpotrivă, la foarte pozitivii romani, în rituri și într-o organizație sacerdotală... Există popoare, precum indienii, a căror imaginație este orientată către miraculos, cosmic, etern; celelalte, precum romanii, au o imaginație care se mulează instinctiv pe credibil, rațional, cronologic. India a avut, prin urmare, o mitologie bogată și precisă și puțin istorică; Roma a avut o istorie a originilor bogată, precisă și puțină mitologie."[1] Dacii nu erau nici asiatici, precum indienii, nici apuseni, precum romanii. Centrul de gravitație al vieții dacice nu era nici materialismul occidental al Romei, nici miraculosul și legendarul apusenilor.

XIV. În viața lor, dacii puneau accentul pe etern și pe nemurirea omului. În viața lor pământească, principal pentru ei era omul. Nu există probe materiale pentru susținerea acestei afirmații. Există însă relicve

[1] Georges Dumézil, *L'Héritage indo-européen à Rome*, Paris, 1949, p. 38.

spirituale, care confirmă această concepție dacică. O relicvă spirituală nu este o dovadă istorică, precum o inscripție. Cu toate acestea, noi o menționăm, deoarece mentalitatea dacică persistă încă și astăzi. Faptul că dacii nu-i ucideau pe prizonieri și că l-au trimis pe Agatocle, după capturarea sa, acasă, cu daruri, nu este o poveste. Iată un fapt asemănător. În aprilie 1943 și în 1944, nord-americanii vor ataca România, la fel cum macedonenii atacaseră Dacia în anul 300 î.Hr. Avioanele americane vor bombarda regiunile petrolifere din jurul Ploieștiului. Populația românească a văzut că aviatorii americani, acești oameni care îi omorau pe locuitori, purtau pe piept și pe spate următorul înscris: „Nu ne ucideți. Suntem soldați, predați-ne autorităților militare!" Nord-americanii credeau că în România trăiau oameni care mâncau prizonieri.

Acești tineri nord-americani, care incendiau și distrugeau, aveau în buzunare tăblițe cu inscripții în românește, prin care îi implorau pe români să nu-i ucidă. Înscrisurile vor produce o profundă impresie în România. Ele vor suscita un sentiment de milă și de compasiune imensă față de nefericiții soldați americani, care se așteptau să fie fierți în cazane ori jupuiți de vii. Mila pentru sărmanii americani și pentru ignoranța lor fără margini a fost atât de mare încât, pentru ca ei să sufere mai puțin (e normal să ajuți un om în suferință) și pentru a le reda câtuși de puțin curajul, populația le-a adus flori, dulciuri și țigarete! A fost un adevărat pelerinaj. România căuta să-i reconforteze pe nefericiții aviatori și să-i convingă că nu trebuia să

le fie deloc teamă. Sute şi sute de prizonieri americani veniţi să distrugă România, prăbuşiţi cu avioanele, nu mai primiseră vreodată atâtea daruri ca din partea românilor, deoarece românii simţeau pentru ei o imensă milă. Toţi românii vor uita că americanii veniseră să le nimicească ţara şi spuneau că este normal că americanii au venit să bombardeze, pentru că ei erau convinşi că în România existau oameni care mănâncă prizonieri. Îi vor ierta şi-i vor încuraja pe invadatori. Autorităţile române vor permite populaţiei civile să vină în pelerinaj la prizonierii care erau închişi într-o şcoală din centrul Bucureştiului, ca să poată aduce acestor invadatori fie o floare, fie un dar, fie un surâs şi un cuvânt de încurajare. Pentru că aşa este sufletul celor care locuiesc în Carpaţi. De la daci, oamenii acestei ţări învăţaseră să privească realităţile mai mult decât viaţa de zi cu zi şi politica. Ei vedeau *omul* chiar în cel care incendia ori în cel care venea să le distrugă ţara. La fel ca pe timpul lui Dromihete, şi astăzi se petrece acelaşi lucru.

XV. Pentru a se conduce după astfel de principii umanitare, regele dacilor trebuia să ştie să *gândească* şi să *simtă*. Regele dacilor trebuia să fie un filosof şi un poet. Toţi cei care credeau învăţăturilor lui Zalmoxis nu erau filosofi. Însă regii dacilor trebuiau să fie. Adică ei erau înţelepţi. Dacă nu ar fi fost un înţelept, regele Dromihete nu l-ar fi eliberat pe Agatocle. Însă Agatocle a fost eliberat în loc să fie ucis şi, mai mult, el a primit daruri, la fel ca americanii în 1943.

XVI. Pentru a înțelege cum au devenit atât de înțelepți regii daci, îl vom cita pe Apuleius.

În *Apologia* se găsește un pasaj în care Apuleius spune că există mai multe asemănări între învățăturile lui Zoroastru și cele ale lui Zalmoxis. Aceste învățături erau aproape la fel.

Apuleius scrie că regii care urmau acestei învățături erau educați de la vârsta de 14 ani, în așa fel încât ei să știe să reflecteze, să gândească. Regele era ales din casta celor care aveau capul acoperit, casta înțelepților. Iordanes spune și el despre această clasă de înțelepți: „Conducătorul dacilor alegea dintre ei oamenii cei mai eminenți, cei mai distinși prin înțelepciune și îi iniția în teologie. El îi convingea să cinstească anumiți zei și anumite sanctuare și-i făcea preoți." Preoții aleși din marea masă a acestor nemuritori, doar după *criterii de inteligență și înțelepciune*, constituiau clasa nobililor – a oamenilor care aveau capul acoperit. Cel mai în vârstă dintre nemuritori cu acoperământ era ales rege. La discipolii lui Zoroastru, în Persia, exista un sistem de educație al viitorilor regi, asemănător cu sistemul de educație al regilor daci. Era normal că marile trăsături ale principiilor educative semănau, pentru că Zalmoxis, trac la origine, era dotat cu aceeași știință ca și Zoroastru. Iată descrierea educației viitorilor regi la perși (Platon: *Alcibiade maior*): „La vârsta de 14 ani, acest tânăr prinț trece în mâinile celor care se numesc pedagogi regali. Acestea erau patru personaje cele mai de seamă ale epocii, fiecare în specializarea sa: cel mai

mare savant, cel mai drept, cel mai înţelept, cel mai viteaz."

Unul dintre ei îl învăţa magia lui Zoroastru, fiul lui Ormazes, altfel spus, cultul zeilor. Îl învăţa, în paralel, datoriile regalităţii... „Este o ştiinţă a zeilor nemuritori, pe care se deprinde a-i onora, a-i venera, o ştiinţă a întregii evlavii..., ea arată aici pe locuitorii cerului. Este una din primele ştiinţe în care erau iniţiaţi monarhii." Acelaşi Platon, într-un alt tratat (*Charmide*) asupra unui anumit Zalmoxis, trac de neam, dar dedicat la aceeaşi ştiinţă, ne spune încă: „Trebuie învăţat prin anumite incantaţii şi aceste incantaţii sunt bunele principii. Că este astfel, în această privinţă, pentru ce mi-ar fi interzis să cunosc fie bunele principii ale lui Zalmoxis, fie liturghia lui Zoroastru?"[1] La daci, ne spune Iordanes, Zalmoxis învăţa acelaşi lucru: „În Dacia, ei au fost guvernaţi de Zalmolxis, căruia mai mulţi autori de anale îi atestă uimitoarele sale cunoştinţe filosofice. Mai întâi, ei l-au avut conducător pe savantul Teutas, apoi pe Deceneu şi în al treilea rând pe Zalmoxis, despre care tocmai am vorbit. Şi nu vor lipsi deloc oamenii care îi vor instrui întru înţelepciune. *Ei aproape îi egalau pe greci*, după cum ne spune Dio, care scrie istoria şi analele lor în greacă. El ne învaţă că cei mai iluştri din familia lor au fost numiţi mai întâi *tarabostes,* apoi *pileaţi;* din sânul lor ei aleg pe regii şi pe preoţii lor. Geţii au fost atât de vestiţi, că Marte, reprezentat de fabulele înşelătoare ale poeţilor ca zeu al războiului, s-a născut, se spune, printre ei...

[1] Platon, *Charmide.*

Ceea ce constituia mântuirea lor, fericirea lor, obiectul voinţei lor, este că ei simţeau utilitatea legilor date de Deceneu, sfătuitorul lor, şi căutau în orice chip să le aplice şi să le pună în practică. Deceneu, văzând că spiritele îl ascultau în orice lucru şi că acest popor era dotat cu o inteligenţă firească, l-a învăţat aproape întreaga filosofie, căci el stăpânea această ştiinţă.

El le-a făcut cunoscută morala, ca să-i îndepărteze pe aceştia de moravurile barbare; le-a revelat fizica şi i-a învăţat să trăiască după fire, sub stăpânirea legilor proprii, transmise până la noi prin scriere şi numite Belagine. Prin lecţii de logică, el i-a obişnuit să se folosească de raţionament mai mult ca celelalte popoare; arătându-le practica, el i-a convins să se dedea la fapte bune; demonstrându-le teoria, i-a învăţat să observe cele 12 semne ale zodiacului, mersul planetelor prin aceste semne, şi întreaga astronomie; el i-a mai învăţat cum discul lunii creşte ori scade; le-a arătat cu cât de mult globul de foc al soarelui depăşeşte în mărime orbita terestră.

Le-a expus sub ce nume şi sub ce semne cele 344 de stele se adună de la un pol al cerului şi, îndepărtându-se de aici, coboară şi mână de la Răsărit spre Apus.

Câtă voinţă nu a depus, mă întreb, pentru a-i aduce pe oamenii atât de belicoşi prin fire să depună în câteva rânduri, timp de patru zile, armele lor, pentru a se pătrunde de învăţăturile filosofiei?

Se vedea la unul studiul poziţiei cerului, la altul studiul proprietăţilor ierburilor şi fructelor pământului; unul urmărea creşterea şi descreşterea lunii; altul lua

aminte la mersul soarelui şi căuta cum, antrenat prin rotaţia cerului, acest astru grăbindu-se să atingă plaja răsăriteană era purtat înapoi către plaja apuseană.

Apoi, după ce urmăreau toate aceste fenomene, ei se odihneau. Deceneu, învăţându-i pe geţi, prin ştiinţa sa, toate aceste lucruri şi multe altele, le-a inspirat o mare admiraţie, într-atât că el poruncea nu doar oamenilor de rând, ci şi regilor înşişi."

Descrierea lui Iordanes este de o barbară stângăcie. Dar de aici reies două lucruri şi cu atâta evidenţă, că ele sar în ochi. Mai întâi, asemănarea dintre doctrina lui Zoroastru şi cea a lui Zalmolxis; în al doilea rând, se vede formidabilul efort (graţie acestei credinţe de origine comună) furnizat de oameni pentru a se înălţa la o condiţie superioară. Putem să spunem despre această doctrină că se referă „la liturghia lui Zarathrustra şi la principiile lui Zalmoxis", că „este cel mai puternic efort al spiritului uman îndreptat către spiritualitate şi adevărul metafizic, pe care s-a încercat să se fondeze o religie în afara revelaţiei, prin forţele proprii ale raţiunii naturale; ea este doctrina cea mai pură, cea mai nobilă şi cea mai apropiată de adevăr dintre cele asiatice şi din întreaga lume antică"[1].

XVII. Există, de altfel, două confirmări: Homer îi numeşte pe daci oamenii cei mai drepţi din lume:

„Noi vedem că vechii greci socoteau pe geţi un popor trac, că acest popor locuia, în principal, pe ambele maluri ale Dunării împreună cu moesii..."

[1] G. Lenormant, *Histoire des peuples orientaux*, p. 91.

Posidonius estimează (şi eu cred că are dreptate) că aceşti misieni ai Europei, Homer i-a avut în vedere atunci când a vorbit despre Jupiter: „Ochii săi scânteietori se vor întoarce şi privind partea cealaltă a pământului care hrăneşte pe tracii domesticitori de cai şi pe belicoşii misieni atât de redutabili în războaie... şi pe faimoasa rasă a hippemologilor, cei mai drepţi oameni, care nu trăiesc decât cu lapte şi au ajuns la ultimele fruntarii ale vieţii omeneşti."[1]

Urmând lui Posidonius, misienii Europei (populaţia de pe malurile Dunării) sunt populaţii liniştite şi evlavioase, care prin devoţiune se abţin să nu mănânce nimic ce are viaţă şi se privează din această pricină chiar de la carnea turmelor lor pentru a nu se hrăni decât cu miere, lapte şi brânză, ceea ce a făcut să fie numiţi uneori theosebi şi capnobaţi. Există, pe de altă parte, la popoarele trace, oameni numiţi ctisti, care se dedau celibatului şi care, îmbrăcaţi astfel pentru aceasta cu un caracter sacral, sunt cinstiţi de popor şi protejaţi împotriva oricărei insulte. Crezându-l pe Posidonius, Homer nu ar fi putut face decât să combine, să adune laolaltă aceste diferite daruri, atunci când ni i-a descris pe aceşti *virtuoşi hippemologi* şi aceste popoare *care nu se hrănesc decât cu lapte şi care, străine de toate bucuriile vieţii, pot foarte bine să fie numiţi cei mai drepţi dintre oameni*[2]...

Aceasta era casta celor care purtau acoperământ, casta înţelepţilor care, cu adevărat, atingeau cele mai

[1] *Iliada*, XIII.

[2] Strabon, VII, III, 2 şi 3.

înalte culmi ale virtuții. Nu ar fi posibil altfel de explicat pentru ce aceste ființe care profesau „liturghia lui Zoroastru ori principiile lui Zalmoxis" erau numite de Homer „cei mai drepți oameni din această lume".

Erau, cu adevărat, drepți. Nu întâmplător au fost ei primii care au mers la Bethleem și care s-au închinat înaintea lui Hristos pe Care L-au căutat peste tot.

XVIII. Regele dac era un veritabil înțelept. De pildă, după distrugerea armatei lui Lisimah și captivitatea acestui prinț, tracii se vor aduna cu toții și-i vor cere, scoțând strigăte nemaiauzite, să le fie dat regele captiv pe care voiau să-l pedepsească. Pretindeau că poporul care avusese parte de primejdiile războiului trebuia să aibă dreptul să delibereze asupra tratamentului ce trebuie administrat prizonierilor. Dromihete s-a opus pedepsirii regelui și i-a făcut pe ostași să înțeleagă că era în interesul lor să-i salveze viața; că dacă va fi dat morții Lisimah, ceilalți regi vor stăpâni statele lor, cucerire care ar fi putut fi chiar mai de temut pentru poporul lor; cruțându-i viața, Lisimah, recunoscător, ar fi putut restitui locurile care altădată aparțineau tracilor, fără ca aceștia să mai întâmpine vreo primejdie pentru a intra în posesia lor.

Poporul s-a supus rațiunilor lui Dromihete, care a pus să fie căutat imediat printre prizonieri favoriții și servitorii regelui captiv pe care i-a adus lângă el.

Apoi, poruncind să fie făcut un sacrificiu, i-a invitat pe Lisimah și pe prietenii săi la ospățul care a urmat acestei solemnități. Dromihete a chemat aici,

pe de altă parte, traci de seamă. La acest banchet el a înălţat două săli şi a aşezat în prima paturile de folosinţă regelui şi mobilier aflat printre prada luată. În cea de-a doua sală, el a cerut să fie aşezate, în taină, paturi simple din frunziş, pentru el şi prietenii săi.

Cele două ospeţe au fost pregătite în acelaşi chip; şi la unul au fost serviţi prizonierii, la o masă de argint; aceasta a fost alcătuită din bucate alese. La cealaltă, din legume şi din carne, preparate simplu, aranjate pe o masă de lemn, au fost aşezaţi tracii.

În cele din urmă s-a oferit prizonierilor vin în cupe de aur şi de argint, în vreme ce Dromihete şi suita sa beau după obiceiul geţilor în vase de corn ori de lemn.

Către sfârşitul ospăţului, regele tracilor a umplut cu vin o cupă uriaşă de lemn şi l-a rugat pe Lisimah, pe care l-a numit părinte al său, să-i spună care dintre cele două ospeţe i s-a părut mai demn de un rege: cel care a fost oferit macedonenilor ori cel cu care s-au mulţumit tracii...

– Fără îndoială, a răspuns Lisimah, cel al macedonenilor.

– Şi cum, a spus atunci Dromihete, ai renunţat tu la moravurile tale atât de plăcute, la o viaţă atât de strălucitoare, ca să vii să cauţi o regalitate pe care ai crezut-o atât de minunată, la un popor sălbatic, într-o ţară atât de aspră, în timpul iernii şi care nu dă nici o roadă spre plăcerea gustului? Pentru ce, în ciuda unei astfel de clime aspre, ţi-ai condus trupele într-o ţară în care o armată străină nu poate să-şi afle subzistenţa, nici chiar să trăiască fără acoperiş?

La aceste întrebări, Lisimah a răspuns că el făcuse, prin această expediție, din pricina neîndemânării sale, o atât de mare greșeală și că pe viitor se va mărgini să fie un prieten și un aliat fidel al tracilor; în cele din urmă, că el nu va ceda în fața nimănui, ca recunoștință a serviciilor pe care tocmai le primise de la ei.

Acest răspuns a fost primit cu foarte mare bunăvoință de Dromihete care, după ce a intrat în posesia țării pe care o luase armata lui Lisimah, l-a încins din nou cu mantia regală și l-a lăsat să plece[1].

XIX. Acest pasaj privitor la felul în care dacii se comportau față de regele prizonier are toate defectele și toate calitățile instantaneelor fotografice. Autenticitatea acestei scene poate fi probată comparând tratamentul aplicat prizonierilor americani de descendenții dacilor, în anul 1944. Avem de-a face aproape cu aceeași scenă – la un interval de două mii de ani.

Se pot trage câteva concluzii în privința acestei societăți dacice. În primul rând, se poate observa că regele trebuia să fi fost un om care a frecventat școlile despre care vorbesc Iordanes și Platon. E important de notat, de asemenea, faptul că soldații daci cereau regelui „cu strigăte nemaiauzite" dreptul, în aceeași măsură ca și el, să decidă soarta prizonierilor. Când regele a apărut, nu a dat porunci, așa cum face un consul roman ori Mithridate. El a expus dacilor „punctul său de vedere", opinia sa, pentru că dacii îi erau egali. Legătura între daci era bazată pe un ataşament

[1] Diodor din Sicilia, v. fragmentele X și XXX, cartea XXI.

de la om la om. Şi când soldaţii revendică dreptul de a decide, ei fac aceasta în calitatea lor de oameni care au suferit ororile războiului, ca oameni, în aceeaşi măsură ca şi regele... Regele era un om care reflecta, un gânditor care avea o instrucţie înaltă. El expune argumente, şi soldaţii daci, după spusele lui Diodor din Sicilia, le acceptă pentru că aceste argumente erau bune, juste şi înţelepte şi nu pentru că veneau de la rege.

XX. Dacii nu erau cruzi. Mulţimea era mânioasă şi avea dreptate. O mulţime mânioasă, care a suferit mizeriile războiului şi care vedea că sunt serviţi înaintea ei prizonierii cu mâncărurile cele mai fine, într-o veselă de aur pe mese de argint, are toate motivele să se revolte. Însă dacii, deşi mânia lor era legitimă, îl ascultă cu atenţie pe rege şi, la sfârşit, ei se pun de acord cu el ca să fie serviţi prizonierii la o masă de argint şi vrăjmaşii să fie serviţi cu vin în cupe de aur.

Pentru ca un popor să-şi poată stăpâni revolta dezlănţuită şi să accepte aceste lucruri trebuie să fie alcătuit din indivizi eminamente buni, cu o inimă bună. Dacii erau buni, iar această bunătate s-a transmis până în zilele noastre şi se vede ori de câte ori se iveşte cea mai mică ocazie.

XXI. Statul dac era condus de rege şi de o clasă de oameni cu capul acoperit. Această clasă făcea toate eforturile posibile ca să rămână întru adevărul etern şi în înţelepciune. Întreg poporul nu făcea acest efort

pentru că era unul nespus de dur. Filosoful grec Zenon, în dorința sa de a urma calea adevăratei înțelepciuni, a mers la Delphi și a cerut oracolului să-i arate prin ce mijloc ar putea să devină un adevărat înțelept. Oracolul i-a răspuns că, pentru ca un om să fie cu adevărat înțelept, trebuie *să devină pe cât este cu putință asemenea morților*.

Dacă spiritul vrea să domine, trebuie să se elibereze de simțuri. Cele cinci simțuri trebuie să se asemene simțurilor morților: private de viață. Este un lucru pe care-l știu asceții, filosofii, creștinii. Kierkegaard spune textual: „Spiritul semnifică a trăi precum un mort." Clasa nobililor daci trăia prin spirit. Ei erau aceia care se abțineau să se căsătorească, aceia care nu mâncau nimic din cele ce aveau viață, aceia care nu se mâniau, aceia care erau „oamenii cei mai drepți din lume"[1], după cum îi numește Homer. Ei trăiau doar pentru a fi „înțelepți". Și când Strabon spune că „geții au continuat într-o anumită măsură să practice abstinența de la orice aliment care a avut viață", când Homer vorbea de „acest virtuos popor care nu se hrănea decât cu lapte", care este străin de orice bucurie a vieții „și de acești oameni care sunt cei mai drepți dintre oameni"[2], și unul și altul se gândeau, desigur, la clasa conducătoare. Poporul acorda înțelepților cinstea de a purta acoperământ – în semn de respect pentru capul lor, pentru mintea lor. Ei erau respectați, ceea ce este un lucru rar, dat fiind că erau conducători politici, iar

[1] Strabon, VII, III, II.
[2] *Iliada*, XIII.

oamenii politici nu sunt aproape niciodată respectaţi. Ei trăiau realmente în dreptate.

XXII. Dar marea masă nu era formată din asceţi... După cum remarcă, urmând scriitorilor din vechime, R.P.J. Van den Ghyen, ei beau straşnic. Erau chiar beţivi. Fără îndoială, mâncau mult. La război, se băteau cu toate puterile lor. „Ei susţin, fără să fie clintiţi, şocul impetuos al vrăjmaşului."[1] Virgiliu consideră că geţii erau atât de războinici, că el nu ezită să afirme că Marte îşi are locuinţa printre ei: „Şi că zeul Marte care locuieşte în tabăra geţilor..." Lucain vorbeşte şi el de arcul aducător de moare al geţilor: „A întinde arcul armean strângând coarda getă..." Homer, la rândul său, ne vorbeşte despre „aceşti formidabili crescători de cai şi aceşti viteji în lupte".

Arta războiului, în această epocă, este incompatibilă cu asceza. În ceea ce priveşte dragostea, se pare că dacii fără acoperământ aveau aceeaşi atracţie faţă de aceasta ca şi de băutură.

„Noi, ceilalţi traci, aşa cum suntem, noi ceilalţi geţi, mai degrabă (căci eu sunt get şi îmi fac un titlu de glorie prin originea mea), noi nu suntem cu siguranţă modele de abstinenţă."

„La noi, niciodată nu se căsătoreşte cineva mai puţin de zece ori: cu unsprezece ori douăsprezece femei sau mai mult. Şi dacă din întâmplare cineva moare necăsătorindu-se decât de patru sau de cinci ori, ştiţi ce se spune despre astfel de oameni în ţară: «Săracul

[1] Strabon, VII, III, 3.

om, nici n-a fost căsătorit, n-a cunoscut dragostea...»" E sigur că acest get, citat de Strabon, vrea să braveze înaintea grecilor. Era un fanfaron. Când sunt în străinătate, oamenii se laudă povestind cele mai minunate lucruri. Dar este evident că geții fără acoperământ nu trăiau în abstinență și că ei nu aveau măsură atunci când venea vorba de plăcerile vieții. Totuși, ne îndoim că cei care purtau acoperământ, asceții, comandanții, cei care nu mâncau carne, tolerau aceste legi. Numărul de căsătorii lăudat de get în camera lui Menandru nu se aplica căsătoriilor, ci aventurilor mai mult sau mai puțin reale și care nu aveau consimțământul, nici aprobarea dacilor cu acoperământ – care trăiau în celibat și care dădeau legile. Horațiu scrie că la daci căsătoria era sacră.

„Mai fericit e getul... Acolo, noua soție este mai duioasă cu un copil care nu mai are pe mama sa; acolo, nici o femeie cu o zestre bogată nu poruncește soțului său și-l amenință cu amanții săi. Cea mai frumoasă zestre este virtutea părinților, oroarea de adulter, un cast respect de însoțire sub jurământ: necredința este o crimă, iar moartea este câștigul acesteia[1]."

XXIII. Poeții jucau un rol foarte important în societatea dacă. Muzica greacă venea de la traci, care erau muzicieni de seamă. Celebrul Orfeu – care pentru noi reprezintă muzica greacă – era un trac.

„Dacii aveau barzii (*pii*) lor care, îmbrăcați în haine albe și purtând în mâinile lor citere de aur, apar

[1] Horațiu, III, oda XXIV.

la sărbătorile şi ceremoniile publice, la încheierea de înţelegeri, în ambasade, chiar pe câmpurile de bătălie unde ei însufleţeau prin cântecele lor curajul războinicilor." Iordanes vorbeşte şi el, de asemenea, despre aceşti poeţi şi muzicieni daci cu costumele lor albe şi cu lirele lor de aur, că în timp ce una din cetăţile lor era asediată de macedoneni ei mergeau înaintea invadatorilor cu lirele lor:

„Acolo, câţiva preoţi ai geţilor, dintre cei care erau numiţi «evlavioşii» (*pii*?), au făcut deodată să se deschidă porţile şi, îmbrăcaţi în hainele lor albe, având în mână harpele lor, au înaintat în faţa vrăjmaşului, cântând cu o voce rugătoare imne în onoarea poporului lor, conjurându-se să fie apărători ai poporului lor şi să-i respingă pe macedoneni. Aceştia au fost cuprinşi de uimire la vederea cortegiului care venea în întâmpinarea lor cu atâta încredere şi este îngăduit a le spune înarmaţi; ei sunt număraţi printre oamenii fără arme. Îndată, rupând ordinea în care erau dispuşi pentru luptă, nu doar că ei vor renunţa să ruineze oraşul, dar vor restitui şi ceea ce luaseră şi, în afară de dreptul de război, vor face pace şi se vor întoarce la căminele lor."[1]

Ovidiu, în ciuda urii sale pentru Dacia, unde a fost exilat, ne povesteşte că regele tribului vecin era poet. Regii traci erau filosofi şi poeţi. Ovidiu scrie regelui Odryses: „Poet, către un poet îmi întind braţele rugătoare; pământul să fie uşor exilului meu."[2] Dar, în afară de rege, toţi dacii, chiar şi dacii cu capul gol,

[1] Iordanes, *De originae actiique Getarum*, IV.

[2] Ovidiu, *Ponticele*, II, IX.

erau poeți. Ovidiu a învățat limba lor ca să scrie poeme pentru ei în propriul lor idiom. Când le vorbește de Ifigenia și de poezie, dacii – pe care aristocratul roman îi disprețuia nespus – îi răspund că ei cunosc, de asemenea, legenda Ifigeniei.

Ovidiu scrie: „Aici, sarmații și geții vă cunosc deja. Și această mulțime barbară aprobă din tot sufletul unele ca acestea. *Odinioară, cum eu le vorbeam de probitatea voastră, căci am învățat să vorbesc geta și sarmata, un bătrân care se afla din întâmplare în publicul meu a răspuns în acești termeni povestirilor mele: «Și noi cunoaștem bine numele prieteniei, străine, noi, care departe de regiunile voastre, locuim aproape de Dunărea înghețată. Eu m-am născut pe acest pământ și nu mi-e rușine de patria mea».*"[1]

Dacii constituiau auditoriul lui Ovidiu. Ei ascultau cu admirație versurile poetului roman, luau parte la discuții, îi dădeau poetului străin toate onorurile cuvenite. Ovidiu recunoaște aceasta: „În nefericirea mea acești locuitori ai Tomisului îmi fac favoruri și mă asistă. Fac aceasta, pentru că ei mă văd dornic să plec de aici. Însă pentru propriul lor interes ei doresc să rămân. Nu e nevoie să mă crezi! Sunt decrete care mă laudă public și acte scrise, cu sigiliu, care mă scutesc de îndatoriri, deși nu se cuvine celor nefericiți să se glorifice; cetățile vecine îmi acordă un privilegiu asemănător."[2]

Într-un alt poem, Ovidiu scrie: „Locuitori ai Tomisului, vă iubesc; deși urăsc patria voastră, se poate

[1] Idem, *ibidem*, IV, IX.
[2] *Ibidem*, III, II.

cerceta şi afla roada muncii mele; în nici o scrisoare nu m-am plâns de voi. Frigul, incursiunile care sunt de temut din toate părţile, zidurile bătute de vrăjmaşi, iată subiectele plângerilor mele! *Locurilor, nu oamenilor, fac eu aceste reproşuri mai mult decât îndreptăţite*. Şi voi incriminaţi adesea pământul vostru... *Cu mângâiere voi aţi primit soarta mea, locuitori ai Tomisului... O onoare pe care voi o acordaţi abia celui căruia bogăţia s-a păstrat curată, voi mi-aţi dat odinioară. Singur, până în prezent, pe aceste ţărmuri, eu sunt scutit de sarcini publice cu cei care ţin de acest privilegiu al legii. Voi aţi încins tâmplele mele cu o cunună sfinţită pe care favoarea publică mi-a impus-o fără voia mea.*"[1]

Se vede, după descrierea lui Diodor din Sicilia, cum dacii îi tratau pe regii prizonieri veniţi pentru a le distruge ţara. După mărturiile lui Ovidiu, se vede cum dacii îi tratau pe poeţi; cu toate că Ovidiu a fost poetul unei naţiuni vrăjmaşe, care debarcase în Dacia şi care se pregătea să cucerească această ţară şi să o extermine. Dacii iubeau însă pe poeţi, iar faptul că unul dintre ei aparţinea unei naţiuni vrăjmaşe nu avea vreo importanţă.

Raţiunea pentru care societatea dacă merită să fie însă resuscitată este că aceasta avea un avantaj *unic asupra tuturor celorlalte societăţi trecute şi moderne*. În societatea dacă, omul era indivizibil, nemuritor şi unic. Acest lucru nu era cunoscut nici societăţii greceşti, nici societăţii romane.

[1] *Ibidem*, IV, XIV.

XXIV. Din cauza acestor câtorva lămuriri pe care noi le-am dat despre daci, este normal ca noi să ne fi aşteptat, din partea lor, la o soluţionare demnă pentru un popor care trăia după spirit. Primejdia romană era una iminentă. Dacii vor tremura de deznădejde şi vor lua o hotărâre pe care ar putea-o lua un popor care urmează marea linie a eternităţii, a dreptăţii şi cea mai mare înţelepciune. Înainte de toate, dacii vor decide să rămână treji, vigilenţi – gata să lupte pe viaţă şi pe moarte. Pentru aceasta, ei ştiau că sufletul trebuie să rămână treaz mai întâi, căci doar atunci trupul ar putea să vegheze.

Totul veghează atunci când spiritul omului veghează. Ei vor căuta, prin urmare, să-şi păstreze spiritul lor treaz în acest ceas împovărător. Chiar Iisus, în clipa cea mai dramatică, a poruncit discipolilor Săi să rămână treji, să nu doarmă în acea noapte de pe Muntele Măslinilor. Pentru că spiritul dacilor a fost astfel în acel ceas hotărâtor al istoriei lor, ei vor decide – de la sine – şi sfătuiţi de Deceneu – să smulgă viile de pe toată întinderea ţării – de la un capăt la altul al acesteia. Ei, care iubeau atât de mult vinul, pentru ca vinul să nu le întunece spiritul, vor smulge de bunăvoie viile până la ultimul butaş – şi aceasta în întreaga Dacie. Strabon scrie că după expediţia lui Scribonius Curio „dacii s-au lăsat convinşi de Deceneu să-şi taie viile şi să renunţe la folosirea vinului”[1].

[1] Strabon, VII, III, II.

Cartea a VIII-a

I. *Căci cine dintre oameni ştie ale omului?* – spune Sfântul Pavel[1]. Dacă este cu neputinţă pentru un om să cunoască sufletul unui alt om, chiar dacă acesta trăieşte lângă el, este cu atât mai greu ca el să cunoască sufletul omului când au trecut două mii de ani – e vorba de Dacia.

Este însă cu neputinţă să scrii ceva despre daci fără a cunoaşte sufletul dacilor. Tot ceea ce ei au întreprins a fost coordonat de suflet. Totul a plecat de la suflet. Dacă noi ignorăm toate în privinţa sufletului lor, ignorăm toate bunurile şi toate relele care li s-au întâmplat. Decizia pe care ei au luat-o de a smulge viile, de a arunca butaşii în foc şi de a nu bea decât apă pentru a rămâne lucizi, nu poate fi înţeleasă dacă nu vom ajunge la cunoaşterea sufletului dac. Această decizie eroică luată de un popor întreg nu are, după cunoştinţa mea, echivalent în istorie la alte popoare. Sufletul dac se reflectă aici ca într-o oglindă. Fără îndoială, nu aveau certitudinea că îi vor învinge pe romani privându-se de vin. În scrierile lui Terenţiu există un personaj dac. El spune că pe pământ un om poate să posede

[1] I Cor. 2, 11.

raţionamentele cele mai elevate, dar el nu poate să garanteze că evenimentele nu vor depăşi toate calculele sale. Dacii nu aveau certitudinea izbânzii pentru că aceasta nu depindea doar de ei. Vor face însă tot ceea ce va fi omeneşte posibil. Iată ce povesteşte acest dac, personaj al piesei lui Terenţiu:

„Sunt sclavul vostru; în această calitate trebuie să lucrez cu picioarele şi cu mâinile zi şi noapte, cu orice risc. *Dacă ceva îmi înşală calculele, trebuie să aveţi indulgenţă. Nu reuşesc întotdeauna, dar eu fac cât pot de bine...*"[1] Acelaşi personaj este dispus să accepte o soluţie mai bună decât cea găsită de el. „Aflaţi voi înşivă ceva mai bun, dacă puteţi, şi trimiteţi-mă la plimbare."

Astăzi, noi ştim că dacii n-au reuşit. Ei se pregătiseră să suporte însă eşecul. Ei ştiau – după cum spune dacul din piesa lui Terenţiu – că evenimentele pot să înşele calculele, cerând indulgenţă în cazul în care acestea îi vor depăşi calculele. Dacul ştia că omul se poate înşela şi că puterile omeneşti nu pot domina complet evenimentele din afară. Ştia că nu reuşeşte întotdeauna, dar că „el face cât poate de bine" muncind cu picioarele şi cu mâinile sale zi şi noapte, cu riscul de a-şi pierde viaţa: „Binele cel mai înalt", pe care dacii puteau să-l facă acum, era de a-şi mobiliza puterile spirituale. Ei vor distruge viile. Dacă îl vom crede pe Teopomp, după ale cărui spuse ei erau mari băutori de vin ca şi ceilalţi traci („toţi tracii sunt foarte mari băutori")[2], fapta lor este cu atât mai eroică. A

[1] Terenţiu, *Andria*, IV, I.

[2] Teopomp, citat de Roesler în *Das vor römische Dacien*, p. 368.

renunţa la vin e un fapt extrem de simplu pentru cineva care nu a băut deloc. Dar dacă cineva care bea cu pasiune renunţă la vin, atunci actul său este unul eroic.

În timpul exilului său, Ovidiu descoperă nu doar că dacii beau vin, ci, de asemenea, *că ei îl mănâncă*. Nu este vorba de o metaforă. Dacii mâncau (în adevăratul sens al cuvântului) vinul pe bucăţele, trecându-l de la unul la altul, aşa cum ai trece un pahar.

„Vezi bine că vinul este solidificat de ger."[1]

„Oamenii nu beau vin curat, ci aceste bucăţele, pe care le trec de la unul la altul. Pentru că «vinurile care au stat închise, păstrează forma vaselor»."[2] În ciuda gerului, acest vin înveselea inima dacilor. Le plăcea acest vin, iar pentru cultivarea viei dacii desfăşurau activităţi pe care nu le bănuiesc nicicum viticultorii ţărilor cu un climat mai îngăduitor. În fiecare toamnă, după culegerea viilor, dacii erau obligaţi să îngroape butaşii de vie sub pământ. Via este o plantă extrem de fragilă. Ea nu suportă frigul. Din această cauză, ei erau obligaţi să o îngroape. Primăvara, o dezgropau şi o lăsau la soare pe rânduri. Strabon remarcă aceste lucrări ale viticultorilor daci: „Se îngroapă via sub mormane mari de pământ."[3] Odată făcut, vinul trebuia tratat cu la fel de multe menajamente ca şi via. Dacii trebuiau să aibă butoaie solide, pivniţe adânci şi îngrijit amenajate, pentru că vinul este foarte sensibil

[1] Ovidiu, *Ponticele*, IV, VII.
[2] Idem, *Tristia*, III, X.
[3] Strabon, VII, 18.

la frig. Acum, toată această bogăție era distrusă în întreaga Dacie, de la un capăt al țării despre care Pindar scria că „aici cerboaicele au coarnele de aur"[1].

Poporul geților nemuritori a început astfel bătălia de rezistență împotriva Romei pe un front spiritual. Prima luptă dacii au câștigat-o eroic.

II. Noi știm astăzi că eforturile morale ale dacilor, eroica distrugere a viilor, au fost inutile din punct de vedere practic. Dar lupta a fost admirabilă. A fost o luptă purtată în planul superior al istoriei. Câmpul de bătălie se afla mai aproape de cer decât de pământ. Clement Alexandrinul[2] nu a greșit atunci când îi situează pe discipolii lui Zalmoxis printre precursorii armatei martirilor creștini care luptau pentru cucerirea bunătăților cerești. Dacii își apărau patria pământească de la Carpați și de la Dunăre ducând o luptă pe plan spiritual.

Când descrierea victoriei dacice (smulgerea butașilor de vie) a fost încheiată, am trăit în inima mea victoria acestui popor, care-și spunea nemuritor. Am trăit-o împreună cu dacii.

Am dus manuscrisul editorului meu. Editorii mei din exil sunt oameni nespus de cultivați, extrem de fini și de amabili: îmi sunt prieteni. Ce aș mai putea spune? La ei nu văd deloc defecte. Aceștia sunt singurii mei prieteni și consider casa lor precum ca-

[1] Pindar, *Olympique* III.

[2] Clement Alexandrinul, *Stromate*, citat de Nicolae Iorga în *Istoria Românilor*, vol. I, București, 1936, p. 93.

sa mea. În casa lor mă consider cumva la mine acasă. M-am dus la ei cu manuscrisul, adică cu victoria dacilor. Eram fericit ca orice om victorios. Era al doilea an când trăiam doar împreună cu dacii, când trăiam viaţa lor. Trăisem victoria lor. Şi purtam această victorie de care inima mea era plină, o duceam la prietenii mei – la editorii mei din străinătate – în paginile manuscrisului. Când ei au văzut însă titlul, s-au întunecat. Repet: sunt oameni cizelaţi, care nu lasă să se vadă ceea ce gândesc şi simt. Nici un cuvânt pe un ton diferit. Niciodată. Persoane cu adevărat civilizate. Dar, de această dată, am văzut că titlul nu le plăcea şi mi s-a făcut teamă. Mi s-a făcut rău ca şi când cineva mi-ar fi înfipt un cuţit în inimă. Nu pentru mine; nu pentru mine ca scriitor, ci pentru daci, dacii care n-au fost apreciaţi. Depuseseră eforturi supraomeneşti ca să-şi distrugă viile. Şi acum, în loc de apreciere, apăruse o umbră de îndoială. Din cauza lor, am plecat cu sufletul apăsat.

– Acest subiect nu-i interesează, mi-a spus filosoful Emil Cioran, pe care l-am întâlnit pe când ieşeam cu capul plecat de la editorul meu. Ce s-a petrecut, ori ce se petrece în România, nu-i interesează pe occidentali. Editorul are dreptate, puteaţi să scrieţi despre daci cu cerneală de argint. Puteaţi să scrieţi cu cerneală de aur. Subiectul nu-i interesează. Editorul are dreptate.

Compatriotul meu, filosoful Emil Cioran, cunoaşte foarte bine lumea de aici, lumea în care noi trăim în exil. El mi-a povestit că chiar în acea dimineaţă a vă-

zut într-o nouă ediție a unui lexicon englez cuvântul *peasant*, adică țăran. Totul era explicat în acest lexicon – în engleză – pentru uzul englezilor. *Peasant* – se putea citi aici – este un om care lucrează pământul și care nu mai trăiește astăzi decât în țări necivilizate, înapoiate, ca în România, de pildă.

Subiectele care tratează despre aceste țări cu oameni înapoiați nu interesau pe cititorul occidental, care este un cititor cultivat, rafinat, inteligent, subtil, sensibil. Are toate calitățile. Era normal să nu intereseze. Poate să vină ceva bun de la Dunăre? Din Carpați? Poate să vină ceva bun? Cu siguranță, nu! Nimic. Absolut nimic.

M-am consolat însă gândind că țara în care Iisus S-a născut este plasată, de asemenea, după lexiconul englez, în categoria țărilor înapoiate. Și că savanții evrei, care erau oameni foarte cultivați și rafinați, spuseseră același lucru: *Din Nazaret poate fi ceva bun?*[1] Dar n-a fost decât o consolare fără vreun fundament. O consolare absurdă, precum cea pe care o caută oamenii atunci când le este teamă și se agață de ceva. Pentru ei, totul este bun atunci.

III. Dacii erau realmente agricultori. Agricultori fanatici. Mai mult, pentru a fi mai puțin interesanți din punct de vedere al lumii civilizate, ei se considerau superiori celorlalte ființe pentru că erau lucrători. Clar. Ei credeau că era bine să fii agricultor, că lucrătorul era un binefăcător al umanității. Era opinia daci-

[1] In 1, 46.

lor şi a tuturor celor din vechime. Pausanias laudă, de exemplu, pe regele Pelagus, care i-a învăţat pe greci agricultura. El spune că viaţa oamenilor, mai înainte de descoperirea agriculturii, era nespus de tristă.

„Pelagus i-a învăţat pe greci arta de a construi colibe, ca ei să se poată adăposti din calea intemperiilor cerului. Până la domnia sa, ei nu se hrăniseră decât cu ierburi şi cu rădăcini, dintre care unele puteau fi vătămătoare. El i-a sfătuit să folosească ghinda ori mai bine zis fructul pe care-l aduce stejarul." Ocupaţiile regilor, în acel timp, nu se mărgineau la parade şi la schimbări de uniformă. Regele se comporta faţă de supuşii săi precum un tată faţă de copiii săi. Îi învăţa să se hrănească aşa cum ai învăţa nişte copii. Pentru aceasta, Dromihete, regele dacilor, l-a numit pe Lisimah, regele Macedoniei, „părintele meu", pentru că termenul de rege era echivalent cu părinte. Una din cele mai frumoase fapte pe care un rege le putea împlini pe pământ era de a-i învăţa pe oameni agricultura. Era o faptă cu adevărat regală. Descoperirile primilor agricultori au fost senzaţionale. Prima pâine făcută din boabe muiate în apă (căci prima pâine era lichidă precum *porridge*-ul englez) va fi părut, cu siguranţă, ceva ieşit din comun. Nici o descoperire din lume nu a depăşit în măreţie această descoperire. Când Hristos a venit pe pământ El a spus că pâinea este Trupul lui Dumnezeu. Că ea trebuie respectată. Dacii nu respectau doar pâinea, ci, de asemenea, şi pe aceia care au născut-o şi care continuau să o facă, şi a căror istorie este fără interes pentru amatorii rafinaţi

de literatură. Dacii erau însă de o altă părere. Poporul tracilor numit *brigii*, ori *phrigii*, în „una din vechile legi ale sale, pedepsea cu moartea pe oricine a ucis un bou ori a distrus c unealtă de lucru"[1]. „După o legendă, Gordios, primul dintre regii lor, a fost un simplu țăran și nu a avut decât două perechi de boi."[2]

Dacii știau că patria veșnică se afla deasupra capetelor lor. Cu toate acestea, la fel ca și alte popoare indo-europene, ei considerau că agricultorul era un sfânt.

„Este un sfânt cel care și-a construit aici o casă în care întreține focul, are vite, o femeie, copii și turme bune.

Este un sfânt cel care cultivă grâu pe pământ, cel care cultivă roadele câmpului, căci acesta cultivă puritatea."[3]

Nu era îngăduit să omori un bou, căci boul era *ajutătorul agricultorului în lucrul său*, iar cultura câmpului era sinonimă cu *cultura purității*. Era interzis să maltratezi un câine, căci câinele era camaradul lucrătorului.

Era un păcat, de asemenea, să-i dai „oase din care el să nu poată mușca ori alimente prea fierbinți pentru a-i frige gura ori limba"[4]. Diodor din Sicilia ne adu-

[1] Nikolāos Damaskēnos, frag. 126, citat de Müller, *Hist. Gaec.*, vol. III.

[2] G. Maspero, *Histoire ancienne des peuples de l'Orient*, Paris, 1886, p. 242.

[3] J. Darmesteter, *The Zend Avesta*, vol. II, p. 308, citat de G. Maspero, în *op.cit.*, p. 502.

[4] J. Darmesteter citat de G. Maspero, în *op.cit.*, p. 503.

ce la cunoştinţă şi alte obiceiuri ale barbarilor, pe care Roma venise să-i civilizeze.

Niciodată un vrăjmaş nu face rău unui lucrător pe care îl întâlneşte pe câmp şi se abţine de la orice injurie, *considerându-l ca un binefăcător al societăţii.* Astfel, ţara este bine cultivată, bogată în roade de toate felurile; ea oferă omului alimente din belşug. Agricultorii îşi petrec viaţa la ţară, cu soţiile şi cu copiii lor, şi nu li se întâmplă niciodată să se stabilească în oraşe[1].

Dacia avea legi asemănătoare. Dovada că lucrurile se petreceau în acelaşi fel în Dacia ne este furnizată de faptul că atunci când Alexandru cel Mare a vrut să cucerească ţara rotundă de la nordul Dunării, „el şi-a îndreptat trupele printre semănături, infanteria sa a înaintat dând la o parte spicele cu lăncile"[2]. Dacii erau agricultori în mod incontestabil. Poate însă veni ceva bun dintr-o ţară de agricultori? Poate să vină ceva bun de la Dunăre? Poate să vină ceva bun din Carpaţi? Un agricultor este „legat de pământ prin familie, prin nevoia de subzistenţă de zi cu zi". Observator neliniştit al mişcării corpurilor cereşti, agricultorul priveşte, în acelaşi timp, la pământ şi la cer. Şi unul, şi altul sunt sfinte pentru el. Păstorul rătăceşte pe faţa pământului, el este pentru acesta *un amant infidel.* Agricultorul *este pentru el un soţ. Munca agricultorului este o cununie cu natura*[3].

[1] Diodor din Sicilia, II, XL

[2] Arrien, *Expéditions d'Alexandre*, I.

[3] Jules Michelet, *Origines du droit français*, Paris, 1837, p. 21.

Omul, aici, îşi reglează viaţa după marele orologiu al eternităţii şi al naturii. El nu este niciodată la curent cu istoria, în afară doar de clipele în care evenimentele istorice îl copleşesc din exterior şi-i distrug câmpurile.

Pentru a cunoaşte sufletul dacilor, nu trebuie uitat nici măcar pentru o clipă că ei erau agricultori. Dacii, ca toţi agricultorii, îşi reglau viaţa după „primele cauze ale lucrurilor"[1]. Când omul se preocupă de lucrurile fundamentale ale vieţii, atunci dreptatea sa este o dreptate care decurge din cauzele esenţiale, fundamentale şi prime ale vieţii.

Într-o piesă a lui Plaut aflăm portretul unei femei dace. Această femeie se numeşte Geta. Cu mai multe sute de ani înainte de Hristos, ea a fost sclavă în Grecia. Aceasta judecă lumea care o înconjoară în felul alor săi, după obiceiurile din Carpaţi, după chipul dacilor. Această femeie este sclavă la un tânăr atenian. Tânărul stăpân este îndrăgostit de o curtezană. Din cauza acesteia, el îşi ruinează bogăţia, cinstea şi cariera. Fără încetare, sclava este trimisă să ducă daruri curtezanei. Geta, femeia dacă, nu o condamnă pe curtezană în numele moralei, nici în numele religiei. Ea nu este nici creştină, nici puritană. Ea vede în meseria de curtezană un rău mai profund, care depăşeşte legile morale şi sociale. Geta o judecă pe curtezană după cauzele prime ale lucrurilor. „O compar pe curtezană cu marea, spune femeia dacă. Ceea ce i se dă, ea înghite şi nu este niciodată sătulă; marea cel puţin păstrează aceasta; ceea ce înghite subzistă. Dar daţi-i unei curte-

[1] Virgiliu, *Georgicele*, II, 490.

zane tot ceea ce vreţi; niciodată nimeni nu va mai revedea ceva, nici cel care dă, nici cea care primeşte."[1]

Iată răul pe care îl observa femeia dacă la o curtezană: singura creatură care contrazice legile naturii descoperite de Lavoisier, legi care afirmă că în natură nimic nu se pierde. O curtezană primeşte într-una, tot astfel cum primeşte marea. Este o gaură fără fund. Mai mult, ea nu este niciodată sătulă de aceasta. Şi tot ceea ce o curtezană primeşte, dispare. În toate raţionamentele dacilor, când este vorba de Dromihete ori de Geta, se observă preocuparea de a surprinde esenţialul. Stăpânul Getei o trimite fără încetare pe sclavă să ducă daruri curtezanei. Geta ia o mică parte din aceste daruri. Ea ştie că în cazul de faţă furtul pe care îl comite nu este o nedreptate: „Pentru că vrea să se ruineze stăpânul meu, ei bine, îl voi ajuta cu credinţa mea... Cumpărând acum aceste provizii am luat pentru mine cinci drahme duble... *E ca şi cum cineva ar deturna în profitul său din apa unui fluviu.* Ar fi fost bine să nu deturnezi nimic, dacă nu ar fi mers în mare. *Acesta se duce, totuşi, în mare şi se va pierde, mizerabil, fără ca cineva să aibă cunoştinţă de el*; când eu văd cum acesta se duce, dau înapoi atunci, îmi întind mâna, iau pradă din pradă, căci eu o compar pe curtezană cu marea; ceea ce i se dă, ea înghite şi nu este niciodată sătulă..."

Cu toate acestea, Geta are inima plină de amar pentru că lucrurile se petrec astfel; ea este însetată de puritate. Întreaga istorie a dacilor este o sete de puritate.

[1] Plaut, *Le Bourru*, II, VII.

Un alt personaj dac dintr-o piesă de Terenţiu este sclav şi conducător de şcoală în Grecia. El vrea să educe discipolii greci după înţelepciunea ţării sale. „La începutul sarcinii mele, am încercat să fac pe recalcitrantul, însă de fiecare dată când am vrut să mă arăt mandatar fidel, mi s-au fript umerii. Mi-am spus atunci că este o prostie întreaga puritate; că nu se poate înainta împotriva curentului. Am luat, prin urmare, partea mea, am lăsat discipolilor mei hamul pe gât şi am făcut ce s-a vrut.

– Foarte bine (răspunde celălalt dac). Este ceea ce se numeşte a urla împreună cu lupii."[1]

La toţi autorii antici aflăm acelaşi tip de dac. În viaţă, el este acelaşi. El este conform portretului regelui Dromihete, zugrăvit de Diodor din Sicilia, conform cu portretul medicului dac, discipolul lui Zalmoxis, de care vorbeşte Platon. Dacii aveau o sete imensă de dreptate. La fel ca omul, dreptatea este un întreg în concepţia dacă. Din clipa în care cineva doreşte să vadă omul în părţi separate ori să ia în considerare viaţa pe porţiuni, din clipa în care se doreşte a se face dreptate pe bucăţi, nu vor exista sorţi de izbândă. Aceasta explică pentru ce în ajunul atacului roman dacii nu s-au mulţumit doar să-şi perfecţioneze armamentul, ci să-şi perfecţioneze, de asemenea, şi morala. Înainte de război, ei se ocupau de morală, aşa cum se ocupau de spadele lor, pentru că nu există o spadă puternică fără un suflet puternic.

[1] Terenţiu, *Phormio*, I, II.

În privinţa altor lucruri, adică a ceea ce-i înfricoşează pe ceilalţi oameni, „nimic nu-l mişcă, nici purpura regelui, nici onoarea pe care poporul o dă. Nu e de invidiat nicicum cel bogat"[1]...

În ceea ce priveşte Roma, dacii ştiau că lupta era una inegală. Şi totuşi, ei voiau să lupte. Roma nu era un lucru care să-i uimească. Roma era ceva pământesc, fără o altă valoare decât valoarea sa pământească.

Ovidiu scrie: „Cea mai mare parte a popoarelor nu poartă grija ta, scumpa mea Romă, şi nu se tem de armele soldaţilor tăi. Ceea ce le dă curaj sunt arcurile şi săgeţile lor, căci ei au învăţat să suporte multă vreme setea şi foamea şi ca vrăjmaşul care-i urmăreşte să nu aibă deloc apă."[2]

IV. Horaţiu afirmă că dacii nu cultivau pământul decât un singur an. Iată acest vers:

Geţii nu cultivă decât un an acelaşi pământ[3].

Jules Michelet scria că agricultorul, prin munca sa, s-a căsătorit cu pământul şi cu întreaga natură. Agricultorii daci iubeau pământul şi nu-l abandonau. Iubeau pământul şi tot ce acesta aducea. Chiar şi animalele pe care oamenii le numeau sălbatice. Pentru că aceste animale aşa-zis sălbatice nu făceau rău celor care le iubeau.

„Unul dintre prietenii mei, povesteşte Michelet, oprindu-se la o ţărancă romăncă, a aflat-o plângând în

[1] Virgiliu, *Georgicele*, II, 495.
[2] Ovidiu, *Ponticele*, I, II.
[3] Horaţiu, cartea a III-a, oda a XXIV-a.

hohote. Această țărancă românca tocmai își pierduse fiul în vârstă de 3 ani. «Am băgat de seamă – i-a spus ea – că în toate zilele copilul lua pâine, la masa de dimineață, și dispărea mai bine de un ceas. Într-o zi, l-am urmărit și am văzut într-un lăstăriș, alături de copil, un șarpe uriaș, care lua de pe genunchii săi pâinea pe care i-o aducea. A doua zi, l-am dus pe soțul meu care, înfricoșat să vadă acest șarpe străin, sălbatic și răufăcător poate, l-a omorât cu o lovitură de topor.»

Copilul a venit și l-a văzut pe prietenul său mort. Deznădăjduit, el s-a întors acasă plângând și strigând: «Puiu!» (un cuvânt înduioșător, pentru tot ceea ce iubim). «Puiu!», repeta el fără încetare. Nimic nu a putut să-l consoleze. După cinci zile de plâns, a murit strigând: «Puiu!»"[1].

„Aceasta este, scrie profesorul francez care a mers în România, sensibilitatea firească a acestui popor atât de crud maltratată de om. El a împrumutat limbii sale un farmec aproape straniu. Adăugăm ca mărturie a acestei ospitalități, ce i-a fost transmisă de strămoșii săi, *că oricine este adăpostit sub acoperământul românului îi devine drag și sfânt. Omul, la fel ca și șarpele, barza ca și rândunica.*"[2] Dacii iubeau pământul ca pe ceva viu. De aceea ei nu-l cultivau doi ani la rând, datorită marii iubiri pe care i-o purtau. Pentru o astfel de afirmație nu am nici un document care să-mi vină de la greci ori de la arheologi. Dar într-un

[1] J. Michelet, *Légendes du Nord*, p. 334.

[2] M. Ulbicini, *Provinces danubiennes et roumaines*, Paris, 1856, p. 213.

timp în care eu să fi avut vârsta acestui copil, care a murit de durere pentru că fusese omorât un şarpe, care era prietenul lui şi cu care el îşi împărţea pâinea, la acea vârstă, îmi aduc aminte că eram înalt cât o cizmă de-a tatălui meu. Când îi vorbeam, marginea cizmei îmi ajungea până la bărbie. Iubeam pământul, precum dacii. Iubeam câmpurile care înconjurau casa noastră. Priveam pe fereastră şi aşteptam topirea zăpezilor. Aşteptam ca pe un eveniment extraordinar reînvierea câmpurilor care înconjurau casa noastră din Carpaţi. Venea primăvara. Toate câmpurile înverzeau, în afară de ale noastre, care rămâneau de culoarea cenuşii triste, fără verdeaţă. Am înţeles că pământul nostru, din apropierea casei, era mort. Acest pământ rămăsese afară în timpul iernii. Îngheţase şi, desigur, murise de frig. Aşa cum mor de frig unele rândunele. Cum mor de frig oamenii. „Câmpul nostru e mort, i-am spus mamei cu disperare. Pământul este mort. Toate celelalte câmpuri au reînviat, în jurul nostru, în afară de ale noastre. Sunt moarte. Moarte de frig, îngheţate." Mama mi-a răspuns că pământul nostru nu era mort de frig. El nu înverzise pentru că tatăl meu nu semănase nimic în acel an.

Câmpul nu este mort. Nu a fost însămânţat. Era tot ceea ce l-a împiedicat să fie verde. Am implorat pe tatăl meu, plângând, să nu lase câmpul în această stare de dezolare. Să-l însămânţeze. Să nu-l lase în suferinţă, să-l facă să reînvie.

Am simţit o milă imensă pentru acest pământ. Şi plângeam cu lacrimi mari cât boabele de strugure.

Mai întâi, tata a surâs. Apoi, văzând că durerea mea era atât de mare, mi-a spus:

– Tu eşti un copil fără inimă. Doar un copil cu inimă de piatră poate să ceară un astfel de lucru. Pământul este o fiinţă vie, precum oile, caii şi vacile. Pământul este viu, precum vacile şi boii. Când face grâu ori porumb, pământul oboseşte. Din când în când, noi trebuie să-l lăsăm să se odihnească, aşa cum lăsăm să se odihnească caii şi boii. Nu putem să-l obligăm să lucreze fără încetare. Ar fi neomeneşte.

Din acea zi, eu ştiu că pământul are nevoie de odihnă, ca toate fiinţele vii. O dată la cinci ori la şase ani, pământul este lăsat să se odihnească, să respire. Aşa făceau şi dacii. Lăsau să respire pământul din vreme în vreme. Căci chiar şi atunci când îl tratezi cu îngrăşăminte chimice pământul oboseşte. Horaţiu avea dreptate când afirma că dacii nu cultivau pământul în toţi anii. Din când în când, îl lăsau să se odihnească.

Cartea a IX-a

I. Dacii vor rezista vreme de două secole romanilor, care deveniseră de acum vecinii lor. Tentativele legiunilor de a pătrunde în ţara dinspre miazănoapte vor eşua. Dacii vor plăti libertatea lor nespus de scump. Un preţ pe care ei trebuiau să-l plătească în fiecare zi, căci atacurile romane erau necontenite. Ovidiu, în timpul şederii sale la Tomis, scrie: „Această ţară (Dacia) suferă de război, ori mai bine de teama acestuia."[1] După apariţia romanilor în vecinătatea dacilor, toate preocupările acestora erau dominate de o cumplită teamă: invazia romană. Ovidiu notează că viaţa dacilor devenise un infern: „Destul de rar se întâmplă ca cineva să îndrăznească să cultive câmpul, şi acest nefericit lucrează cu o mână şi ţine o armă în cealaltă. Sub coiful său, păstorul cântă miriştile pline de pace. Oile plăpânde se tem aici mai mult de război decât de lup."[2]

O fâşie de pământ dac era deja cucerită de romani. Aceasta era ţărmul Mării Negre. Taberele romane apăreau din ce în ce mai numeroase la frontiera dacă de la sud de Dunăre, la răsărit, pe ţărmurile Mării Negre. Erau tabere geometrice, cu administraţie precisă,

[1] *Tristia*, II, 72.
[2] *Ibidem*, X, 23.

cu orar cronometr , împărţit de sunete de trompete la intervale egale, m canice, tabere cu turnuri ascuţite, înfipte în pământul care înconjura Dacia. Administraţia romană din jurul acestor tabere era cumplită pentru daci. Tot ceea ce creştea pe pământ, tot ceea ce se afla în pământ era răsturnat, scormonit, inventariat, ucis şi expediat la Roma. Oameni, animale, grâu, sare, totul devenea materie de expediat.

Dacii vor renunţa, prin urmare, la orice băutură alcoolică. Ei îşi vor întări disciplina. Armata dacă era la fel de disciplinată ca şi legiunile romane.

Curierul care-şi lăsa de bunăvoie viaţa sa în Carpaţi, ca să ducă raportul lui în eternitate, putea să-l anunţe pe Zalmoxis că dacii erau nişte eroi. Însă, pentru a învinge legiunile romane, nu este de ajuns să fii erou.

Dacii, către anul 80 î.Hr., îşi aleseseră un alt rege. Acesta se numea Burebista. Astăzi, nu există nici un portret al lui, nici un detaliu al trăsăturilor sale fizice. Se ştie totuşi că el venise cu o idee nouă pentru a învinge Roma. Burebista gândea că, pentru a învinge un imperiu imens, forţa morală nu era de-ajuns. După părerea sa, Dacia trebuia să devină şi ea un mare imperiu pământesc. Doar un mare imperiu putea să se măsoare cu puterea romană.

Dacii vor accepta această soluţie ca pe una deosebit de înţeleaptă.

II. Nu se cunoaşte ordinea cronologică a faptelor de arme împlinite de daci sub stăpânirea lui Burebista. Dacii scriau cu multă grijă şi foarte detaliat tot ce-

ea ce făceau, bine ori rău. Notau toate evenimentele şi toate proiectele. Scriau istoria lor însă doar pentru eternitate. Din această cauză nu s-a păstrat nimic din aceasta. Ei nu vor scrie pentru noi, având poate o raţiune, căci eternitatea este mai bun judecător decât posteritatea. Istoricii Antichităţii însă, vecinii lor, vor nota anumite lucruri în privinţa lui Burebista. Strabon scrie că sub stăpânirea sa regatul dac se întindea din Crimeea până la Rin – pe ambele maluri ale Dunării –, înglobând întreaga Europă Centrală şi Balcanii până în Grecia şi până spre capătul Poloniei de nord. Aceasta era suprafaţa Daciei în prima jumătate a secolului care a precedat naşterea lui Hristos. Un get, numit Burebista, devenit printre ai săi comandant suprem ori epistat, s-a apucat să repare relele pe care războaiele necontenite le cauzaseră poporului său. El a izbutit întru aceasta şi l-a ridicat atât de bine *prin muncă, sobrietate şi disciplină,* că în puţini ani a fondat un *mare imperiu* şi a supus geţilor cele mai multe popoare vecine. Deja romanii începuseră să se neliniştească văzându-l trecând curajos Dunărea, făcând incursiuni până în Tracia, Macedonia şi Iliria, ruinând toate triburile celtice care erau amestecate cu ilirii şi cu tracii şi exterminând pe cât a putut tribul boilor din Cristasit şi poporul tauriscilor[1].

Tot Strabon ne spune: „Naţiunea dacilor şi a geţilor îşi sporise puterea dintr-odată până la a putea trimite armate de două sute de mii de oameni."[2]

[1] Strabon, III, II.

[2] *Idem,* VII, III, 15.

Burebista şi-a ţinut cuvântul pe care l-a dat poporului său.

Fără îndoială, începând de atunci dacii vor comite toate ororile pe care un popor este obligat să le comită atunci când el devine un imperiu. Mai întâi, exterminarea popoarelor din jur, aşa cum face orice imperiu.

Era în caracterul dac de a se supune destinului, de a se supune evenimentelor, atunci când nu mai era nimic de făcut. Un personaj dac dintr-o piesă de-a lui Terenţiu încearcă să nu facă decât binele, dar cei care-l înconjoară nu-i îngăduie. Eforturile sale sunt zadarnice. Dacia se supune, prin urmare, evenimentelor. Sub domnia lui Burebista, pentru a face faţă atacurilor Romei, dacii vor începe să urle împreună cu lupii.

În această epocă, dincoace de Dunăre, în vastele câmpii ale Daciei, s-a constituit politic un popor care era destinat să joace un alt rol în istorie decât tracii: besii şi dentheleţii (care de la început au fost supuşi de romani). Acest popor a fost transformat printr-o nouă evanghelie de cumpătare şi vitejie. Cu hoardele sale disciplinate şi entuziaste, regele Burebista a fondat în puţini ani un regat puternic. Nu avusese încă un contact direct cu romanii şi nimeni nu putea să spună ce va deveni *regatul ale cărui începuturi amintesc de cele ale Italiei*..., „ei luptau precum zeii"![1]

Dacii erau, într-adevăr, asemenea zeilor. Regatul lor înlocuise regatul lui Mithridate. Dacia era singura ţară care putea în acel moment să-şi măsoare forţele pe câmpul de bătălie cu Imperiul Roman.

[1] T. Mommsen, *Histoire romaine*, vol. VI, în. trad. franceză.

III. În Dobrogea de astăzi, pe ţărmul Mării Negre, la sud de Dunăre, dacii vor întâlni armata romană condusă de consulul Antonius Hibryda. Ei vor distruge armatele romane în apropiere de Istria, toţi romanii din Dobrogea fiind luaţi prizonieri împreună cu steagurile lor. Taberele geometrice ale legiunilor sunt prefăcute în cenuşă.

Dion Chrysostom[1] spune că sub regele Burebista dacii erau stăpânii întregii coaste a Mării Negre, de la Olbia până la Appolonia. La început, cetăţile greceşti vor încerca să se supună dominaţiei dace. Ocupaţia dacă era incomparabil mai umană decât ocupaţia romană, de care cetăţile greceşti tocmai se debarasaseră.

La Dyonisopolis, în Dobrogea, s-a descoperit o inscripţie de unde reiese că cetăţile greceşti aflaseră un *modus vivendi* cu ocupanţii daci. Mai mult, între greci şi daci exista un spirit de colaborare. Acornion, cetăţean din Dyonisopolis, s-a apropiat foarte mult de regele Burebista şi a obţinut mari avantaje pentru patria sa, inspirând măsurile cele mai eficace, colaborând la executarea lor şi determinându-l pe rege să adopte o atitudine de bunăvoinţă benefică salvării oraşului. Acornion mergea adesea în capitala lui Burebista, Argedava[2].

Din săpăturile efectuate de arheologul român Vasile Pârvan reiese că această capitală dacă s-ar fi putut afla undeva pe malurile răului Argeş, în România actuală.

[1] Dion Chrysostom, XXXVI, 4, citat de Radu Vulpe în *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucureşti, 1938, p. 100.

[2] *Sylloge*, 731.

Discipolii lui Pârvan vor continua cercetările. Ei erau pe punctul de a scoate la iveală citadela dacă Argedava când, în 1944, marile puteri occidentale vor vinde România ruşilor la Conferinţa de la Ialta. O vor da pe mâna ruşilor împreună cu savanţii săi. Arheologii români care căutau capitala dacă au fost ucişi (cu un foc de revolver în ceafă, după modelul rusesc) ori, cei mai mulţi, deportaţi în Siberia. Din această cauză, Argedava nu a mai fost identificată. Astăzi, încă nu se cunoaşte unde s-a aflat ea. Trebuie menţionat faptul că arheologii români (înainte de deportarea ori asasinarea lor) căutau Argedava la câmpie. Acesta este un lucru foarte important. Dacii, deveniţi cea mai mare forţă în această regiune a pământului, după romani, îşi aveau capitala la câmpie, nu în munţi. Nu le mai era teamă.

IV. Dacii, după cum am văzut, erau egali între ei. Filosoful şi păzitorul turmelor erau egali înaintea lui Zalmoxis. Pe pământ însă este imposibil ca un om să fie cu adevărat egal cu un altul. Foarte adesea, toţi dacii aveau aceleaşi idei. De exemplu, ei vor fi de acord în această perioadă să atace cu vitejie Roma. Burebista s-a opus voinţei poporului său. Poporul s-a simţit ofensat de aceste cuvinte. Dacii făcuseră toate aceste eforturi pentru a deveni un mare imperiu cu un singur scop: de a ataca Roma. Roma apăruse pe pământ pentru a aduce moarte, sclavie şi nefericirea tuturor celorlalte popoare. Roma, după părerea poporului dac, trebuia să fie atacată şi distrusă. În această epocă, Roma

căzuse pradă războiului civil. Dacii credeau că acesta era un motiv în plus pentru un atac rapid. Ei vor cere plecarea imediată a unei expediții împotriva Romei. Burebista a căutat să-i convingă pe supușii săi că ar fi mai bine să rămână liniștiți și să nu atace încă. Există în Frontin un pasaj în care se vede cum un general dac explică poporului pentru ce nu trebuie atacată Roma, în timp ce războiul civil era în toi. La daci, existau două clase sociale care se respectau mutual. Dacii cu capul acoperit se simțeau obligați să explice fiecare din faptele lor celorlalți care înțelegeau mai greu, așa cum este normal pentru oamenii care nu au timp să-și cultive spiritul. Iată fragmentul din Frontin unde se explică nemuritorilor fără acoperământ pentru ce nu se cuvine să fie atacată Roma: „Scorilo, general al dacilor, știa bine că un război civil îi diviza pe romani, dar nu a socotit să-i atace, pentru că un război străin putea să restabilească înțelegerea între cetățeni. Astfel a pus el doi câini să se lupte în prezența compatrioților săi și, în timp ce aceste animale se luptau cu cea mai mare îndârjire, le-a arătat un lup asupra căruia câinii s-au năpustit îndată, lăsând animozitatea lor reciprocă. Prin această pildă i-a convins pe barbari să nu înceapă un atac care s-ar fi întors în folosul romanilor."[1]

Toți vor înțelege că trebuiau lăsate cele două părți romane să se devoreze între ele. Mai mult, Burebista trebuia să ajute celor două părți la fel de puternice ca să se distrugă una pe alta, precum cei doi dragoni din legenda chinezească, care s-au devorat între ei în tim-

[1] Frontin, *Les stratagèmes*, I, 2.

pul luptei până ce nu a mai rămas nimic din ei, nimic în afară de spuma pe care o secretaseră în timpul luptei. Ca să-şi ducă la bun sfârşit planurile, Burebista a trebuit să sacrifice anumiţi daci. Un dac nu ţine însă prea mult la viaţa de aici. El ştie că pe pământ totul este trecător şi că fericirea nu poate fi niciodată atinsă în timpul vieţii pământeşti.

Decizia a fost deci luată. Era o tactică destinată distrugerii Romei, un raţionament sănătos, deşi ei erau barbari, conform istoriei. Un francez, cu geniul rasei sale, vorbeşte astfel de daci şi de descendenţii lor.

„Ei (occidentalii) îţi spun barbar, sălbatic, ei te-au făcut astfel. *Nimic neomenesc în geniul tău. Un caracter de o indulgenţă resemnată, viril, frapează în portretele captivilor danubieni, pe care le vezi la Luvru.* Şi busturile gigantice ale oamenilor Daciei, pe care le păstrează muzeul Vaticanului, cu plete maiestuoase, precum Munţii Carpaţi, au gingăşia unui cerb nobil, care rătăceşte prin păduri fără de margini."[1]

Cu umerii giganţi precum munţii lor şi cu privirile tandre şi blânde precum ochii cerbilor, dacii căutau o soluţie la dilema pe care o aveau în privinţa Romei.

Burebista a încercat să pună în aplicare planul în alianţă cu cele două părţi romane. S-a folosit pentru aceasta de greci. Erau buni diplomaţi. Ei ştiau să mintă. Când Cleopatra şi Pompei îi invită pe daci să se poziţioneze de partea lor în bătălia de la Farsala, Burebista trimite pe grecul Acornion de la Dyonisopolis ca să trateze cu Pompei.

[1] J. Michelet, *Légendes du Nord. Oeuvres*, p. 246.

Ambasadorul lui Burebista l-a întâlnit (conform aceleiaşi inscripţii a lui Acornion) la Heraclea Lyncestis, în Macedonia. Invitaţia lui Pompei era una plină de deznădejde.

„Veniţi să biruiţi împreună cu Pompei şi Roma însăşi consimte să fie învinsă cu acest preţ."[1] Dacii vor accepta.

Această asistenţă îl va irita pe Cezar. Odată bătălia câştigată, Cezar a vrut să se răzbune pe daci. Prima campanie pe care el a dorit să o întreprindă a fost îndreptată împotriva nemuritorilor de la Dunăre. Suetoniu scrie că intenţia lui Cezar era de a „potoli pe dacii care se răspândiseră în Tracia şi în Pont".

Căci Roma nu doar că ieşise nimicită din acest război civil, dar, dimpotrivă, având pe Cezar în fruntea ei, ea devenise, din punct de vedere militar, mai puternică decât fusese vreodată. Dacii se vor aduna. Îi vor cere socoteală lui Burebista. Ei ştiau că el raţionase sănătos; dar evenimentele contracaraseră raţionamentele sale. Dacii care se bătuseră odinioară împotriva celui mai mare general ce existase pe acest pământ – împotriva lui Alexandru Macedon – trebuiau să lupte acum, în urma eşecului lui Burebista, împotriva celui de-al doilea cel mai mare general al lumii, Cezar. N-a fost deloc uşor. Burebista a încercat să lămurească poporul. El l-a lămurit, fără îndoială, aşa cum a făcut-o dacul din piesa lui Terenţiu, din care am citat mai înainte[2].

[1] Lucain, *Pharsalia*, VIII.

[2] Terenţiu, *Andria*, IV, II.

Burebista făcuse, desigur, tot ceea ce fusese mai bine. Mărise Dacia de la Rin până în Crimeea şi până la Mediterană. Prefăcuse Dunărea într-un fluviu dac de la izvoare până la gurile sale şi până la Marea Neagră. Dar, aparte de aceasta, prin ajutorul acordat lui Pompei, Burebista a precipitat atacul lui Cezar. Cezar era responsabil de milioane de morţi în Apus. Cezar era cel mai mare ucigaş din acel timp. Nu trebuia atrasă mânia sa nimicitoare asupra capului dacilor.

Pentru aceasta, dacii îi vor cere lui Burebista să părăsească tronul. El comisese o greşeală. Calculele unui rege trebuiau să fie însă întotdeauna în concordanţă cu evenimentele. Dacii îl vor îndepărta pe Burebista de pe tron şi-şi vor alege un alt rege.

Apoi, ei vor aştepta atacul lui Cezar, marele general roman, împotriva Daciei. Destinul a vrut însă ca înainte de realizarea acestei campanii Cezar să moară asasinat. Războiul împotriva Daciei a fost amânat. Dacii au avut şansa de a nu lupta împotriva lui Cezar.

Cartea a X-a

I. Succesorul lui Burebista a schimbat complet tactica. El a început prin a muta capitala. Argidava era un oraş de câmpie foarte expus. S-a instalat, prin urmare, într-un loc secret, mai ferit, undeva în străfundul munţilor. Dacia a fost împărţită în regiuni, fiecare regiune având un comandat autonom. A fost descentralizată. Nu mai exista un comandant unic, ci mai mulţi comandanţi. Dacă unul din comandanţi cădea, comandantul vecin îi lua locul. Dintr-un mare regat, Dacia a fost transformată într-o multitudine de mici regate. Dacă un mic regat cădea în mâinile romanilor, el cădea singur, fără a cădea Dacia în întregime. Singurul care păstra puterea centrală era întâiul preot al lui Zalmoxis, care-şi avea sediul la *Sarmizegethusa*, împreună cu primul rege. În timpul războiului civil care a vut loc între Marc Antoniu şi Octavian, regele dac a acordat ajutorul său lui Marc Antoniu. Din nou, Dacia s-a situat într-o partidă perdantă. În viaţă nu se ştie însă niciodată cine pierde. Plutarh scrie: „A fost sfătuit Antoniu să mulţumească Cleopatrei şi să se retragă în Tracia ori în Macedonia, pentru a lupta aici,

pe uscat, căci Dicomes, regele geţilor, promitea să-i trimită o întărire considerabilă."[1]

După cum se vede, deşi Dacia a fost descentralizată, tot primul rege se ocupa de afacerile externe. Când Antoniu a fost învins, Augustus, învingător, i-a ridiculizat pe prizonierii daci. Octavian Augustus a sărbătorit cu mult fast la Roma.

Dio Cassius relatează, cu această ocazie, că au fost ucise la Roma un număr considerabil de animale sălbatice, printre care rinoceri şi hipopotami. Era pentru prima oară când cetăţenii romani vedeau rinoceri şi hipopotami. Romanii mai văzuseră hipopotami în alte locuri. Rinocerii erau însă ceva cu totul nou. Li s-au arătat romanilor toate aceste animale în arene, dar, în acelaşi timp, în arene au fost aduşi şi daci... Dacii sunt aşezaţi pe cele două maluri ale Dunării. Cei care trăiesc la sud de Dunăre sunt cunoscuţi sub numele de moesieni. Aceşti daci trimiseseră la început ambasadori ca să ofere în războiul civil sprijinul lor lui Octavian. Neajungând la o înţelegere cu el, îl vor ajuta pe Antoniu. Cei care se aflau acum împreună cu rinocerii erau dacii care luptaseră alături de Antoniu şi care fuseseră luaţi prizonieri de Octavian. Aceşti daci nu luptaseră deloc pentru victoria lui Antoniu, ci pentru slăbirea Imperiului Roman. Acum ei erau aduşi în arene împreună cu rinocerii şi hipopotamii ca să-i amuze pe romani. Îşi sacrificaseră viaţa ca să slăbească acest imperiu, care-i ameninţa ziua şi noaptea. Ei au murit în arene. Dacii care nu erau în

[1] Plutarh, *Antoniu*, LXIX.

arene se pregăteau însă pentru un alt război. Octavian urma să-i atace. Dacii ştiau că Octavian nu avea să facă excepţie de la regulă: urma să plece şi el la război împotriva dacilor. Dacă nu ar fi făcut-o, Octavian nu ar fi fost roman.

II. Într-adevăr, atacul roman nu s-a lăsat aşteptat. El s-a declanşat în Dobrogea de astăzi. Această tristă provincie fusese cucerită de romani prin Lucullus Verron – în anul 72 î.Hr. – şi a fost reluată de Burebista. În anul 29 î.Hr., sub domnia regelui dac Dicomes, romanii o vor ataca din nou. Dacii îi vor avea de această dată ca aliaţi pe bastarni. Trupele romane au fost conduse de Crassus, guvernatorul Macedoniei. Forţele romane au fost atât de numeroase, încât călăreţii bastarni vor fi învinşi. Delion, regele bastarnilor, este luat prizonier. Guvernatorul Crassus îl ucide pe Delion cu propria sa mână. Acest asasinat s-a petrecut undeva pe râul care se numeşte Cherdos[1].

Râul Cherdos a dispărut în timp. Astăzi nu mai există. Râurile dispar de pe pământ, tot astfel cum dispar popoarele. Scufundate parcă.

Arheologii români cred că cursul acestei ape, pe malurile căreia cavaleria bastarnă a fost nimicită şi regele Delion ucis, trebuie căutat în împrejurimile Mangaliei.

Forţele romane erau atât de numeroase şi înfrângerea a fost atât de categorică, încât dacii care au luat parte la luptă vor înţelege că orice fel de rezistenţă

[1] Dio Cassius, II, 24-7.

s-ar fi dovedit inutilă. Roles, generalul de infanterie dac, a trimis ambasadori la Crassus pentru a cere pace. Roles a propus romanilor un tratat de alianţă. Pentru a avea mai multă autoritate, el şi-a luat titlul de rege al dacilor. A fost primit de Crassus, i s-au adus onorurile datorate regilor şi Dio Cassius ne spune că Roles s-a întors în Corint, unde s-a supus lui Octavian Augustus şi Imperiului Roman. El este declarat *prieten* şi *aliat* al Imperiului Roman. Vestea va declanşa o mare satisfacţie la Roma. Regele dacilor a fost, în cele din urmă, constrâns să se supună Romei. Actul de supunere a fost transmis peste tot în imperiu. Crassus, care obţinuse această victorie, a plecat în timpul iernii să se odihnească pe coastele însorite ale Greciei. Între timp, adevărul a ieşit la iveală. Roles era regele câtorva mii de daci. El nu era regele tuturor dacilor. Pământurile sale aveau întinderea unei regiuni şi doar această fâşie de pământ era supusă autorităţii sale. El nu era regele dacilor. Nu era decât un general. Publicitatea îşi făcuse însă deja efectul. Crassus primise acum titlul de învingător al dacilor.

III. În timp ce Crassus se afla pe ţărmul însorit al mării, dacii vor ataca din nou. Este vorba de dacii din centrul Dobrogei, comandaţi de generalul Dapyx. Roles s-a ţinut în afara conflictului şi a căutat să câştige timp. Într-un târziu, el a anunţat că în calitate de prieten şi aliat al romanilor îi e cu neputinţă să reziste singur, pentru că Dapyx este foarte puternic. Şi, din nou, a câştigat timp. Va acţiona ca un dac, nu ca aliat

al romanilor. În cele din urmă, armatele romane vor declanșa contraofensiva. Trupele dace vor lupta cu disperare până la ultimul om. Când totul părea pierdut, Dapyx a căutat să salveze populația civilă. El i-a așezat pe copii, pe femei și trupele sale la adăpostul unei peșteri numite Keiris. Astăzi, această peșteră se numește Șeremet. Dapyx a continuat lupta, dar a fost învins. Pentru a nu cădea în mâinile lui Crassus, Dapyx și toți comandanții militari și-au luat viața. Crassus spune că femeile și copiii erau ascunși în peșteră. Conform planului roman de exterminare, ca să nu rămână „nici o clădire drept adăpost, nici un ciripit, nici un cioc deschis", el a ordonat să fie zidită intrarea peșterii. Cu toții au fost astfel îngropați de vii. Printre cei care vor lupta alături de Dapyx nu s-a aflat nici un prizonier. Toți vor muri. Romanii vor face atunci un nou pas în Dacia. Se va anunța la Roma moartea regelui dacilor pe câmpul de bătălie. Însă Dapyx nu era decât șeful unei armate dace. Ceilalți daci îl vor ataca din nou pe Crassus sub comanda unui alt rege numit Tyraxes. Romanii erau derutați. Îndată după anunțul exterminării dacilor și sinuciderea regelui lor, o armată dacă și un alt rege își făcuseră apariția. Aceasta era noua organizare a Daciei divizată într-o mulțime de regate și cu mai multe armate, având fiecare un rege al său. Toți acești regi ascultau ordinele venite de la Sarmizegetusa.

Crassus îl atacă pe Tyraxes la Genuola. În acest oraș, Burebista nimicise armata consulului roman Antonius Hybrida. Trofeele armatelor romane se aflau în-

că aici. Romanii vor ataca pe pământ şi pe apă. Când lupta a ajuns la sfârşit, Tyraxes a părăsit fortăreaţa şi s-a retras la nord de Dunăre, înlăuntrul Daciei, luând tezaurul şi ceea ce mai rămăsese din armata sa. O nouă fâşie de teritoriu a căzut în mâinile romanilor.

IV. În anul 27 î.Hr., pe data de 4 iulie, Crassus este primit la Roma şi proclamat învingător al dacilor. Dar războiul cu dacii era departe de a se fi încheiat. Romanii nu ocupaseră decât o mică parte din teritoriul de la sud de Dunăre. Ei nu vor reuşi să pătrundă la nord de fluviu.

Dacii, dimpotrivă, vor traversa Dunărea în anul 16 î.Hr., şi vor încheia o alianţă cu sarmaţii, bastarnii şi roxolanii. Luptele vor fi interminabile în tot timpul domniei lui Augustus. Istoricii estimează că este vorba însă de lupte minore; întrucât acestea nu se soldează prin victoria categorică a Romei, nici măcar nu sunt socotite demne de a fi menţionate. Florus lasă însă să se înţeleagă că luptele cu dacii au fost necontenite.

Strabon scrie:

„A fost văzut, chiar în zilele noastre, că Aelius Cattus ia cincizeci de mii de oameni pe malul inferior al Dunării de la geţi (popor ce vorbeşte aceeaşi limbă ca şi tracii) şi-i duce în Tracia propriu-zisă, unde sunt cunoscuţi în zilele noastre sub numele de moesi."[1] Este vorba aici despre o razie şi despre o deportare masivă. O deportare aşa cum se practică în timpurile moderne, când chiar numele deportaţilor este schim-

[1] Strabon, VII, III, 10.

bat. Dacii, după deportarea lor, vor primi numele de moesi. Această acțiune, comandată de Aelius Cattus, nu pare a fi una izolată. În testamentul său, Augustus vorbește din nou de deportările dacilor.

Dacii vor continua, prin urmare, prin toate mijloacele rezistența lor față de romani. Velleius Paterculus scrie: „De altfel, cunosc cu toții nu doar disciplina romanilor, ci încă și limba lor. Mulți dintre ei au o cultură literară, iar exercițiile spiritului le sunt familiare."[1]

Florus scrie că moesienii adoptaseră însemnele, disciplina și chiar armele romanilor[2].

„A fost auzit Cezar spunând în plin Senat că, dacă nu se remediază situația în cazul dat, dușmanul ar putea ca în zece zile să sosească la Roma."[3]

Iată cum este descrisă lupta moesienilor și a vecinilor lor în apropierea cartierului general roman: „Cohortele au fugit, cuprinse de groază"[4]... Dacii nu voiau să fie sclavi.

Totodată, dacii admirau poeții și cultura romană. „Aici nu mă urăsc, scrie Ovidiu despre zonele de periferie ale Daciei[5]. Locuitorii de la Tomis îmi fac favoruri și mă ascultă. Am scris o carte în limba getă."[6]

Tehnicile romane sunt, de asemenea, respectate, însă dacii refuză lanțurile Romei și sclavia.

---

[1] Velleius Paterculus, II, CX.

[2] Florus, IV, 12.

[3] Velleius Paterculus, III, 112.

[4] *Ibidem*.

[5] Ovidiu, *Ponticele*, satira 9, vers. 97.

[6] Idem, *ibidem*, satira 13, vers. 19.

Romanii voiau să supună toate popoarele. Când plecau la război, ei luau cele mai bune lanţuri, cu intenţia de a lua captivi, nu arme[1].

După Florus, pe un câmp de bătălie, înainte de luptă, unul din comandanţii duşmani a cerut să se facă linişte:

– Cine sunteţi? a întrebat el.

– Romani, stăpâni ai lumii! i s-a răspuns.

– Va fi aşa, a spus el, atunci când ne veţi fi învinşi[2].

Era un moesian, poate un dac, care a răspuns în acest fel romanilor.

V. În timpul domniei lui Augustus, dacii vor face toate eforturile pentru a nu fi învinşi. Ei credeau că toate popoarele aveau dreptul de a fi stăpâne ale pământurilor lor. Această încrâncenare a dacilor de a nu accepta lanţurile constituia o ameninţare cu atât mai mare pentru imperiu, deoarece ei nu putuseră niciodată să fie învinşi şi aveau un mod puţin obişnuit de a dispreţui viaţa pământească.

Imperiul Roman, în timpul lui Augustus, putea să fie alarmat de această rezistenţă. Horaţiu scrie: „O veste rea, plecată din Forum, a împânzit toate străzile; nu mă întâlnesc cu cineva fără să mă întrebe:

– Ah, dragul meu, trebuie să ştii tu, cel care te apropii de zei. Cunoşti ceva despre daci?[3]"

Exista, prin urmare, o teamă de daci. Augustus, văzând că nu era îndeajuns de a-i pune la punct prin arme, a hotărât supunerea Daciei printr-o căsătorie. El a

[1] Florus, III, VIII.
[2] *Idem*, IV, 12.
[3] Horaţiu, *Levie*, II, VI.

oferit regelui Cotison pe fiica sa Julia ca logodnică în schimbul prieteniei sale.

„Augustus a promis pe fiica sa lui Cotison, regele geţilor, şi în acea epocă a cerut pentru el însuşi acestui rege mâna fiicei sale."[1] Horaţiu este întrebat în stradă, la fiecare pas, ce-i cu dacii.

El scrie: „Ceva veşti de la daci? Spuneţi că Augustus a logodit-o pe fiica sa cu regele Cotison? Mai mult, el însuşi a luat de soţie pe fiica barbarului. O ruşine pentru Roma. Dar Roma va avea pace."

Această dublă alianţă a regelui dac nu a avut totuşi loc. Augustus, stăpânul lumii pământeşti, nu s-a căsătorit cu fiica regelui nemuritor de la Dunăre, iar regele Cotison nu a luat-o de soţie pe Julia, fiica lui Augustus.

Se pare că romanii vor continua să încerce cucerirea Daciei tot prin arme. Ei aveau, în această privinţă, o vastă experienţă. Nu se ştia cum aveau să se petreacă lucrurile cu exactitate. Însă Horaţiu a anunţat într-o zi romanilor o veste mare, care ar fi putut să le dea curaj: „Cotison a fost ucis; nu mă mai tem de acum înainte pentru regina cetăţilor. Cotison a căzut sub armele romanilor."

În ce bătălie a fost Cotison ucis? Nu se ştie. Aflăm această frază în Suetoniu:

„Augustus a pus capăt incursiunilor dacilor, masacrând pe trei dintre comandanţii lor, cât şi un mare număr de soldaţi."[2]

Dacia nu va fi, totuşi, supusă.

[1] Suetoniu, *Augustus*, LXIII.
[2] Idem, *ibidem*, XX.

VI. În anul 14 d.Hr., Augustus a murit. Pentru istoria civilizaţiei, el a fost o figură strălucitoare, un monument. Pentru daci, a fost o primejdie, personificând teroarea; în mod obiectiv, putem să repetăm cuvintele cronicarului, care spune despre Augustus:

„A făcut atâta rău republicii şi omenirii, încât nu ar fi trebuit să se nască vreodată. A făcut atâta bine, că nu ar fi trebuit să moară vreodată."

La puţin timp după moartea lui Augustus, Ovidiu a murit şi el în Dacia, la Tomis, oraşul exilului său. Dacii îl vor înmormânta cu toate onorurile cuvenite. Întreaga regiune a păstrat cu pioşenie memoria poetului roman. Astăzi, există încă fântâni închinate lui Ovidiu, izvoare, lacuri, coline care poartă numele său...

Un traducător al poetului în limba franceză scrie:

„Cultul lui a fost păstrat de locuitorii Tomisului, devenit astăzi Constanţa, care nu-i poartă nici o ranchiună pentru cuvintele rele pe care le-a spus despre ţara lor. I-au ridicat chiar o statuie, făcând pentru el mult mai mult decât nu au făcut compatrioţii săi din Sulmona."[1]

VII. Lui Augustus i-a succedat Tiberiu, un general care a luptat şi el împotriva dacilor. Cunoştea regiunea, însă Tiberiu ajunsese la un mare dezgust faţă de viaţă, la apatie. *Tristissimus Homo* – a spus despre acesta un cronicar. El nu a declanşat un atac împotriva dacilor, deşi era cel mai indicat să facă aceasta. Tristeţea lui era una foarte profundă. În timpul dom-

[1] Elie Ripert, *Ovide*, Paris, 1937.

niei sale, Hristos a murit crucificat: un fapt care nu poate fi omis de către istoria dacilor. Credincioşii lui Zalmoxis, care se rugau unui Dumnezeu unic şi care credeau în nemurirea sufletului şi în viaţa veşnică, au fost precum magii lui Zoroastru, printre primii oameni de pe pământ meniţi să vină la Iisus.

VIII. Sub domnia lui Nero romanii erau gata să organizeze planul de prefacere a Mării Negre într-o mare romană. Iată pentru ce transformaseră pământul de la gurile Dunării, Dobrogea, în provincie romană. Încă din anul 6 d.Hr., ei creaseră provincia Moesia la sud de Dunăre.

Acum, de-a lungul frontierei dace, erau aranjate nenumărate tabere romane, severe, implacabile, ameninţătoare. Aceste tabere erau precum inelele unui lanţ care se strângea în jurul Daciei.

Între Viminacium şi Prestearia, calea care trebuia să aducă legiunile era terminată. De-a lungul acestei căi se iveau tabere de romani.

„Romanii nu-şi fortifică taberele haotic, ci înconjurându-le din patru părţi, scrie Flavius Josephus. Şi dacă pământul este unduit, ei îl fac drept, căpătând acelaşi chip. Ei ridică turnuri la distanţe egale, unde plasează maşini pentru lansat pietre şi alte maşini de război. Soldaţii sunt întotdeauna nedespărţiţi de armele lor, iar sunetul trompetelor îi anunţă când trebuie să doarmă, să mănânce, să se trezească, să ridice garda... La primul sunet al trompetei... la al doilea sunet al trompetei... Când trompeta sună pentru a tre-

ia oară totul se mişcă... Atunci un mesager, care stă alături de general, îi întreabă pe soldaţi în trei rânduri dacă sunt gata de luptă... La aceasta ei răspund, tot de trei ori, cu voce tare, că sunt gata..."[1]

Câteodată, soldaţii încep să ţipe, să arunce cu coifurile, cerând să fie conduşi imediat în faţa vrăjmaşului, căci mor de nerăbdare să-l extermine... În faţa unei astfel de situaţii, era normal ca Ovidiu să fi văzut daci înfricoşaţi. În această epocă, romanii erau pe cale să încheie cucerirea Apusului şi a insulelor britanice. Însă aceste cuceriri nu vor îndulci soarta dacilor.

„Romanii au cucerit lumea, spune Tacit. Răsăritul şi Apusul nu vor putea să-i potolească.

Singuri ei, între toate popoarele, doresc cu aceeaşi pasiune bogăţia şi sărăcia. A jefui, a ucide, a fura, se cheamă a domni în limbajul lor mincinos şi, acolo unde ei aduc pustiirea, spun că au adus pacea. Natura a vrut ca fiecare om să preţuiască înainte de toate copiii şi pe cei apropiaţi. Roma i-a luat pentru a-i face în altă parte sclavi. Dacă femeile noastre scapă în timpul războaielor brutalităţilor lor, ca prieteni şi ca oaspeţi ei le dezonorează[2]..."

Se pare că Nero a ţinut, în principal, să cucerească coastele Mării Negre. Istoricii nu l-au iubit pe Nero. Ei îl vor pedepsi şi nu vor nota faptele sale, astfel încât noi să cunoaştem în ce măsură a luptat el împotriva dacilor. Dar există, la 30 km nord de Roma, o localitate numită Tibur ori Tivoli. Este o regiune cântată

[1] Flavius Josephus, *Asediul Ierusalimului*, IV.

[2] Tacitus, *De vita et moribus Iulii Agricolae,* XXX şi XXXI.

de Horaţiu, care avea o casă de odihnă în vecinătate. Pe lângă Horaţiu, un alt personaj important trăia la Tivoli: Plautius Silvanus Aetianus, fost guvernator al Moesiei şi comandant al taberelor de precizie geometrică, ce înconjurau Dacia.

Pe piatra sa de mormânt sunt înscrise faptele-i glorioase. Printre atâtea fapte însemnate, aşa cum le arată această inscripţie, „Plautius Aetianus, guvernator al Moesiei, a strămutat mai mult de o sută de mii de transdanubieni cu femeile lor, copiii lor, prinţii şi regii lor, de cealaltă parte a fluviului pentru a plăti tribut.

El a înăbuşit o răscoală a sarmaţilor chiar de la începuturile acesteia, deşi trimisese o parte din armata sa într-o expediţie din Armenia. El a adus regi, până atunci necunoscuţi ori duşmani ai poporului roman, *pe malul drept al Dunării, unde el îşi avea garda, pentru a-i obliga să se supună acvilei romane.*

El a trimis regilor bastarnilor şi roxolanilor pe fiii lor făcuţi prizonieri, ori eliberaţi din mâinile vrăjmaşilor lor şi, pe de altă parte, regilor dacilor pe fraţii lor. De la unii dintre ei a luat, la schimb, ostatici. Astfel că el a stabilizat şi a răspândit pacea în provincie. A forţat îndată pe regele sciţilor să ridice asediul cetăţii Chersonese care se află pe celălalt mal al Borystenului. Întâiul, în calitate de legat al Moesiei, *a remediat lipsa de pâine la poporul roman prin trimiterea unei mari cantităţi de cereale din această provincie.*"[1]

[1] *Corpus inscriptionum latinorum*, XIV, 3608, cf. Pârvan, în *Getica*, 103.

Plautius Aetianus era – după epitaful său – ceea ce se cheamă astăzi un expert în materie de deportări.

A-i supune pe străini însemna pentru Roma a-i deporta în Moesia, la sud de Dunăre, unde el era guvernator. Moesia devenise o imensă tabără de concentrare unde se cultiva grâu. Acţiunea lui Aetianus consta în a afla mână de lucru pentru munci forţate.

IX. Riposta dacilor la atacurile, deportările şi jafurile lui Plautius Aetianus a fost una promptă. Dacii captivi trebuiau să fie eliberaţi. Bunurile furate din Dacia trebuiau recuperate. Agresiunea trebuia să fie răzbunată. Dacii se vor aduna pe malul de miazănoapte al Dunării, sub comanda regelui lor. Erau aliaţi cu bastarnii şi cu sarmaţii.

Înainte de a traversa la sud de Dunăre, pentru un atac împotriva taberelor geometrice romane, dacii au făcut un popas. A avut loc o ceremonie. Nu se cunosc detalii despre această ceremonie, care era celebrată de fiecare dată când dacii părăseau pământul patriei lor. După o mărturie a lui Aufidius Modestus, citat prin Servius în comentariile lui Virgiliu, dacii, înainte de a traversa Dunărea, s-au oprit pe mal şi au jurat – bând din apa de culoarea cerului a acesteia – să nu se mai întoarcă vii, dacă nu vor fi învingători. Era o comuniune cu apa Dunării, o comuniune cu pământul. Ei făceau jurământul de a apăra apa, pământul şi toate cele ale luminii, care constituiau viaţa. Ei strângeau astfel legăturile care-i uneau cu pământul dac, pe care îngenuncheaseră, cu apele dace, din care beau, şi cu Dumnezeul unic şi veşnic.

Virgiliu, în *Georgice* şi comentatorii săi vorbesc despre o conspiraţie. A jura credinţă vieţii nu înseamnă a conspira. Conspiraţia poate exista împotriva unui monarh, a unui dictator. Nu se conspiră atunci când juri credinţă vieţii.

După acest jurământ, dacii vor trece la sud de Dunăre ca să răzbune atacul lui Plaudius Aetianus şi să salveze tot ceea ce putea fi salvat din ceea ce fusese jefuit ori înlănţuit.

Martial spune că această traversare a apelor îngheţate ale Dunării a fost atât de violentă, că gheaţa care acoperea fluviul s-a încălzit, scânteind şi topindu-se sub potcoavele de fier ale cavaleriei dace. „Isterul fierbea la lovirea potcoavelor de fier ale cailor..."

Îndată după ce au traversat Dunărea, în iarna anilor 67-68 d.Hr., dacii vor nimici toate taberele romane. Îi vor elibera pe prizonieri. Vor lua tot ceea ce vor afla. După această expediţie, curierul către Eternitate putea să anunţe că o parte din răul cauzat de Plautius Aetianus fusese răzbunat. Romanii vor rămâne totuşi la sud de Dunăre. Iarna următoare, când apele cristaline ale Dunării au îngheţat din nou, dacii vor traversa iarăşi fluviul. De această dată, armata a fost întărită cu mii de cavaleri sarmaţi. A urmat o nouă victorie.

În clipa întoarcerii în patrie însă, gheaţa a început să se topească. Eroismul dacilor şi sarmaţilor fusese atât de mare, însă gheaţa, topindu-se, va fi mai puternică.

Tacit vorbeşte astfel de cavaleria sarmată acoperită de armuri:

„Împovărați cu bagaje și neputând să profite pe un teren înghețat de viteza cailor lor, mureau ca și cum ar fi fost înlănțuiți. Când sunt așezați în escadroane, puține trupe ar putea să le reziste. Dar în acea zi timpul era ploios, solul era umed din pricina dezghețului și ei nu mai puteau să-și manevreze nici lăncile, nici săbiile mari, cu două mâini din cauza pașilor greșiți ai cailor și a poverilor. Această armură purtată de șefii nobilimii era compusă din zale de fier ori dintr-o piele foarte dură. De nepătruns pentru loviturile primite, dar odată trântiți de dușman, cei acoperiți de aceasta nu puteau să se mai ridice."[1]

Dacii și aliații lor sarmații au fost învinși în anul 69. Marele dezastru a fost mai degrabă suferit de cavalerii sarmați în armurile lor. Victoria nu a fost obținută de legiunile romane, cât de zăpada care se topea. În ciuda acestui fapt, la Roma, comandantul Aponius Saturninus a primit onorurile datorate învingătorilor.

X. Erau deja trei secole de când dacii rezistau romanilor. Ei nu puteau să depună armele, chiar surprinși de dezghеț și învinși. Însă războiul, în afară de eroism, mai are și alte dimensiuni care-i sunt proprii și fără de care nu ar exista război. Acestea sunt înșelăciunea, spionajul, trădarea, aproape toate acțiunile abjecte din punct de vedere moral. Ele fac parte integrantă din fiecare război. Pentru că dacii se aflau în război, trebuiau să se folosească de toate aceste lucruri. Ei posedau, între altele, un serviciu de spionaj.

[1] Tacitus, *Historiae,* I, 79.

Spionii daci, care-i supravegheau pe romani, erau ei înşişi romani. Dacii aflaseră că trupele romane tocmai ce fuseseră retrase din taberele geometrice de la sud de Dunăre şi se îndreptau către Cremona, unde Vespasian îl ataca atunci pe Vitelius. Era o ocazie de care trebuiau să ţină seama. Dacii vor coborî din nou, în iarna anilor 69-70, la sud de Dunăre.

Taberele romane, compuse aproape exclusiv din trupe auxiliare, au fost exterminate. Neprevăzutul a luat însă şi el parte la acest război. Căci dacii nu prevăzuseră că bătălia de la Cremona va dura atât de puţin. Vespasian a ieşit învingător. Noul împărat a trimis împotriva dacilor pe Fonteneius Agrippa cu o armată puternică. Dacii, sleiţi de puteri după luptele de dinainte, au fost învinşi. Fonteneius Agrippa a crezut că dacii au fost definitiv învinşi, la fel cum şi romanii au crezut aceasta în mai multe rânduri.

Însă, regrupaţi, dacii îl vor ataca din nou. Îl vor distruge cu întreaga lui armată. Vor lua prizonieri. Dacia era acum plină de prizonieri romani. Cea mai mare parte a Moesiei, partea de la sud de Dunăre, va cădea în mâinile dacilor.

Vespasian l-a trimis atunci împotriva lor pe generalul Rubrius Gallus. Dacii se vor retrage de această dată la nord de Dunăre, însă lupta va continua.

Imperiul Roman, sub Vespasian, era atât de bogat, încât devenise, în fapt, o imensă întreprindere comercială. În realitate, împăratul era miliardar. El administra imperiul aşa cum un miliardar îşi administrează afacerile. Mai mult, Vespasian era un om pasionat de afaceri şi, în special, de impozite.

Principala activitate a acestui împărat a fost recensământul tuturor romanilor, inventarierea tuturor bogăţiilor şi perceperea de noi impozite. Împăratul nu voia să-i cucerească pe daci pentru glorie, ci să-i aducă la sud de Dunăre, în provincia romană, pentru a creşte numărul contribuabililor. Visul lui Vespasian era de a avea cât mai mulţi contribuabili, cât mai multe impozite. Impozite plătite regulat, după cum doreşte orice perceptor de geniu.

El îi constrânge pe cetăţeni să plătească impozit chiar şi pe urină. Iată pentru ce urinariile publice din lumea întreagă sunt numite vespasiene. El a câştigat o sumă de bani colosală cu aceste impozite. Toată lumea devenise, de nevoie, contribuabilă. Acesta era geniul fiscal al lui Vespasian, care ajunsese să ia impozite pe fiecare lucru la care cineva nu ar fi putut să renunţe...

„Cum fiul său Titus i-a reproşat că a avut ideea să impună impozite şi pe urinarii, el i-a pus sub nas prima sumă pe care i-a adus-o acest impozit, întrebându-l dacă era şocat de miros. Cum Titus i-a răspuns că nu este, el i-a spus: Acesta este totuşi produsul urinei."[1]

Împăratul nu constituia însă o excepţie. Nu era singurul care scotea bani din orice; imperiul întreg acţiona precum împăratul! Toţi cetăţenii Romei! Aceştia se îmbogăţiseră într-atât, încât nu mai aveau nici miros, nici ruşine. Cetăţenii doreau numai bani. Şi fiecare cetăţean conştient, după Dio Cassius[2], îşi vindea propria urină.

[1] Suetoniu, *Vespasian*, XXIII.
[2] 8, LXVI, 14.

Urina însemna bani. Şi stăpânii lumii făceau trafic cu aceasta. Această urină, întotdeauna, după Dio Cassius era utilizată la tincturi „pentru degresarea hainelor". Imperiul era practic. De la împărat şi până la ultimul cetăţean. Astfel, ei îi atacă pe daci doar pentru jafuri şi pentru a-i deporta în hotarele imperiului ca sclavi, ca mână de lucru la munci forţate ori ca şi contribuabili. Pentru că imperiul voia să aibă cel mai mare număr de contribuabili.

XI. Succesorul lui Vespasian, Titus, a fost preocupat mai mult de horoscoape decât de cuceriri. Romanii se mulţumeau cu jafurile la sunetul trompetelor soldaţilor taberelor de la sud de Dunăre. În aceeaşi perioadă, în lumea dacă atmosfera era cu totul alta. Dacii nu se dedau la traficul cu urină. Ei trăiau pe creste de munte foarte înalte, aşa cum trăiesc majoritatea popoarelor în epoca lor de glorie. Dacii ştiau că viaţa pe pământ nu avea o valoare intrinsecă. Ea e scurtă şi impură. Ei credeau în viaţa de dincolo şi aveau şi o altă concepţie.

Viaţa pe pământ, viaţa lor în Carpaţi, trebuia să fie însă apărată până la capăt. Viaţa pământească trebuia să fie păstrată intactă, curată, adică liberă. A pierde puritatea şi libertatea aici, e mai grav decât a pierde chiar viaţa.

Viaţa omului pe pământ este asemănătoare zăpezii, fulgului de nea. Dacă viaţa pământească este călcată în picioare, nu mai este viaţă, ci mocirlă. Mai bine ar fi să fie părăsită. Aşa că trebuie păstrată pură cu orice preţ.

Dacii luptau cu disperare pentru salvgardarea vieţii lor pământeşti, aşa cum era ea, trecătoare precum fulgul de nea, pură, frumoasă.

Romanii voiau să calce în picioare această viaţă. Dacii ştiau că dacă exista un duşman al vieţii omeneşti, acest duşman nu era moartea, ci doar cizma soldatului agresor.

Căci omul care este zdrobit sub cizma cuceritorului îşi pierde nu numai viaţa de aici, care este lipsită de importanţă, ci, de asemenea, şi veşnicia sa. La fel ca şi zăpada.

Cartea a XI-a

I. Dar puterile oamenilor, chiar organizaţi colectiv, precum dacii, au limite. Oricât de sus se ridică omul, ajunge la limitele sale. În anul 84 d.Hr., un nou împărat a urcat pe tronul Romei. Acesta se numea Domiţian. Serviciile de informaţii ale dacilor, care făceau să ajungă ştirile de la Roma, sunt în contradicţie flagrantă cu informaţiile furnizate de istorie.

Dacii vedeau în Domiţian duşmanul cel mai primejdios dintre toţi împăraţii care domniseră la Roma, după Cezar. Domiţian nu avea pasiunea fiscalităţii, precum fratele său Vespasian, nici pasiunea horoscoapelor, precum fratele său Titus. El suferise o puternică influenţă din partea popoarelor eroice de la frontierele imperiului. Senatul îl ura pe Domiţian. Poporul, de asemenea. Era firesc ca şi cronicarii să-l urască. Nu se vorbeşte decât de rău de el în istorie. Posteritatea, care nu ştie despre el decât ceea ce contemporanii au scris, îl plasează în rândul conducătorilor laşi, descreieraţi; ruşinea imperiului.

Încă de la începutul domniei sale, Domiţian a avut intenţia să-i transforme din punct de vedere moral pe romani. El a vrut să creeze un popor eroic virtuos,

precum cel al dacilor. Prima decizie ca împărat, ori una din primele sale decizii, denotă influenţa lui Burebista, regele dacilor. El a ordonat smulgerea viilor, tot aşa cum făcuseră dacii. Însă, după cum a spus Iisus, „mai lesne este a trece cămila prin urechile acului decât să intre un bogat în Împărăţia cerurilor".

Romanii erau prea bogaţi pentru a li se vorbi despre virtute. Edictul lui Domiţian, despre care vorbeşte Suetoniu[1], nu putea să fie acceptat de ei. La apariţia edictului, romanii vor scrie pe ziduri: „Chiar dacă tu mă vei devora până la rădăcină, voi aduce mereu roade pentru ca cineva să poată vărsa o cupă de vin peste capul tău, o, ţap ispăşitor, ca sacrificiu al tău!"[2]

Domiţian a interzis prostituţia[3] şi castrarea sclavilor. Sub influenţa popoarelor agricole şi eroice şi sub influenţa lui Virgiliu, a interzis sacrificarea boilor, denunţurile anonime, calomniile şi pornografiile, pe care romanii le scriau pe toate zidurile.

Domiţian pretindea ca măcar vestalele, care au depus jurământul castităţii, să-şi păstreze virginitatea. El va cultiva faţă de daci bunătatea, având oroare de crimă.

Chiar Suetoniu, care nu-l iubeşte, scrie: „La început, în general, avea oroare de sânge..."

El visează să poată trăi în castitate şi în abstinenţă, el, împăratul roman, aşa cum trăiau conducătorii dacilor şi discipolii lui Zalmoxis. Când soţia sa l-a pă-

[1] Suetoniu, *Domitian*, VII.

[2] Idem, *ibidem*, 14.

[3] *Ibidem*, 8.

răsit, Domiţian spune că, abandonându-l, îi adusese aminte de patul neîntinat, adică de castitate. Însă nu se putea face nimic la Roma. Era totuna cu a mulge un bou, care nu va da niciodată lapte. Domiţian a trebuit să renunţe la a-i preface pe romani într-un popor eroic. Iar virtutea e apanajul popoarelor eroice. Romanii nu aveau nimic de-a face cu eroismul, nici cu morala acelei epoci. Propunerile lui Domiţian în privinţa virtuţii nu puteau decât să ducă la exasperare. Romanii cereau aur şi sclavi pe cât este cu putinţă. Femeile din această perioadă doreau eunuci. La fel cum doresc astăzi rochii şi pălării pariziene, femeile cochete de atunci doreau să posede un număr cât mai mare de sclavi castraţi. Sclavi pentru orice ceas al zilei. Juvenal scrie: „Sunt, astfel, unele care îl află apetisant pe eunucul efeminat, cu mângâierile sale, neavând teamă nici de barbă, nici de avort; ingenioase, totuşi, de a nu pierde nimic din voluptate, ele nu îl duc la medic decât atunci când membrul său, bine dezvoltat, este umbrit de semnele pubertăţii. Până atunci, îl lasă să crească în voie şi încă de când testiculele cântăresc două livre soseşte medicul Heliodor, care le amputează, doar spre prejudiciul bărbierului. Onoare sclavului tratat astfel de stăpâna sa!"[1]

Dacii ştiau că vor fi trataţi în acelaşi mod dacă ar fi avut nefericirea să cadă în mâinile romanilor, iar îndârjirea cu care ei luptau, de a nu fi ocupaţi de romani, era din ce în ce mai mare. Când vor vedea însă că Domiţian, urcat pe tron, va încerca să aplice reforme

[1] Juvenal, VI.

morale, dacii se vor speria. După învăţăturile lui Zalmoxis, ei considerau că doar sufletul este important. Dacă romanii vor reuşi să-şi fortifice sufletele, Dacia va fi pierdută. Căci, după preceptele lui Zalmoxis, sufletul este izvor al binelui, ca şi al răului.

Sufletul este, de asemenea, izvor al victoriei şi al puterii militare. Dacă romanii vor ajunge să aibă un suflet puternic, pământul întreg urma să fie redus la sclavie, dacii să fie trimişi la Roma pentru a fi castraţi şi pentru a împodobi băile cetăţenilor iluştri sau puşi în lanţuri pentru a munci, ori aruncaţi la murene, ca hrană, ceea ce făcea carnea murenelor şi mai savuroasă. Dacia întreagă va tresări aflând de reformele plănuite de Domiţian.

În acea epocă, regele dacilor se numea Duras, un rege foarte înţelept, dacă vom da crezare mărturiei lui Dio Cassius. Duras guverna de multă vreme Dacia. El ştia că pentru a fi un rege desăvârşit nu e de ajuns să ai inteligenţă, înţelepciune, prudenţă şi toate celelalte calităţi pe care le avea, ci să fii şi tânăr. Astfel Duras va abdica în favoarea unui rege mai tânăr. Acesta se numea Decebal. Ţinând seama că dacii îşi alegeau regele dintre înţelepţii şi eroii naţiunii, ne putem închipui figura lui Decebal precum cea a unui atlet. Este puţin probabil însă ca Decebal, reprezentat în sculpturile romane ca un Hercule, să fie adevăratul Decebal. Nici un roman nu-l văzuse pe regele dacilor, care nu avea motiv să se întâlnească cu ei.

Toţi istoricii moderni sunt entuziasmaţi de figura lui Decebal. James Smith Reid în *Enciclopedia Brita-*

nică scrie că talentaţii militari ai lui Decebal erau de-a dreptul geniali.

Edouard Gibbon scrie că Decebal, ca adversar al lui Traian, nu era cu nimic mai prejos decât împăratul roman.

Decebal nu putea fi de acord cu o soluţie militară decât după ce şi-ar fi epuizat toate resursele politice posibile.

În *History of the World*[1] citim că Decebal a primit de la natură toate darurile pe care aceasta le dă unui veritabil om mare, cu o singură lacună: aceasta i-a dat o scenă foarte măruntă pentru a-şi dezvolta formidabilele sale daruri. Adevărul este că Decebal nu era decât prototipul „omului dac", căruia el îi reprezenta caracterul, măreţia şi îndrăzneala.

Acum, după abdicarea lui Duras, Decebal şi Imperiul Roman se aflau faţă în faţă. Lupta finală devenise iminentă.

II. În anul în care regele Decebal a urcat pe tronul Daciei, ţara rotundă a nemuritorilor era foarte mică. Teritoriile cucerite de Burebista, care se întindeau până la Rin şi Crimeea, fuseseră luate de romani. Tot sudul Dunării era ocupat de romani. Mai mult, părţi din pământul ţării unde dacii trăiau de un mileniu şi jumătate fuseseră cucerite de romanii care-şi instalaseră aici taberele cu turnuri de veghe şi închisorile. Întreaga Dobroge, adică Dacia dintre Dunăre şi Marea Neagră, era ocupată de romani. La

[1] VI, p. 257.

Apus, de asemenea, câteva teritorii se aflau în mâinile lor.

Cetăţenii romani, care erau acum stăpâni ai unor fâşii de pământ dac, erau în primul rând guvernatorii, cei care inventariau şi expediau totul la Roma: grâu, animale, oameni şi aur. Urmau apoi soldaţii, cei care menţineau ordinea internă, agenţii fiscali. Primele vestigii romane în pământul dac sunt actele vamale, inscripţiile privitoare la taxe şi impozite. În afară de acestea, mai sunt şi inscripţiile de pe mormintele soldaţilor. Pe lângă cele două categorii, care se năpustiseră asupra Daciei precum păsările de pradă, trebuiau să fie aici, fără îndoială, şi negustorii. Dar aceasta nu e tot. Dacia era ţara minelor de aur şi de argint. Era California Europei acelei epoci. Existau, de asemenea, pe lângă minele de aur şi de argint, mine de cupru, de fier, cariere de marmură. Unele din aceste mine se aflau în mâinile romanilor.

Era normal ca romanii care făceau bani din orice să se năpustească asupra minelor de aur. Munca în mine, în Imperiul Roman, era împlinită doar de condamnaţi şi de sclavi. Condamnarea la munca în mine la *ad metala*, cum spuneau ei, era considerată pedeapsa cea mai severă: *proxima morti*, pedeapsa cea mai gravă după pedeapsa cu moartea.

Începând cu jumătatea secolului I, creştinii sunt condamnaţi la ocna *ad metala*; în aceeaşi epocă Papa Clement va fi deportat în Crimeea într-o carieră de marmură.

Primul document care semnalează prezenţa creştinilor în mine este cel de la Metallum Vipascence (Ae-

justrel, provincia d'Alentejo, districtul Beja) din Portugalia, descoperit în 1876[1].

„Înainte de a coborî în mine, condamnaţii *ad metala* erau bătuţi cu vergele..., erau marcaţi pe frunte, le erau înlănţuite picioarele... Li se ardeau nervii cu fierul roşu, la încheietura piciorului stâng, pentru a se conforma ordinului împăratului. I se smulgea unui întreg convoi câte un ochi cu pumnalul, apoi se cauteriza orbita goală cu fierul roşu...

Nu exista excepţie de la regulă. Unui creştin condamnat la *ad metala* i se smulgea chiar şi ochiul orb, deşi el nu putea să mai vadă cu acest ochi."[2]

Romanii erau un popor disciplinat. Nu era scris nicăieri că dacă nu vedeai cu un ochi acesta nu trebuia să fie scos...

Lanţurile, plecând de la gât ori de pe şalele condamnatului şi strângându-şi zalele până la picioare, îl opreau pe condamnat să se îndrepte vreodată. Condamnarea era aceeaşi pentru bărbaţi şi femei. Dacia era plină de mine. Minele erau sub dominaţie romană. Încă de la jumătatea secolului I, în întregul imperiu cel mai mare procentaj de muncitori era furnizat de creştini.

Celebrul Plautius Aetianus, care deportase nenumăraţi daci ca ei să cultive grâu, guverna până în Crimeea, unde se aflau carierele de marmură şi unde va lucra Papa Clement. Clement relatează că la puţină vreme după sosirea în Chersoneze el a realizat multe

[1] Citat după R.P. Dom H. Leclerq, *Les martyrs*, Paris, 1909.
[2] *Ibidem.*

convertiri, a sfărâmat templele şi a construit un mare număr de biserici.

Papa Clement a aflat în Crimeea două mii de creştini deportaţi din Imperiul Roman, poate chiar din Roma. Aceşti creştini gravau pe pereţii minelor: *Liber Nica* (liber şi învingător). Şi ei sculptau semnul Crucii pe pereţii carierei. Se rugau. Transmiteau cu o deosebită ardoare credinţa lui Hristos.

Populaţiile indigene se alăturau lor şi numărul celor care credeau sporea, pentru că primii creştini erau diferiţi de cei care le-au urmat. Ei trăiau cu adevărat creştinismul. Ei îl propovăduiau.

Cuvântul credinţei lui Hristos se sălăşluia întru ei. Cuvântul şi credinţa erau în fiinţa lor aşa cum vinul de la Împărtăşanie se află în potire. Ei au fost romanii cei mai de seamă care au pătruns în Dacia.

Urmele creştinilor, în minele din România, nu au fost căutate sistematic, dar dacă nu au fost descoperite urme în piatră, prin care aceşti oameni mutilaţi proclamau că erau liberi şi învingători, în schimb, toate cuvintele care vor constitui vocabularul primilor creştini în Dacia au fost păstrate în limba română de astăzi, în forma lor latină nealterată. Dacii au primit cuvintele latine raportându-se la credinţa în Hristos şi le-au transmis fără să le atingă, aşa cum ai transmite sfintele moaşte.

Pentru ca acest lucru să devină o realitate istorică, ar trebui extrase din mine câteva inscripţii. Nimeni nu le-a căutat însă până astăzi. Dar pentru că creştinii existau în Crimeea, în Africa, în Spania şi în toa-

te minele Imperiului Roman, ar fi de neconceput să spunem că ei lipseau din minele romane ale Daciei. Şi dacă aceşti creştini erau prezenţi, atunci prezenţa lor trebuia să fie reală. Acolo unde se afla un creştin, cuvântul lui Hristos era răspândit în jur cu ardoare şi cu iuţime – peste tot. La aceşti martiri condamnaţi *ad metala*, credinţa întrecea sublimul. Unul din actele cele mai drepte e că Biserica Romană îi consideră martiri – titlu greu de acordat – pe toţi creştinii condamnaţi la *ad metala*.

Ei erau, după cum spune Sfântul Ciprian, *amfore de aur care purtau înlăuntrul lor pe Iisus*[1].

„Ce minune, scrie Sfântul Ciprian despre creştinii din mine, ce minune este că fiind ca voi vase de aur şi de argint v-au trimis la mine, adică în locurile care abundă în aur şi argint!"

În final, romanii vor luat totul de la daci: grâul, oamenii, animalele, aurul şi argintul. „Aşa cum aduni ouăle părăsite." Romanii vor strânge totul. În schimb, Roma a trimis în Dacia aceste minunate vase de aur şi de argint, pline cu învăţătura lui Hristos. Şi graţie acestor vase de aur şi de argint, cum îi numeşte Sfântul Ciprian pe cei condamnaţi să lucreze în mine, viaţa dacilor, care trebuia să fie luată de romani cu ascuţişul sabiei, va fi păstrată în veşnicie. Era, de altfel, visul dacilor: *de a nu pierde veşnicia*!

[1] Sfântul Ciprian, epistola LXXVII.

Cartea a XII-a

I. Decebal, regele dacilor, ştia şi el că alianţele cu romanii nu aveau nici o valoare. Prin urmare, el se pregătea doar de război. Decebal era pentru romanizarea tehnicii militare a dacilor. El nu va face nici un efort însă pentru a avea cel mai mare număr de instructori romani, de ingineri şi de consilieri tehnici. În clipa în care Domiţian a început să maseze trupele sale la Dunăre, Decebal a traversat fluviul. Într-un timp record, el a prefăcut în cenuşă toate taberele romane şi a luat mulţi prizonieri. Aceşti prizonieri trebuiau să fie folosiţi ca instructori în armata dacă. Guvernatorul Moesiei Oppius Sabinus a fost ucis în timpul bătăliei. Domiţian a părăsit Roma şi a venit personal pe câmpul de luptă. Senatul nu a aprobat acest act, căci nu-l iubea pe Domiţian şi nu a vrut să-i ofere ocazia de a câştiga o victorie. Când Decebal a văzut trupele romane la sud de Dunăre, conduse de împăratul însuşi, a trimis ambasadori cu propuneri de pace. O pace de la egal la egal. Domiţian a refuzat propunerile lui Decebal. El va trimite împotriva dacilor un personaj destul de bizar, pe Cornelius Fuscus[1].

[1] Tacitus, II, 96.

Acest general era un roman tipic epocii sale. Tânăr, bogat, el a refuzat toate onorurile şi funcţiile politice pentru a trăi liniştit şi pentru a gusta toate plăcerile vieţii. Cu timpul, plăcerile devin însă fade şi atunci se caută senzaţii mai puternice. Iar dorinţa de senzaţii tari l-a făcut pe Cornelius Fuscus să se angajeze în armată. Tacit spune:

„Incertitudinea, hazardul, noutatea şi războiul pentru el erau pe placul lui Corneliu Fuscus." El voia să se bată împotriva lui Decebal pentru a cunoaşte alte senzaţii. Din dorinţa de aventură. Ca un exerciţiu, Juvenal scrie că Cornelius Fuscus pregătea războiul într-un somptuos palat de marmură.[1]

Decebal va trimite o nouă ambasadă la Domiţian. Îi va propune din nou pacea şi-i cere să plătească doi oboli pe cetăţean roman pentru distrugerile făcute de romani în Dacia. Domiţian refuză din nou.

Prima luptă a dacilor şi a armatei romane comandate de Oppius Sabinus a avut loc în anul 85. Ea a fost urmată de moartea lui Cornelius Fuscus şi de exterminarea legiunilor sale anul următor. Există, totuşi, controverse în privinţa acestor date.

Ceea ce este sigur e că după înfrângerea lui Cornelius Fuscus, o înfrângere categorică, totală, Decebal cere ca fiecare cetăţean roman să-i plătească doi oboli.

Comentatorii văd în aceste condiţii de pace o cerere arogantă. Dar Decebal formula o cerere justă. Dreptatea era o trăsătură de caracter a dacilor. Erau

[1] Juvenal, VI.

trei veacuri de când romanii atacau Dacia, o jefuiau, luau prizonieri. Chiar dacă fiecare cetăţean roman ar fi plătit doi oboli, doar o mică parte din pagubele pricinuite ar fi putut fi reparată.

Decebal a făcut atunci o altă propunere. A cerut romanilor să-şi retragă trupele îndată şi să respecte frontierele naturale ale Daciei. Acest fapt va fi considerat însă o insolenţă şi va trezi mânia romanilor.

Un istoric englez contemporan scrie: „Popoarele care nu aparţin Apusului şi pot să difere prin rasă, limbă, civilizaţie, religie, vor fi toate de acord asupra unui lucru: dacă un apusean le va cere opinia asupra Apusului, ele vor da cu toate acelaşi răspuns, fie că sunt ruşi, musulmani, hinduşi, chinezi ori japonezi. Ei vor spune că Apusul este marele agresor al timpurilor moderne şi că *fiecare popor ar putea să invoce propriile sale experienţe pentru a justifica această aserţiune.*"[1]

Roma considera că misiunea sa în lume era de a fi o putere agresivă, de a domina. Şi această manieră de a vedea lucrurile s-a păstrat intactă la civilizaţia occidentală. Dacii considerau că această concepţie nu era dreaptă. Iată pentru ce ei vor cere prin vocea lui Decebal respectarea frontierelor şi plată pentru daunele cauzate de soldaţii romani pe teritoriul Daciei.

Domiţian a fost copleşit de furie. Şi senatul, şi populaţia au fost indignaţi. Domiţian, care între timp se întorsese la Roma, a revenit pe câmpul de bătălie. Ge-

[1] Arnold Toynbee, *Le monde et l'O ccident*, trad. franceză, Paris, 1953, p. 72.

neralul roman Tettius Julianus a pătruns în Dacia pe un pod de lemn. Acest general roman era la rându-i un aventurier militar. Hărţuit de adversarii săi politici, el străbătuse odată Balcanii pe jos[1]. Tettius Julianus îi cunoştea pe daci şi aceste locuri. A traversat Dunărea şi a pătruns în citadela Carpaţilor printr-un defileu. Nu a fost o înaintare uşoară. Mai înainte de a ajunge în localitatea Tapae, Tettius Julianus a trebuit să se lupte pentru fiecare petic de pământ pe care voia să înainteze[2].

Dacii aveau arme şi maşini de război luate de la Cornelius Fuscus, însă forţele erau inegale. Decebal s-a retras, încetul cu încetul, în străfundul Carpaţilor.

Toţi dacii, fie că purtau acoperământ, fie că nu, vor încerca, cu arma în mână, să oprească înaintarea romană. Niciodată până atunci romanii nu pătrunseseră atât de adânc în Dacia. O luptă a fost comandată de Verzinas, întâiul preot al lui Zalmoxis. Aproape toţi dacii şi-au aflat moartea aici. Verzinas a fost obligat să se ascundă printre cadavrele camarazilor săi până la lăsarea nopţii, când a reuşit să reintre în rândurile supravieţuitorilor.

În faţa avansului lui Tettius Julianus dacii vor recurge la felurite strategeme. Într-o noapte, ei vor tăia, ca la înălţimea unui om, toţi copacii de pe un munte. Apoi îi vor îmbrăca în haine asemănătoare celor purtate de soldaţii daci, punându-le acoperăminte asemă-

[1] Tacitus, II, 75.

[2] Dio Cassius, LXVII şi LXVIII; *O rose*, VII, cap. 8; Iordanes, *De Reb. Goth*, cap. 13.

nătoare cu cele ale dacilor şi înarmându-i cu lănci. În zori, Tettius Julianus a văzut înaintea lui pe o colină nenumărată oştire duşmană. Acest şiretlic i-a oprit pe romani din înaintare pentru o zi, poate două. Era un timp câştigat, dar nu se putea opri radical înaintarea romană printr-o asemenea stratagemă.

Decebal avea nevoie de soldaţi adevăraţi. El a încheiat alianţe cu cele mai eroice popoare din acele timpuri, cu parţii şi cu popoarele germanice ale quazilor şi marcomanilor.

Răspunzând la chemările disperate ale dacilor, quazii şi marcomanii îi vor ataca pe romani.

Domiţian a ripostat, apoi a dat ordin lui Tettius Julianus să încheie un tratat de pace cu Decebal.

II. Decebal a acceptat condiţiile de pace propuse de Roma. După propunerile lui Decebal, se poate ghici stilul de viaţă al dacilor.

Orice cetăţean roman trebuia să plătească dacilor doi oboli. Era un tribut anual pentru pierderile şi distrugerile pricinuite de soldaţii romani. Frontierele Daciei trebuiau respectate. Roma îşi va lua angajamentul de a trimite dacilor tehnicieni pentru a construi cetăţile, fortificaţii şi materiale de război. Roma se obliga să trimită dacilor instructori militari şi consilieri. Dacia căuta să se ridice din punct de vedere tehnic la nivelul Romei. Avea deci nevoie de instructori şi de specialişti.

Pentru prima oară în istorie, Imperiul Roman plătea tribut unei naţiuni străine. La rândul lor, dacii vor accepta câteva obligaţii faţă de Imperiul Roman.

Regele Daciei, Decebal, se obliga să primească din mâinile lui Domiţian coroana regală şi titlul de aliat al Romei.

În al doilea rând, Decebal a dat dispoziţie de a fi trimisă la Roma o ambasadă care să relateze Senatului în ce mod dacii au fost învinşi de Domiţian pe câmpul de luptă.

Există o zicală care spune: „Nu le poţi avea chiar pe toate".

Dacii acceptă propunerea lui Domiţian. Prin cele două clauze, Domiţian este primit la Roma şi proclamat învingător al dacilor. Senatul îi decernează acest titlu. Poeţii glorifică faptele sale de arme, dar parada odată încheiată, vine ştirea că Decebal nu a îngenuncheat înaintea lui Domiţian şi nu a primit coroana din mâinile sale. Decebal era prea mândru pentru a face un astfel de lucru.

Într-adevăr, dacul care juca acest rol, luat din scurt, a declarat că nu era el Decebal, regele dacilor, ci fratele său, şi că îl chema Diegis. Marţial a refăcut oda sa dedicată victoriei şi a înlocuit numele lui Decebal cu cel de Diegis. Dar se pare că actorul care trebuia să joace acest rol de învins nu era nici măcar fratele regelui. Poate nu era nici măcar dac. Mai mult, scrisoarea trimisă Senatului nu era semnată de Decebal, iar deputaţii daci erau oameni simpli, oameni fără acoperământ, delegaţi la Roma ca să joace un rol infam, pentru salvarea patriei lor pământeşti.

Această patrie, rotundă ca un scut, devenise acum un adevărat arsenal în care se lucra sub îndrumarea

inginerilor romani. Dacii învăţau tehnica romană. Ei ştiau că pentru salvgardarea libertăţii, aceasta era un lucru necesar. „Acest popor, dotat cu o inteligenţă naturală, avea o voinţă supraomenească pentru a învăţa", scrie Iordanes. De câtă voinţă era nevoie, întreb, pentru a-i face pe nişte oameni esenţialmente războinici să depună uneori vreme de patru zile armele şi să pătrundă învăţămintele filosofiei?

Acum nu filosofia o învăţau ei însă, ci tehnicile civilizaţiei romane.

A copia şi a utiliza o tehnică este lucrul cel mai uşor de învăţat. Nu ai nevoie de suflet, nici de minte. Nu ai nevoie să ştii să citeşti ori să scrii. Pentru a conduce o maşină, nu este nevoie nici să ai o inteligenţă deosebită. Vedem adeseori, la circ, maimuţe conducând un automobil şi câini conducând o bicicletă ori o motocicletă.

Un popor care are maşini şi tehnică nu are de ce să fie mândru, omeneşte vorbind. Maşina este accesibilă chiar cretinilor şi animalelor. Ea cere doar bogăţie pentru a fi cumpărată.

Dacii puteau să fie mândri de calităţile lor morale şi de credinţa lor, nu de maşini. Dar maşinile le erau necesare pentru a face faţă atacurilor romane, deoarece Roma nu putea să trăiască fără a-şi ataca vecinii. Iar dacii ştiau acest lucru. Se aşteptau la una ca aceasta.

Cartea a XIII-a

Imperiul Roman plătea tribut poporului dac care se credea nemuritor. Dacii pricinuiseră mari pierderi romanilor. Tacit scrie:

„Atâtea armate fuseseră pierdute în Moesia, Dacia, Germania şi Panonia... prin temeritatea ori laşitatea generalilor. Atâţia soldaţi încercaţi fuseseră respinşi şi luate atâtea cohorte... Nu mai era vorba de lupta pentru graniţele imperiului ori malurile fluviilor, ci de taberele de iarnă ale legiunilor şi de pământul însuşi. Dezastre după alte dezastre..."

Cei care provocaseră aceste dezastre, urmare a agresiunii romane, erau dacii. Cuvintele lui Tacit reprezintă o adevărată tânguire. Prin ele, aflăm întreg adevărul.

Într-o scrisoare a lui Pliniu cel Tânăr[1] aflăm că Decebal a luat atâţia prizonieri romani, că el a făcut cadou prizonieri de marcă aliaţilor săi parţi şi germani. Astfel, generalul roman Liberius, prins de generalul dac Susagus, a fost dat lui Tacarus, regele parţilor.

Dacii nu vor ezita să facă însă concesii faţă de romani. Acestea sunt dovada unei fine diplomaţii. Cor-

[1] Pliniu cel Tânăr, X, 74.

nelius Fuscus, de pildă, era un personaj foarte iubit de Senatul roman. Decebal va îngădui romanilor să vină în Dacia, să exhumeze rămăşiţele sale pământeşti şi chiar să-i ridice un mausoleu[1].

În anul 96, Domiţian este strangulat în patul său şi sufocat între două saltele. Succesorul lui este senatorul Nerva. Noul împărat continuă să plătească tribut dacilor. Şaisprezece luni mai târziu, Nerva va muri şi el.

Împărat al Romei va deveni Traian. Din nou Roma avea un soldat ca împărat, căci Traian era un soldat din speţa cea mai pură. El se născuse, crescuse şi trăise în tabere militare.

Toate faptele sale purtau aceeaşi amprentă. Erau faptele unui om de cazarmă. Cele mai mari plăceri ale lui Traian erau inspecţiile şi pregătirile de război şi de paradă. Chiar şi atunci când a fost ales împărat, nu a renunţat la plăcerea de a încheia turul său de inspectare a trupelor. Ca orice soldat autentic, Traian îi trata pe politicieni fără să se ruşineze de ceva, condiţionându-i să nu se amestece în treburile militare. Senatul a fost de acord. Împăratul se va ocupa de problemele militare şi senatorii se vor ocupa de politică. De cum a devenit împărat, Traian a dorit să-şi realizeze visul. Încă din primele luni ale domniei sale, Traian a pus la cale campania împotriva dacilor. A construit drumuri ca să treacă pe ele armatele sale către Dacia. A plănuit să înalţe un pod peste Dunăre, un pod de marmură, construit de cel mai mare arhitect al acelor timpuri.

[1] Martial, VII, 66.

A convocat pe reporterii de război ai acelei vremi, ingineri pentru a măsura munţii dacilor, arhitecţi, specialişti în climat. Toate manufacturile s-au ocupat cu fabricarea armelor. În Galia, de pildă, de la Mâcon a procurat arcuri şi săgeţi; de la Autun armuri; de la Reims spade şi scuturi; de la Soissons baliste, armuri şi scuturi; de la Strasbourg felurite alte arme. Treveri avea două manufacturi: una de baliste şi una de scuturi[1].

Nu doar Galia, ci întreg imperiul participă la această campanie împotriva dacilor. Traian a mobilizat împotriva lor chiar şi Africa. Africa nu fabrica însă arme precum Strasbourgul. Traian îşi va antrena aici cavaleria deşertului şi caii africani.

Comandantul cavaleriei africane, care se pregătea să vină în Dacia, era un maur, Lucius Quietus.

Dacii ştiau ce-i aştepta. Era un ceas nespus de greu în istoria poporului din Carpaţi care se credea nemuritor, un ceas dificil pentru toţi oamenii care trăiau în Imperiul Roman. Traian acum se ocupa de inspecţia trupelor, mâncând cu soldaţii, bând împreună, distrându-se cu aceştia (Traian, ca şi contemporanii săi, primea la fel de bine în camera sa, fără discernământ, bărbaţi şi femei), petrecând în compania saltimbancilor şi femeilor care locuiau în cazarme. În acest timp, viaţa devenise sufocantă în întreg imperiul:

„Imperiul Roman devenise de nesuportat pentru toată lumea. El stabilise în societate atâtea compartimente câte profesii existau şi închisese pe fiecare

[1] A. Rambaud, *Histoire de la civilisation française.*

în profesia sa ca într-o temniţă. Colonul era legat de câmp, artizanul de colegiul său, lucrătorul imperial de manufactura sa, soldatul de legiunea sa, curialul de curia sa. Erau condamnaţi să rămână acolo până la moarte, iar fiii lor condamnaţi să-i înlocuiască până la sfârşitul veacurilor. Puterea închisese tuturor orice posibilitate de evadare, interzicea orice speranţă, marca cu fierul roşu legionarul şi lucrătorul. Cine mai avea interesul, prin urmare, să menţină imperiul? În ciuda aparenţelor de ordine şi disciplină, niciodată, poate, în nici o epocă a istoriei noastre, populaţiile nu au fost mai nefericite..."[1]

În lupta împotriva lui Decebal, doar Tettius Julianus a reuşit să facă faţă dacilor. Secretul său era că el înscrisese pe scutul fiecărui soldat numele aceluia, ca să poată fi urmărit şi pedepsit.

Tettius Julianus a reuşit să-şi menţină armata pe câmpul de luptă graţie acestei măsuri poliţieneşti.

În Imperiul Roman, în acea epocă, lucrătorul nu se deosebea cu nimic faţă de sclav. El era obligat să lucreze până la moarte. Orice greşeală era pedepsită cu moartea în manufacturile imperiale. De pildă, dacă un vopsitor ardea o stofă era ucis. Lucrătorul care evada era ucis; la fel şi cei care îi acordau adăpost. Declaraţiile fiscale erau obţinute prin tortură.

Acest imperiu se pregătea acum să cucerească Dacia. Traian, care după Iulian Apostatul îşi pierduse darul oratoriei din cauza băuturii, era totuşi capabil să repete cu regularitate, în mod automat,

[1] Idem, *ibidem.*

cu ocazia fiecărui discurs: „Să văd Dacia ajunsă o provincie!"[1]

Era ultimul mare vis al imperiului: cucerirea minelor de aur ale Daciei.

Pe data de 25 martie a anului 101 d.Hr., Traian a pătruns în Dacia. El a sosit în fruntea unei armate uriaşe şi bine instruite. Traversarea Dunării s-a făcut pe un pod situat între Viminacium şi Lederata. Viminacium era cartierul legiunii a VII-a Claudia. Traian a intrat în Dacia cu şase legiuni.

El a trebuit să spargă stânca de pe malurile Dunării ca să construiască un drum. O muncă de sclav, însă sclavii nu lipseau în Imperiul Roman. Cohortele de pretorieni romani erau comandate de Claudius Livianus. Cavaleria africană, cu cavalerii săi nomazi, negri ai deşertului, era comandată de Lucius Quietus.

Traian avea ca adjutanţi de front doi legaţi: cel al Moesiei şi cel al Panoniei, Manius Liberius şi Quintus Glittes Agricola. Prima armată care a pătruns în Dacia număra cam douăzeci şi cinci de mii de oameni.

Armata romană, divizată în trei grupe, a început înaintarea către capitala dacă Sarmizegetusa pe trei căi diferite, care duceau de la Dunăre în direcţia cetăţii dacice din Carpaţi.

Armatele trebuiau să realizeze joncţiunea după aproape o sută de kilometri de marş separat. Aceste date sunt controversate. Nu există detalii precise. Se ştie că flota dunăreană, întărită, colabora la această campanie pregătită vreme de patru ani. Ea era însăr-

[1] Ammien, XXVII.

cinată cu aprovizionarea. Nu putem să evaluăm însă cu exactitate care erau forţele de care dispunea Decebal. Se ştie că trupele romane au trebuit să lupte pentru cucerirea fiecărui munte, a fiecărei văi. În sfârşit, unicul izvor care ne dă câteva detalii ne înştiinţează că Traian a sosit la Tapae. Traian a cucerit munţii fortificaţi de ziduri şi a aflat aici arme, maşini de război, prizonieri, cât şi drapelele lui Cornelius Fuscus.

Traian adusese cu el mulţime de scriitori, artişti, oameni de ştiinţă ca să imortalizeze vestita campanie împotriva Daciei, împotriva acestui popor unic în lume. Traian însuşi a vrut să scrie comentarii asupra acestei cuceriri a Daciei urmând întru aceasta exemplul lui Cezar.

Comentariile lui Traian au fost păstrate întru toată profunzimea şi supleţea lor. Ele se reduc la această propoziţie: „Am ajuns la Berzova de unde am plecat spre Azis." Acestea sunt operele complete ale lui Traian. Şi dacă l-am crede pe Iulian Apostatul, nici aceste comentarii nu ar fi scrise de Traian, ci de prietenul său, Sura.

Cornelius Rufus a vrut, la rândul său, să scrie istoria acestei campanii. Pliniu cel Tânăr l-a avertizat că ar fi o muncă nespus de epuizantă. Pentru romani totul era epuizant. Pliniu îi scrie lui Corneliu Rufus: „Unde veţi găsi voi un material atât de bogat, atât de nou, atât de poetic, unde adevărul să îmbrace atâtea nuanţe de basm?

Veţi cânta fluvii în mijlocul câmpurilor mai înainte secetoase şi aride, armate campate pe vârful munţilor

inaccesibili, un rege pe care nimic nu l-a putut înfrânge, forţat să-şi lase capitala şi viaţa sa. *Ne veţi zugrăvi, pe lângă acestea, două triumfuri, din care unul a fost cel dintâi împotriva unui neam de neînvins, iar celălalt cel de pe urmă.*"[1]

Epopeea în versuri plănuită de Cornelius Rufus nu a fost aflată. Poate că nici nu a fost scrisă. Dar se vede limpede că această campanie împotriva dacilor a fost un eveniment senzaţional. Pe parcursul istoriei lor, dacii nu fuseseră niciodată învinşi de romani. În ochii lui Traian, ei erau poporul cel mai războinic care a existat vreodată pe pământ, fapt datorat atât îndrăznelii fizice a acestuia, cât şi învăţăturii lui Zalmoxis.

În ciuda gloriei dacilor, întâlnirea între cele două armate ne arată forţe de o revoltătoare inegalitate. Pe de o parte, Decebal comandând o mână de oameni gata să-şi dea viaţa pentru salvarea sufletelor şi a libertăţii lor. Pe de altă parte, Traian, comandantul celui mai mare imperiu de pe pământ. Decebal se afla pe vârfurile munţilor. El ducea o viaţă simplă. Împăratul Traian, ca orice împărat roman, venise pe câmpul de bătălie cu vesela sa de aur, cu băile sale de argint, cu bucătarii săi, cu croitorii şi astrologii săi.

Traian nu era doar împăratul Romei. El era, totodată, cel mai opulent miliardar al timpului său[2].

După calculele lui Jérôme Carcopino, Traian trebuia să aibă vreo douăzeci de mii de servitori personali. Un împărat roman avea un servitor pentru fieca-

[1] Pliniu cel Tânăr, VIII, 4.

[2] J. Carcopino, *La vie quotidienne à Rome*, p. 91.

re serviciu şi chiar un „schimb" de servitor: unul pentru tunicile sale, unul pentru butonii săi, unul pentru barba sa, unul pentru fiecare ţinută, unul ca să-i deschidă o uşă (şi doar pe aceea), un altul pentru o altă uşă, şi aşa mai departe.

Pe lângă Traian, Decebal nu era decât un sărman nemuritor! Cu toate acestea, el voia să reziste şi fiecare pas al lui Traian era plătit cu viaţa unui soldat roman în sensul propriu al cuvântului. Într-o fortăreaţă, comandantul gărzilor pretoriene romane o va captura odată cu alţi prizonieri şi pe sora lui Decebal.

Romanii vor propune un schimb de prizonieri. Decebal o va sacrifica pe sora sa şi va continua lupta. Înainte să se apropie de Sarmizegetusa, Traian a primit o delegaţie dacă formată din membrii unui trib de frontieră, *buridensi*. Dacii nu aveau deloc consideraţie pentru aceşti buridensi, căci erau oameni cu puţină onoare. Iată pentru ce ei fuseseră trimişi de Decebal ca să îngenuncheze înaintea lui Traian şi să-i aducă un mesaj.

Acest mesaj era scris în latină (pentru ca romanii să-l înţeleagă) pe o ciupercă imensă. Dacilor nu le-a fost ruşine să înveţe latina, care era o limbă atât de aducătoare de avantaje. Mesajul era înscris pe o ciupercă nu din infantilism, ci pentru că dacii estimau că un mare imperiu este asemănător unei ciuperci (adică a unui organism parazit care trăieşte din sudoarea altora). Şi pentru că Traian era roman, ei îi trimiseseră o ciupercă. Traian a luat totul ca pe o manifestare a unei superstiţii. El a continuat să înainteze, dar de această

dată rezistența a fost atât de încrâncenată, încât nu se mai găsea nici o bucată de pânză în întreaga armată romană pentru oblăduirea și legarea rănilor.

Traian, spune Dio Cassius, a fost nevoit să-și dea hainele personale pentru a fi făcute pansamente.

Soldații care vor supraviețui acestor bătălii cu dacii și care luptaseră pe alte fronturi vor considera celelalte războaie drept bagatele.

„Rezistența dacilor a fost atât de plină de îndârjire, încât soldații care au fost în Asia puteau foarte bine să-i dispreţuiască pe parți și celebrele lor săgeți, față de rănile uriașe deschise de coasele dacilor."[1]

În ciuda curajului lor, în momentul în care romanii au ajuns la zidurile Sarmizegetusei, dacii vor cere pace. Decebal voia să salveze ceea ce mai putea fi încă salvat. Dorea să câștige timp. Traian a acceptat pacea cu următoarele condiții: o garnizoană romană să fie instalată în capitala Daciei. Decebal să-și ia angajamentul de a-i elibera pe toți cetățenii romani și de a nu mai folosi tehnicieni romani. Decebal trebuia să considere ca prieteni ai săi pe toți prietenii Romei și ca dușmani ai săi pe toți dușmanii acesteia. Dacii trebuiau să restituie toate mașinile de război, pe care învățaseră să le fabrice după modele romane și pe care ei le lucrau uneori mai bine decât aceștia. Decebal a fost de acord. N-avea de ales. Ambasadorii care trebuiau să primească pacea în genunchi vor prefera mai degrabă să moară decât să fie supuși unei astfel

[1] Frontoniset, *M. Amebu Epistolae*, p. 205, cf. Nicolae Iorga, *Istoria Românilor.*

de umilinţe. Au fost trimişi atunci să îngenuncheze înaintea romanilor oameni obişnuiţi pentru care ruşinea era mai puţin o povară. Traian şi-a dat seama de aceasta şi a chemat ambasadorii purtând acoperământ. Dacii stăteau în picioare înaintea romanilor cu mâinile legate precum acei burghezi din Calais pe care Rodin îi va reprezenta mai apoi în tablourile sale. Aceşti daci nu-şi pierduseră doar viaţa pământească, ci şi veşnicia, pentru că ei erau acum sclavi.

Conduşi la Roma, ambasadorii daci au fost expuşi în Senat cu mâinile legate. Apoi ei vor cere pacea, umilindu-se în limba latină. Traian a fost proclamat împărat al dacilor. După trei secole de sforţări, el a fost primul roman care a reuşit să-i învingă pentru prima oară pe dacii nemuritori.

Ţara rotundă de la Dunăre a intrat în doliu.

Îndată după încheierea păcii, Traian şi-a reluat ocupaţiile sale preferate. Nici un om nu poate să rămână prea multă vreme departe de pasiunile care-l stăpânesc.

După campania împotriva lui Decebal, Traian a pornit pregătirile pentru o altă campanie. El a început să inspecteze manufacturile de arme, taberele, echipamentul soldaţilor. Taberele romane din Dacia nu mai erau acum tabere obişnuite. Traian le va construi din piatră, din marmură, cu ornamente. Militarilor le place să garnisească în toate chipurile zidurile cazarmelor lor. În fiecare cazarmă, pe fiecare pod, pe fiecare edificiu, Traian îşi grava numele. Era cea de-a doua

pasiune a sa. Din cauza acestei manii pe care o avea, de a-şi scrie numele pe toţi pereţii, romanii îl supranumiseră „Parietaria". Este numele latin al unei plante care se agaţă pe toate zidurile, aşa cum era scris acum numele lui Traian.

El a făcut apel la cel mai mare arhitect al epocii – grecul Apolodor din Damasc. I-a comandat un alt pod peste Dunăre. Un pod monumental, cu două castele de marmură, câte unul pe fiecare mal, înconjurate de ziduri înalte, pe care, bineînţeles, va fi gravat numele lui Traian.

„Acest pod, care era de piatră, a fost considerat cea mai magnifică dintre toate operele sale. Pentru a susţine arcurile, s-au înălţat 20 de stâlpi, fiecare de 60 de picioare, la înălţimea de 150 şi la 170 de picioare unul de celălalt. A construit podul într-un loc în care Dunărea era cea mai îngustă, dar unde era, de asemenea, cea mai iute şi cea mai adâncă – ceea ce părea să facă opera cu neputinţă în urma extremei greutăţi de a aşeza fundamentul[1].

Acest pod, construit în apropiere de oraşul Turnu Severin de astăzi, a fost început primăvara şi terminat toamna. Dacii, care priveau cu groază terminarea lui, au făcut o alianţă mai strânsă cu regele parţilor. Acesta a jurat dacilor că-i va ajuta. Sarmaţii au făcut la fel. Tegnigii, care vor refuza ajutorul lor de teama romanilor, au fost încorporaţi cu forţa. S-au făurit arme în munţii Daciei. Din nou, existau acum tehnicieni romani instructori. Dacii erau pe cale de a se re-

[1] Dio Cassius, LXVIII.

dresa. Însă Apolodor a construit podul foarte repede. Dacia nu era încă gata de război. Traian, care se afla la Viminacium şi care inspecta mereu trupele, a văzut că odată cu terminarea podului au început să cadă şi primii fulgi de nea.

Un soldat precum Traian, unul din cei mai mari soldaţi ai Romei, care putea să înfrunte orice fel de primejdie, nu a îndrăznit să înfrunte frigul unei campanii pe vreme de iarnă în Dacia. Unui general roman nu-i era teamă de nimic. Totuşi, îi era teamă de zăpadă, în Dacia fiind cu adevărat frig. În cursul iernii, Traian s-a mulţumit să continue inspecţia taberelor sale. Dacii aveau noroc. Decebal câştigase încă o iarnă. Dar era foarte puţin pentru a pune pe picioare o armată capabilă de a rezista lui Traian. Dacii vor plănui să-l asasineze pe împăratul roman. Decebal avea din nou în serviciul său nenumăraţi ofiţeri superiori romani, printre care chiar şi pe unii prieteni ai împăratului. Aceşti ofiţeri romani, aflaţi în solda dacilor, vor urzi planul uciderii lui Traian, în timp ce acesta aştepta la Viminacium sosirea primăverii şi topirea zăpezilor. Conjuraţii erau oameni care puteau să intre oricând la împărat. Unul dintre ei a fost arestat pentru un oarecare motiv. Torturat, a mărturisit astfel planul asasinării lui Traian. Toţi conjuraţii au fost prinşi.

Primăvara anului 104 îl află deci pe Traian în viaţă. El a traversat Dunărea pe monumentalul pod. Calea către Sarmizegetusa a fost urmată cu prudenţă. Dio Cassius scrie că „Traian a condus războiul ţinând sea-

ma mai degrabă de siguranţa oştirii sale decât de iuţeala înaintării"[1].

Alături de împărat, în această a doua campanie împotriva dacilor se afla, de asemenea, Adrian, succesorul său. În timpul campaniei, Traian i-a adus inelul lui Nerva, ceea ce însemna că îl desemna ca succesor, dar i-l va lua din nou[2]. Erau mereu aceleaşi certuri. Adrian, care era într-un anume fel un intelectual, nu rezista până noaptea târziu la beţiile militarilor lui Traian. Fie adormea, fie se îmbolnăvea din pricina băuturii.

În spiritul lui Traian, un împărat roman trebuia să rămână mereu în picioare, la băutură, alături de soldaţii săi. Adrian nu satisfăcea aceste exigenţe ori mai degrabă nu avea o astfel de calitate. Atunci, Traian i-a luat inelul de succesor. În cele din urmă, se pare că Adrian a trebuit să aibă parte de un antrenament special, căci Traian i-a dat din nou inelul. Aceasta însemna că Adrian făcuse oarecare progrese. Dacii, în schimb, nu aveau timp de festivităţi. Ei luptau pe viaţă şi pe moarte. În ceea ce priveşte calea urmată de către romani, există puţine date. Se ştie că după cumplite eforturi şi lupte care vor dura mai mult de un an, zi şi noapte, Traian a ajuns până în inima Daciei, lângă Sarmizegetusa.

Dacii vor încerca o nouă stratagemă. Îl vor atrage într-o cursă şi-l vor face prizonier nu pe Traian, aşa cum aveau intenţia, ci pe Longinius, unul dintre generalii şi prietenii lui Traian. Decebal l-a tratat cu multă

[1] Idem, *ibidem*, 12.

[2] *Spartien dans Adrien.*

atenţie. Dacii îi vor trata mereu bine pe prizonieri. Între timp, el îi va aduce la cunoştinţă lui Traian că dacii erau dispuşi să-i redea libertatea lui Longinius fără să-i facă nici cel mai mic rău, cu condiţia ca romanii să-şi retragă trupele din Dacia şi să plătească daune pentru toate pagubele pricinuite.

Longinus a anunţat că voia să intervină personal pentru încheierea unui acord între romani şi daci. I-a scris lui Traian o scrisoare de pace şi l-a sfătuit să părăsească Dacia. Scrisoarea a fost trimisă la Traian prin adjutantul lui Longinus. Dacii credeau că prin această intervenţie vor avea izbândă şi aşteptau răspunsul. Dimineaţa, după expedierea scrisorii, îl vor afla pe Longinus mort. El a putut să-şi procure otravă cu complicitatea adjutantului său, însărcinat să ducă scrisoarea, dar, de asemenea, să-l anunţe verbal pe Traian de sinuciderea lui Longinus, spunându-i că războiul împotriva dacilor poate continua.

Decebal i-a oferit lui Traian rămăşiţele pământeşti ale lui Longinus cu condiţia ca el să înceteze ostilităţile. Traian i-a răspuns că viaţa soldaţilor este mai importantă decât onorurile date unui mort. A continuat războiul. Răspunsul său a fost plin de demnitate. Traian era un adevărat militar şi toţi militarii au simţul onoarei. Dacii se aflau la capătul stratagemelor lor. Legiunile vor ataca zidurile Sarmizegetusei. Pentru prima oară femeile dace vor apărea pe câmpul de luptă luptând alături de ostaşi. Toţi dacii – până la ultimul om.

De pe crestele munţilor se aruncau pietre şi blocuri de stâncă asupra asediatorilor, însă nimic nu pu-

tea să-i oprească pe romani. Parții n-au apărut și nici germanii. Se pare că doar sarmații, celebrii cavaleri sarmați, încercaseră să încercuiască trupele romane în Balcani și Dobrogea, astfel încât să creeze un al doilea front la sud de Dunăre.

Acțiunea acestor două fronturi în spatele romanilor a încetinit cu puțin asediul Sarmizegetusei, dar nu a fost în stare să-l oprească. Văzând că totul era pierdut, dacii își vor incendia propria capitală. Toți dacii asediați și comandanții lor, cu Decebal în frunte, vor bea otravă.

Decebal și comandanții poporului dac își vor rupe apoi spadele, ca ele să nu cadă în mâinile romanilor. După aceea, apucând ceea ce mai rămăsese din spadele lor, își vor lua viața, înjunghiindu-se. Focul va pune capăt acestei autodistrugeri.

De această dată, Zalmoxis nu mai primea doar un curier cu raportul asupra Daciei pământești. Toți dacii veneau la el. Toți dacii plecau în veșnicie. Plecau cu regretul de a fi învinși. Fără a regreta însă că mureau.

Romanii nu au putut să aducă nici un prizonier la Roma. Dacii câștigaseră cu toții nemurirea și viața veșnică. Ei nu au devenit sclavi. Porțile veșniciei sunt deschise celor ce mor liberi. Sunt larg deschise, căci se deschid înaintea tuturor celor care nu acceptă sclavia. Sub nici o formă. Niciodată. Căci sclavia este singurul dușman al vieții. Nu moartea este dușmanul vieții, ci sclavia.

Epilog

Dacia nu mai exista. Exista o provincie romană în plus. Prima grijă a romanilor a fost să graveze un strugure pe steagul dacic. Aceasta însemna că sobrietatea nu mai exista, nici austeritatea, nici eroismul.

Acum Sarmizegetusa se numea Ulpia Traiana. Traian, care scria numele său pe toate zidurile, Traian *Parietaria* nu putea să nu scrie, de această dată, pe zidurile calcinate ale Sarmizegetusei. El şi-a gravat deci numele pe zidurile acestei cetăţi în care nemuritorii fuseseră învinşi. Apoi romanii vor începe exploatarea minelor. Au fost trimişi în adâncul minelor creştini – aceste amfore de argint şi de aur, care purtau cuvântul fraternităţii şi al dragostei de oameni. Trimişi în măruntaiele pământului, în Dacia, ei vor fi primii colonişti.

Minele din întreaga Dacie deveniseră proprietatea legală a împăratului Traian. Dar minele de aur erau închiriate întreprinzătorilor. Au fost aflate numele a doi dintre ei. Unul se numea Memmius Aclepsi, celălalt L. Aelpius Valerius. Un detaliu important. Aceste nume desemnau pe doi dintre noii proprietari ai Daciei învinse. Ei reprezentau civilizaţia romană, civiliza-

ţia care se instalase în Dacia după înfrângerea şi exterminarea barbarilor. Graţie acestor noi comandanţi şi proprietari, Dacia intră în rândul naţiunilor civilizate. Graţie Romei şi graţie lui Memmius Aclepsi şi a lui Aelpius Valerius şi al tuturor celorlalţi nou-veniţi. Prin apariţia acestor personaje, a avut loc trecerea de la barbarie la civilizaţie. În subsolul unui document, care ne-a rămas de la aceşti primi romani, există o însemnare[1], de unde reiese că nici unul dintre aceşti mari proprietari nu ştia să scrie. Nici măcar să semneze. Erau doar capitalişti şi nimic altceva. Pionierii nu au nevoie să ştie să citească şi să scrie. Ei reprezintă triumful civilizaţiei şi aceasta este de ajuns. De nimic altceva nu este nevoie. Nici Traian, marele împărat, nu era în stare să scrie altceva în afară de „am ajuns la Berzova, de unde am plecat la Azis". În ciuda acestui fapt, Traian a fost un mare împărat care a adus civilizaţia în Dacia. Adică el a adus în Dacia pe proprietarii de mine. În adâncul minelor existau însă creştini aduşi de la Roma şi din întreg Imperiul Roman. Aduşi aici pentru a fi aruncaţi în adâncul minelor. Cu ochii scoşi, cu picioarele rupte, însemnaţi cu fierul roşu. Castraţi, înfometaţi. Aruncaţi aici laolaltă, înlănţuiţi în adâncul minelor dacice – şi aceasta vreme de două secole.

Din străfundurile pământului, din puţurile de minereuri ale Daciei, aceşti cetăţeni romani, cei mai buni ai lor, singurii buni printre romani, au făcut să se

[1] C.I.L., III, *Tabulae*, nr. X, citată de Xenopol în *Istoria Românilor.*

înalţe credinţa creştină la suprafaţă, aşa cum se înalţă grâul din seminţele ascunse în pământ. Credinţa a ieşit din aceste mine unde putrezeau creştinii şi a acoperit Dacia întreagă. O mare de rugăciuni, de nădejde şi de implorare, de rugăciuni latine către Iisus, către Părintele ceresc, Părintele Care era deasupra Daciei. Aceste rugăciuni latine care se ridicau din mine nu a putut să le oprească cineva. Veneau din străfunduri. Aveau rădăcini nespus de adânci. În ultima clipă a istoriei sale, Dacia a primit confirmarea, prin aceşti colonişti creştini, că nu doar dacii, ci toţi oamenii sunt nemuritori. Ceea ce credeau ei era adevărat. Nu se înşelaseră; nou-veniţii le spuneau, le confirmau existenţa vieţii veşnice de dincolo de moarte. Dacii au părăsit, astfel, pământul, asiguraţi o dată în plus că ei erau nemuritori, că nici ei, nici urmaşii lor, pe vecie, nu vor muri.

Paris, 14 august 1955

Cuprins

Cartea întâi 5
Cartea a II-a. 27
Cartea a III-a 41
Cartea a IV-a 49
Cartea a V-a. 61
Cartea a VI-a 78
Cartea a VII-a 109
Cartea a VIII-a 150
Cartea a IX-a 166
Cartea a X-a 176
Cartea a XI-a 195
Cartea a XII-a 205
Cartea a XIII-a 212
Epilog 227

În străfundul minelor Daciei, creștinii aduși de la Roma și din întreg Imperiul Roman, cu ochii smulși, cu picioarele rupte, însemnați cu fierul roșu, înfometați, înlănțuiți – cetățeni romani, cei mai buni ai lor, singurii buni printre romani –, au făcut să se înalțe credința creștină la suprafață, așa cum se înalță grâul din semințele ascunse în pământ. Credința din aceste mine, unde putrezeau creștinii, a acoperit Dacia întreagă. O mare de rugăciuni, de nădejde; rugăciuni latine către Iisus, către Părintele ceresc, Părintele Care era deasupra Daciei. Aceste rugăciuni latine, care se ridicau din mine, nu au putut fi stăvilite de cineva. Veneau din străfunduri, având rădăcini nespus de adânci.

În ultima clipă a istoriei sale, Dacia a primit confirmarea, prin acești coloniști creștini, că nu doar dacii, ci toți oamenii sunt nemuritori. Ceea ce credeau ei era adevărat. Nu se înșelaseră; noii veniți le confirmau existența vieții veșnice de dincolo de moarte. Dacii au părăsit astfel pământul, asigurați, o dată în plus, că erau nemuritori – că nici ei, nici urmașii lor nu vor muri în veci.

Constantin Virgil Gheorghiu

Editura Sofia

www.sofia.ro
ISBN 978-973-136-432-2

2,00